

Κεφάλαιο with essays from *The New York Times*

Οι Μεγάλες Ιδέες

Ποια είναι η Πραγματικότητα

Γράφουν οι:

Οικουμενικός Πατριάρχης κ. κ. Βαρθολομαίος, Παναγιώτης Πικραμμένος, Ευάγγελος Βενιζέλος, Νίκος Δένδιας,
David Chalmers, Simon Critchley, Χρήστος Σ. Ζερεφός, Μανόλης Κορρές, Michio Kaku, Takashi Murakami,
Krista Kim, Ben Okri, Tochi Onyebuchi, Αντώνης Σ. Παπαδημητρίου, Χριστόφορος Πισσαρίδης,
Lisa Randall, Cy. Jillian Weise, Ev Williams

Το μέλλον είναι ήδη εδώ.

Αύξηση της ισχύος σε Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας με στόχο το μερίδιό μας το 2026 να ανέλθει στο 40% της χώρας.

Άμεση τοποθέτηση 1.000 σταθμών φόρτισης σε όλη την Ελλάδα που θα αυξηθούν σε 10.000 μεσοπρόθεσμα.

Νέα πρόσθετη υπηρεσία GreenPass που εγγυάται στους καταναλωτές πως όση ενέργεια καταναλώνουν, τόση παράγεται για εκείνους από ανανεώσιμες πηγές.

Σημαντική μείωση της λιγνιτικής παραγωγής κατά 49% μεταξύ 2019 και 2021.

Ένα με το μέλλον
dei.gr

Κεφάλαιο with essays from **The New York Times**

Οι Μεγάλες Ιδέες

6

8

10

12

13

14

16

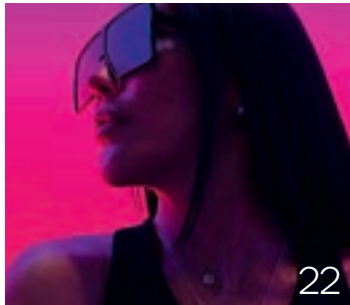
17

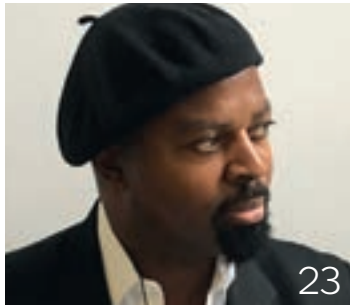
18

20

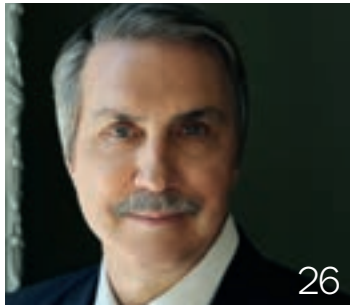
22

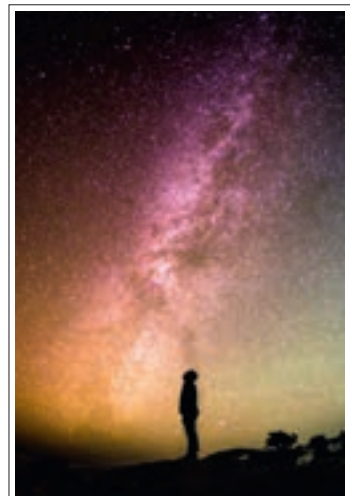
23

24

26

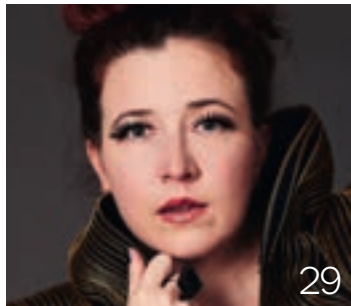
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ:

Greg-Rakozy/
Unsplash

27

28

29

30

Περιεχόμενα

Οικουμενικός Πατριάρχης κ. κ. Βαρθολομαίος

Τα δικαιώματα του ανθρώπου: μίλλον της έριδος ή μίτος της Αριάδνης;

Σελ. 6

Παναγιώτης Πικραμμένος

Πολιτεία και πολίτες, κράτι και λαοί, καταθέτουμε την ευθύνη μας

Σελ. 8

Ευάγγελος Βενιζέλος

Οι πολλαπλές πραγματικότητες του κόσμου και η δυτική στρατηγική

Σελ. 10

Νίκος Δένδιας

Η προσπάθεια σιρέβλωσης της πραγματικότητας και η απάντησή μας

Σελ. 12

David Chalmers

Οι εικονικές μας ζωές είναι πραγματικές ζωές

Σελ. 13

Simon Critchley

Ο Σαίξπηρ είχε προβλέψει τη δυστυχία της εποχής μας

Σελ. 14

Χρήστος Σ. Ζερεφός

Ανθρώπινη Παιδεία και συνείδηση τα όπλα μας για το κλίμα της Γης

Σελ. 16

Μανόλης Κορρές

Το Σήμερα και το Αύριο

Σελ. 17

Michio Kaku

Ένας άλλος εαντός σου σε ένα παράλληλο Σύμπαν

Σελ. 18

Takashi Murakami

Ξαναζωγραφίζοντας τον καμβά, ένα pixel τη φορά

Σελ. 20

Krista Kim

Στο Metaverse η ζωή μιμείται την τέχνη

Σελ. 22

Ben Okri

Η πραγματικότητα νικά όλες τις αυτοκρατορίες

Σελ. 23

Tochi Onyebuchi

Θεός και άλογα στην εποχή της Προ-Αποκάλυψης

Σελ. 24

Αντώνης Σ. Παπαδημητρίου

Βρισκόμαστε ήδη στο μεταίχμιο του ψηφιακού σύμπαντος

Σελ. 26

Χριστόφορος Πισσαρίδης

Για το ανώτατο αγαθό του Αριστοτέλη

Σελ. 27

Lisa Randall

Μια πηγή παρηγορίας αναζητώντας το νόημα της κβαντομηχανικής

Σελ. 28

Cy Jillian Weise

Πώς αμφισβητεί την πραγματικότητα ένα cyborg

Σελ. 29

Ev Williams

Είμαστε οι αρχιτέκτονες του εαυτού μας

Σελ. 30

Στην DIMAND
δεν χτίζουμε
απλώς κτήρια.
Μεταμορφώνουμε
ολόκληρες γειτονιές.
Αναπτύσσουμε
βιοκλιματικούς χώρους
εργασίας και διαβίωσης,
φιλικούς τόσο στο περιβάλλον
όσο και στον άνθρωπο.

Δημιουργούμε την πόλη
που θέλουμε να ζούμε

Τά δικαιώματα του ανθρώπου: μήλον τῆς ἔριδος ἢ μίτος τῆς Ἀριάδνης;

ΠΟΤΕ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΔΕΝ ΥΠΗΡΞΕ ΑΔΙΑΦΟΡΗ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗ ΦΑΛΚΙΔΕΥΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ, ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΔΙΚΙΑ ΚΑΙ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ

Άρθρο τῆς **Α. Θ. Παναγιώττος**
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου
κ. κ. Βαρθολομαίου

Τά δικαιώματα του ανθρώπου αποτελούν μία άξονική πολιτική κατάκτηση, πραγματική «πρόοδο στη συνείδηση τῆς ἐλευθερίας», ὅπως θά ἔλεγε ὁ φιλόσοφος. Καί σήμερα, πάνω ἀπό ἐπτά δεκαετίες μετά τήν Οἰκουμενική Διακήρυξή τους (10 Δεκεμβρίου 1948), στό Προοίμιο τῆς ὁποίας χαρακτηρίζονται ὡς τό «κοινό ἰδανικό στό ὁποῖο πρέπει νά κατατείνουν ὅλοι οἱ λαοί καί ὅλα τά ἔθνη», εὐρίσκονται στό κέντρο τῆς ἐπικαιρότητας παγκοσμίως, εἴτε ὡς σύμβολο καί ὄχημα τοῦ ἀγώνα γιά τόν σεβασμό τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας, γιά «ἐλευθερία, ἰσότητα, ἀδελφοσύνη», εἴτε ὡς ἀντικείμενο ἀμφισβήτησης ἀναφορικά πρός τό περιεχόμενο καί τήν ἐμβέλειά τους, εἴτε ἐξ αἰτίας τῆς στυγνῆς καταπάτησής τους. Εἶναι χαρακτηριστικό, ὅτι ὁ εἰκοστός αἰώνας, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται «ὁ πιό βίαιος αἰώνας στήν ἀνθρώπινη ἱστορία», ὀνομάστηκε καί «ἡ ἐποχή τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου», τῶν ἀγόνων γιά τή διατύπωση, τή διεκδίκηση, τήν κατοχύρωση καί τήν ἀνάδειξη τῆς οἰκουμενικῆς ἀξίωσής τους.

Τό παρόν καί τό μέλλον τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου συναρτᾶται ὄχι μόνον μέ πολιτικές, κοινωνικές καί πολιτισμικές ἐξελίξεις, ἀλλά καί μέ τή στάση τῶν μεγάλων θρησκευτῶν ἀπέναντί τους. Σοβαρές ἀμφισβητήσεις γιά τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου προέρχονται σήμερα ἀπό τίς μὴ χριστιανικές θρησκείες, οἱ ὁποῖες, πολύ εὐκόλα, τά ἀξιολογοῦν ὡς «δυτικό ἰδεολόγημα», ὡς ἔκφραση τοῦ δυτικοῦ ἀτομοκεντρισμοῦ, τοῦ πνεύματος τῆς ἐκκοσμικέυσης, ἀλλά καί ὡς φορέα χριστιανικῶν ἀξιών, διακηρύσσουν ὅτι πρόκειται γιά δούρειο ἵππο τῆς Δύσης, μέ στόχο τή διάβρωση τῶν κοινοτικῶν παραδόσεων τῶν μὴ δυτικῶν λαῶν καί τήν ἀλλοίωση τῶν «ἀσιατικῶν ἀξιών», ἀπορρίπτοντας ἄρδην τήν οἰκουμενικότητά τους καί τή λειτουργία τους ὡς παγκόσμιο ἀνθρωπιστικό κριτήριο.

Ἐχοντας ἐκφράσει καί ἀλλαχού τή θέση μας γιά τό θέμα αὐτό, περιορίζομαστε ἐδῶ στό ἐξής: Τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελοῦν ἴσως τή μεγαλύτερη πρόκληση, τήν ὁποία κλήθηκαν νά ἀντιμετωπίσουν μέχρι σήμερα οἱ θρησκείες. Δέν μποροῦν νά ἀγνοήσουν τήν πρόκληση αὐτή, οὔτε νά ὑποβαθμίσουν τή σοβαρότητά της, ἐστιάζοντας σέ ὑπαρκτές προβληματικές πτυχές τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου. Πάντως, στοὺς διαθρησκειακοὺς διαλόγους τό θέμα τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου δέν ἀπουσιάζει. Πολύ σημαντικός εἶναι ὁ ἴδιος ὁ διάλογος τῶν θρησκείων μέ τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Στόν διάλογο αὐτό, εἶναι βέβαιο ὅτι οἱ θρησκείες θά ἀνακαλύψουν στά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου κεντρι-

κές ἀρχές καί τῆς δικῆς τους ἀξιολογίας, θά συμβάλουν στή βαθύτερη κατανόησή τους καί θά προβάλουν τίς ἀνθρωπιστικές διαστάσεις τοῦ δικοῦ τους ἠθους. Σέ μία ἐποχή, κατά τήν ὁποία τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου ὑφίστανται μία ἀσαφῆ διεύρυνση τοῦ περιεχομένου καί τῶν ὁρίων τους, οἱ θρησκείες μποροῦν νά ὀδηγήσουν στήν ἀνάδειξη τῶν πνευματικῶν τους ριζῶν καί στή σωστή ἀξιολόγησή τῆς ἐμβέλειάς τους.

Καί ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καί ἡ θεολογία δέν ἦταν δυνατόν νά ἀγνοήσουν αὐτό τό κεντρικό θέμα, πού ἀφορᾶ στά θεμέλια τῶν συγχρόνων κοινωνιῶν. Εἶναι γνωστό ὅτι δέν ὑπάρχει ἐνιαία στάση τῆς Ὀρθόδοξίας ἀπέναντι στά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Περί αὐτοῦ μαρτυροῦν τά ποικίλα θεολογικά δημοσιεύματα, ἀλλά καί ἡ ἔμπρακτη τοποθέτηση τῶν Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν ἐνώπιον τῶν παραβιάσεών τους. Παραπέμπομε ἐνδεικτικά στή στάση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Μόσχας ἀναφορικά μέ τή Ρωσική εἰσβολή στήν Οὐκρανία καί τίς ὠμές παραβιάσεις ἀνθρώπινων δικαιωμάτων στόν συνεχιζόμενο ἀνηλεῆ πόλεμο.

Ποτέ ἡ Ἐκκλησία δέν ὑπῆρξε ἀδιάφορη ἀπέναντι στή φαλκίδευση τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, τήν κοινωνική ἀδικία καί ἐκμετάλλευση, ἐν ἐπιγνώσει ὅτι αὐτός πού δέν ἀγαπᾶ τόν ἀδελφό του τόν ὁποῖο βλέπει, εἶναι ἀδύνατον νά ἀγαπᾶ τόν ἀόρατο Θεό (βλ. Α' Ἰωάν. δ', 21). Τό ζητούμενο γιά τήν Ἐκκλησία σήμερα, ἐνώπιον τῶν προκλήσεων καί τῶν σημείων τῶν καιρῶν, εἶναι νά λειτουργήσει ἡ ἴδια ὡς θετική πρόκληση γιά τόν σύγχρονο ἄνθρωπο. Τοῦτο συνδέεται μέ τό πῶς ἡ Ἐκκλησία προβάλλει τή χριστιανική ἐπιβίωση ἀξιών, ἐπί κεφαλῆς τῆς ὁποίας εὐρίσκεται ἡ ἱερότης τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου καί ὁ αἰώνιος προορισμός του. Οὐδεὶς τίμησε καί καταξίωσε τόν ἄνθρωπο καί τήν ἐλευθερία του ὅσο ὁ Χριστιανισμός, ὁ ὁποῖος τόν βλέπει ὡς δημιουργημά κατ' εἰκόνα Θεοῦ καί καθ' ὁμοίωσιν, ἀλλά καί ὡς τό ὄν, γιά τή σωτηρία τοῦ ὁποίου ὁ Θεός Λόγος προσέλαβε τήν ἡμετέραν φύσιν καί ἄνοιξε στό ἀνθρώπινο γένος τήν πύλη τοῦ οὐρανοῦ. Καί τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου προϋποθέτουν τή μακρά θητεία τῆς οἰκουμένης στόν χριστιανικό ἀνθρωπισμό. Μέ αὐτή τήν ἔννοια, ἐξακολουθεῖ νά προβληματίζει ἡ ἀρχική ἀρνητική τοποθέτηση τοῦ Δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπέναντι σέ αὐτά, ἐνῶ μᾶς ἱκανοποιεῖ τό γεγονός ὅτι μετά τίς τραγικές ἐμπειρίες τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου, τά πράγματα ἀλλάζουν καί τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καθίστανται σημαντικός ἄξονας τῆς ἐγκόσμιας μαρτυρίας του.

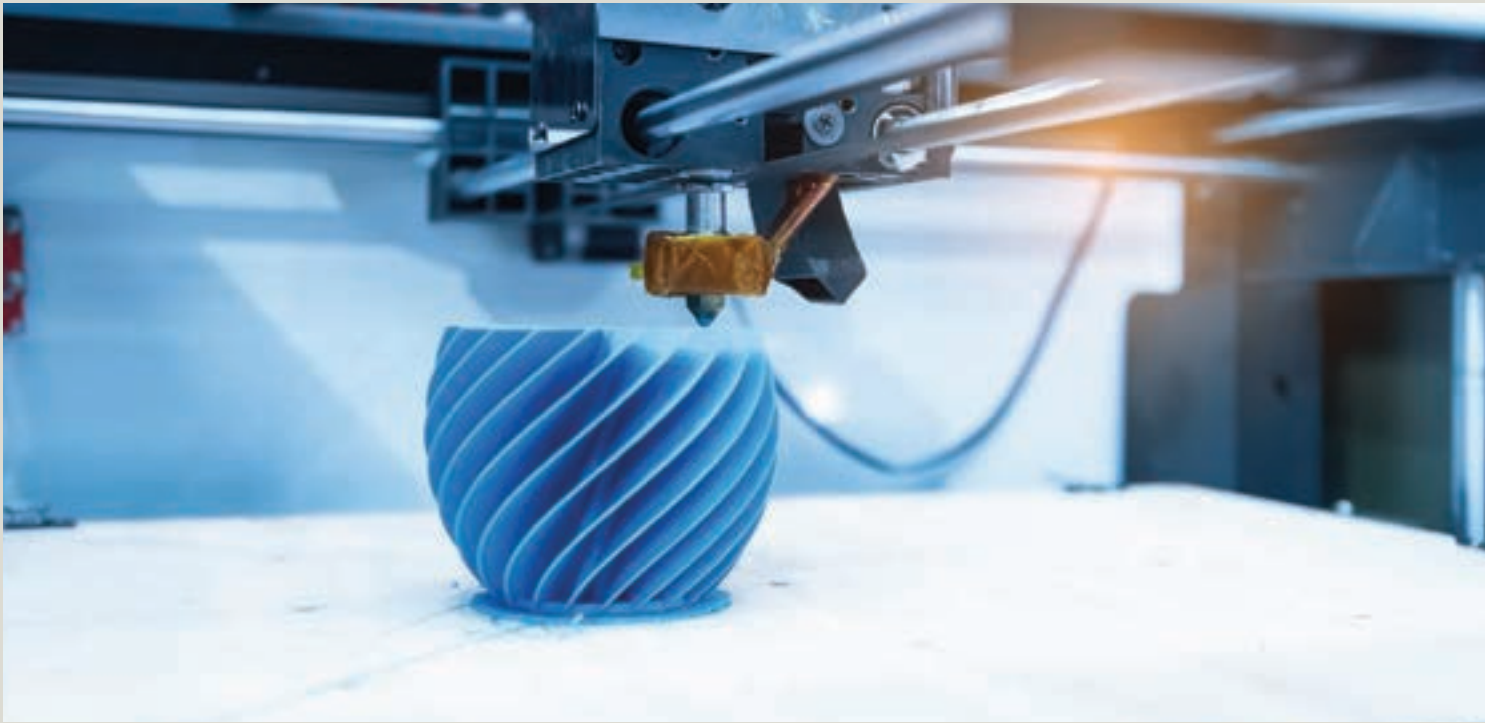
Στήν πορεία της μέσα στόν κόσμο καί ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία συναντᾶ τά κινήματα γιά τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀπορριπτική ἢ μία μονίμως «ἀμυντική» στάση ἀπέναντι σέ αὐτά, καί ἡ θεώρησή τους ὡς ἀπειλή γιά τήν Ὀρθόδοξη ταυτότητά μας πηγάζει ἀπό μία παρανόηση τόσο τῆς ἀποστολῆς τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ὅσον καί τοῦ βήθους τῆς Ὀρθόδοξης ἀνθρωπολογίας καί ἠθικῆς. Ἐμεῖς πιστεύουμε ὅτι ἡ προστασία τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου πρέπει καί δύναται νά ἀποτελέσει βασικό στοιχείο τῆς ἀποστολῆς τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας στόν σύγχρονο κόσμο. Τό γεγονός ὅτι τό Ὀρθόδοξο δέον περί τοῦ ἀνθρώπου ὑπερβαίνει τή διάσταση τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἀφοῦ περιλαμβάνει

καί τήν ἐκούσια παραίτηση ἀπό τό «δικαίωμα» χάριν τῆς ἀγάπης καί τοῦ πλησίον, δέν ὑποβαθμίζει τή σημασία τοῦ ἀγώνα γιά τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀγάπη, ὡς ὑψίστη ἐλευθερία, δέν ὑποκαθιστᾶ τή στράτευση γιά τήν προστασία τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά ἀναδεικνύει τό ἀνθρωπιστικό περιεχόμενό της καί τήν ἐνισχύει. Ἡ κατανοητή κριτική ἐκ μέρους τῆς Ὀρθόδοξου θεολογίας στόν δικαιωματισμό καί τόν ὑπερτονισμό τῆς διεκδίκησης ἀτομικῶν δικαιωμάτων ὡς μέσου θωράκισης ἰδιωτικῶν ἀπαιτήσεων δέν εἶναι δυνατόν νά κυριαρχεῖ στή σύγχρονη συνάντηση τῆς Ἐκκλησίας μας μέ τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, τά ὁποῖα ἀναφέρονται οὐσιαστικῶς καί στήν κοινωνική διάσταση τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ ὑποχώρηση τοῦ θρησκευτικοῦ προσανατολισμοῦ τῆς ζωῆς στήν ἐποχή μας καί ἡ ἐκκοσμικέυση, παρά τά ἐπιβεβαιωτικά ἀντιθέτου θρυλούμενα, ὄχι μόνον δέν προωθοῦν τούς στόχους τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά ἐπιβεβαιώνουν ἀρνητικά τόν σεβασμό τους. Πιστεύουμε ὅτι ἡ ἀναφορά ἀπλῶς καί γενικῶς στόν «ἀνθρώπο» δέν ἀποτελεῖ σταθερή καί ἐπαρκῆ βάση γιά τή θεμελίωση τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας καί τοῦ ἀπροϋπόθετου σεβασμοῦ της. Ἡ συνδεδεμένη μέ τήν ἀπόφαση αὐτή νατουραλιστική θεώρηση φαίνεται ὅτι εὐνοεῖ τίς ἀντικειμενοποιήσεις τοῦ ἀνθρώπου καί τή μετατροπή του σέ μετρήσιμο μέγεθος. Τά κριτικά ἐρωτήματα, τά ὁποῖα διατυπώθηκαν πρό δύο δεκαετιῶν γιά τό θέμα αὐτό, παραμένουν καί σήμερα ἰδιαίτερος ἐπίκαιρος: «Γνωρίζουμε, τελικά, ἂν τό κοινωνικό κράτος θά ἐπιβιώσει μετά τήν ἀπαξίωση τῆς ἀγάπης πρός τόν πλησίον; Δέν θά ἐξαφανίζονταν ἡ ἀλληλεγγύη πρός τόν πλησίον, ἂν αὐτός εἶναι ἀπλῶς καί μόνον ὁ ξένος, ὁ ἄλλος, ὁ ἀνταγωνιστής ἢ ἀκόμη καί ὁ ἐχθρός; Εἶναι δυνατόν νά ὑπάρξει κοινωνική ὑπευθυνότητα, ὅταν τό ἴδιο τό «δικαίωμα στή ζωή» τῶν ἀγέννητων παιδιῶν, τῶν ἠλικιωμένων κ.ἄ. ἀμφισβητεῖται; Θά ὑπάρχουν δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, σέ μία ἐποχή κατά τήν ὁποία ἡ ἀνθρωπότητα καί ὁ Διευθυντής της ἐξαφανίζονται ἀπό τό προσκήνιο μέσα σέ μία σύγκρουση τῶν πολιτισμῶν;»

Ὅταν τονίζεται ἡ θεία προέλευση καί ὁ αἰώνιος προορισμός τοῦ ἀνθρώπου, τότε ἡ ὑπαρξή του ἀποκτᾶ τήν ὑψίστη δυνατή ἀξία. Σέ αὐτή τήν οὐσιώδη ἀναφορά στό Ὑπερβατικό παραπέμπει καί τό Προοίμιο τοῦ Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος: «Εἰς τό ὄνομα τῆς ἀγίας καί ὁμοουσίου καί ἀδιαιρέτου Τριᾶδος». Τοιοῦτοτρόπως, ἡ ἀνθρώπινη πράξις καί τό ἦθος ἀποκτοῦν ἀπόλυτη θεμελίωση. Ὁ ἀνθρωπισμός, ἐκτός ἀπό ἠθική ἐπιταγή, γίνεται καί ἐντολή τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀδιαφορία γιά τόν ἄνθρωπο εἶναι πλέον ἀδιαφορία γιά τόν Θεό, ἐνῶ ὁ ἀγώνας γιά τήν προστασία τῆς ἱερότητας τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, γιά τήν ἐλευθερία, τή δικαιοσύνη καί τήν εἰρήνη, εἶναι διακονία τοῦ Θεοῦ. Παρά τό γεγονός ὅτι συχνά ἡ θρησκευτική πίστη τροφοδοτεῖ καί τή βία ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, πιστεύουμε ὅτι στή βάση τῆς ἀποτελεῖ ἀνεξάντλητη δύναμη ἀλληλεγγύης καί εἰρηνοποιίας καί ὅτι ἐνισχύει τούς ἀγῶνες γιά μία δικαιοτερη κοινωνία, ἀκόμη καί ὅταν αὐτοί, κατ' ἀνθρώπον, εὐρίσκονται ἐνώπιον ἀνυπερβλήτων ἐμποδίων.

Εἶναι βέβαιο ὅτι σήμερα στό θέμα τῆς προστασίας τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου δέν ὑπάρχει χώρος γιά θριαμβολογία. Ἀποτελοῦν αἴτημα καί καθήκον, παρά μία δεδομένη καί ἐξασφαλισμένη πραγματικότητα. Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, μέ πλήρη συνείδηση ὅτι ἡ ἐλευθερία τήν ὁποία ἐνσαρκώνει καί κηρύττει, ὑπερβαίνει τόν ὀρίζοντα τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, καλεῖται νά συμβάλει στήν πραγμάτωση καί στήν ὀρθή κατανόησή τους ὡς παγκόσμιο ἠθος, ὁ σεβασμός τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ σημαντικό βῆμα στήν πορεία πρός ἕναν καλύτερο κόσμο, μίτο τῆς Ἀριάδνης γιά τήν ἐξοδό ἀπό πολλούς συγχρόνους λαβυρίθους. Εἶναι προσωπική μας πεποίθηση, ὅτι ἡ μετατροπή τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου σέ μήλον τῆς ἔριδος μεταξὺ τῶν λαῶν καί τῶν πολιτισμῶν, ὑποσκάπτει τό μέλλον τῆς ἀνθρωπότητας.

ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΕΣ
ΛΥΣΕΙΣ

Ταμείο
Εγγυοδοσίας
Καινοτομίας

Στην Τράπεζα Πειραιώς στηρίζουμε τις καινοτόμες επιχειρήσεις του αύριο, σήμερα.

Η Τράπεζα Πειραιώς σε συνεργασία με την Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα-HBD συμμετέχει στο Ταμείο Εγγυοδοσίας Καινοτομίας και παρέχει χρηματοδοτήσεις στις καινοτόμες μικρομεσαίες επιχειρήσεις με:

- **προνομιακούς όρους και μειωμένες εξασφαλίσεις**
- **εγγύηση** του Ταμείου Εγγυοδοσίας Καινοτομίας σε **ποσοστό 80%** του δανείου τους
- **επιχορήγηση έως και 20%** του εκταμιευθέντος δανείου*.

Υποβάλετε την αίτησή σας στο www.ependyseis.gr/mis και επιλέξτε την Τράπεζα Πειραιώς.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Ανάπτυξης
και Επενδύσεων

«Η εγγύηση παρέχεται από το Ταμείο Εγγυοδοσίας Καινοτομίας της ΕΑΤ, που χρηματοδοτείται από το Ελληνικό Δημόσιο»

ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

*Εφόσον πληρούνται συγκεκριμένα κριτήρια καινοτομίας (επιχορήγηση 15%) και ESG (επιχορήγηση 5%).

Μάθετε περισσότερα στο 210 32 88 000 και στο www.piraeusbank.gr

ΣΤΗΡΙΖΕΙ ΚΑΘΕ ΑΥΡΙΟ

Πολιτεία και πολίτες, κράτη και λαοί, καταθέτουμε την ευθύνη μας

Η ΔΥΣΗ, Η ΕΥΡΩΠΗ, Η ΕΛΛΑΔΑ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΖΟΜΑΣΤΕ ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΔΥΣΚΟΛΟ ΧΕΙΜΩΝΑ. ΕΝ ΔΥΝΑΜΕΙ ΤΟΝ ΔΥΣΚΟΛΟΤΕΡΟ ΧΕΙΜΩΝΑ ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Γράφει ο **Παναγιώτης Πικραμμένος**

Επί 14 συναπτά έτη, και συγκεκριμένα από το 2008, η Ελλάδα αλλά και όλος ο δυτικός κόσμος βιώνουν μια παρατεταμένη περίοδο αλληλοτροφοδοτούμενων κρίσεων. Την οικονομική κρίση διαδέχθηκε η υγειονομική και την υγειονομική ο πόλεμος στην Ουκρανία, ο οποίος με τη σειρά του γέννησε την ενεργειακή κρίση. Κρίσεις αλληπάλλινες, χωρίς να διαφαίνεται στον ορίζοντα ένα τέλος.

Η οικονομική κρίση και ο κίνδυνος της εξόδου μας από την Ε.Ε. άφησαν βαρύ αποτύπωμα στην οικονομία της Χώρας. Το τέλος της πανδημίας του κορονοϊού, που πάντα προσδοκούμε, δεν είναι ορατό. Και, μέσα σε όλα αυτά, ο πόλεμος στην Ουκρανία σήμανε το τέλος μιας μακράς περιόδου ειρήνης στην καρδιά της Ευρώπης, κληροδοτώντας στην επόμενη ημέρα μια ενεργειακή βόμβα. Η Δύση, η Ευρώπη, η Ελλάδα προετοιμαζόμαστε για έναν δύσκολο χειμώνα. Εν δυνάμει τον δυσκολότερο χειμώνα από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ένα πραγματικά τρομερό και ανατριχιαστικό σύνολο: υγεία, επιδημίες, πόλεμος, εκατοντάδες χιλιάδες θάνατοι, οικονομική ύφεση, ανεργία, ενεργειακός πόλεμος, ακρίβεια, φτωχοποίηση των οικονομικά ασθενεστερών και, πλέον όλων αυτών, μια επαπειλούμενη κλιματική αλλαγή.

Αυτό το απρόσμενο και εφιαλτικό σκηνικό χαρακτηρίζει, όμως, τη νέα πραγματικότητα και καθιστά αδύνατη τη συζήτηση για μια νέα κανονικότητα. Εκτός αν δεχθούμε ότι η νέα πραγματικότητα είναι ότι δεν υπάρχει τίποτα δεδομένο. Εκτός και αν δεχθούμε ότι η νέα πραγματικότητα είναι ότι δεν θα υπάρξει ποτέ κανονικότητα όπως τη γνωρίζαμε μέχρι σήμερα.

Η ανησυχία, ωστόσο, που δημιουργεί το αχαρτογράφητο αύριο μας υποχρεώνει να είμαστε ελκρινείς. Η νέα, αενάως μεταβαλλόμενη και πολυκεντρική πραγματικότητα δεν επιδέχεται ωραιοποιήσεις, ούτε δικαιολογεί φυγή προς την απομόνωση. Είμαστε μέσα σ' αυτή την πραγματικότητα και μέσα σ' αυτήν καλούμαστε να αγωνιστούμε για την αποτροπή των συνεπειών της. Πρόκειται για εκείνες τις συνέπειες που επηρεάζουν την ίδια την εθνική μας υπόσταση, μέσα σε μια ιστορικής σημασίας αλλαγή του παγκόσμιου οικονομικού και ενδεχομένως πολιτικού περιβάλλοντος. Αλλά και για συνέπειες οι οποίες απειλούν με μαρασμό τη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών, εξαιτίας του λαϊκισμού και των πολιτικών δυνάμεων που γοπεύουν με «ανισόρροπες» απλουστεύσεις.

Σε αυτή τη νέα πραγματικότητα, με το σύνολο των απειλών να μας περιτριγυρίζουν, οφείλουμε να ανατρέξουμε στο «όπλο» της Χώρας μας με το οποίο αντιμετωπίσαμε αρχι-

▲ **Λόγοι ανησυχίας είναι οι συνέπειες της νέας πραγματικότητας, οι οποίες απειλούν με μαρασμό τη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών, εξαιτίας του λαϊκισμού και των πολιτικών δυνάμεων που γοπεύουν με «ανισόρροπες» απλουστεύσεις.**

κά την πανδημία, γίναμε υπόδειγμα σε όλη την Ευρώπη και φέτος απολαύσαμε μια εξαιρετική τουριστική χρονιά. Αυτό το «όπλο» δεν είναι άλλο από την κυβερνητική σταθερότητα. Ο ρόλος των κυβερνήσεων και των ηγετών που λειτουργούν μέσα σε σταθερό συνταγματικό πλαίσιο είναι κομβικός στη διαχείριση και αντιμετώπιση των κρίσεων. Ο κάθε ηγέτης, ο κάθε πρωθυπουργός, καλείται να μπορεί να συνδυάζει αποτελεσματικά δύο πρόσωπα: του διαχειριστή της κρίσης και του αρωγού της ανάπτυξης. Ο,τι δηλαδή πράττει τα τελευταία τριάντι χρόνια ο πρωθυπουργός, Κυριάκος Μητσοτάκης. Είναι σημαντικό και θα αποδειχθεί καθοριστικό για το μέλλον ότι η πανδημία δεν ανέστειλε τους σχεδιασμούς για τον πλήρη εκσυγχρονισμό του κράτους. Αναθέτως, με ζητούμενο την εξυπηρέτηση των πολιτών με σύγχρονες ψηφιακές μεθόδους, επιταχύνθηκαν οι μεταρρυθμίσεις σε όλο και περισσότερους τομείς της κρατικής λειτουργίας: υγεία, δημόσια διοίκηση, παιδεία, δικαιοσύνη.

Το γεγονός ότι επί τριάντι συναπτά έτη η κυβέρνηση έπαιξε με επιτυχία στο δίπολο διαχειριστής κρίσης - επιταχυντής ανάπτυξης έχει βοηθήσει σημαντικά στην επαναδραστηριοποίηση της οικονομίας και την επίτευξη των προϋποθέσεων για μακροπρόθεσμα βιώσιμη οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική ανάπτυξη. Κυρίως, όμως, έχει βοηθήσει στην επανάκτηση της εμπιστοσύνης στο διεθνές οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον.

Σημαντικό κομμάτι στην αντιμετώπιση της νέας πραγματικότητας είναι, όμως, το να μπορούμε να επιλέγουμε τη σωστή στιγμή, τη σωστή στάση, στη σωστή πλευρά της ιστορίας. Καλούμεθα λοιπόν όλοι μαζί, σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο, να δημιουργήσουμε ένα νέο, μακρόπνοο θεματολόγιο, που να στηρίζεται σε κοινές αξίες και κοινά συμφέροντα προσφέροντας την καινοτόμο σκέψη μας. Οι άζονες, οι τομείς καλύτερα, που θα αρχίσουν να αποκρυσταλλώνονται την επόμενη ημέρα είναι η συνεργασία για έναν υγιέστερο κόσμο μετά την τραγική εμπειρία του κορονοϊού, η συνεργασία για την προστα-

Το 2022 η ανάγκη για σταθερότητα γίνεται πιο επιτακτική, μετά τον πόλεμο στην καρδιά της Ευρώπης

σία του πλανήτη μας από τις περιβαλλοντικές απειλές (άρα και της προσωπικής και συλλογικής ευμερίας μας), η συνεργασία στους τομείς της τεχνολογίας, του εμπορίου και της ψηφιακής διακυβέρνησης. Τέλος, η συνεργασία για έναν ασφαλέστερο, πιο ευημερούντα και πιο δημοκρατικό κόσμο.

Το 2021 οι πολίτες σε όλες τις χώρες του κόσμου προσέβλεπαν σε κάτι που να τους θύμιζε τη σταθερότητα, ακόμα και αν δεν πίστευαν ότι θα επέστρεφαν στα δεδομένα της προ κορονοϊού εποχής. Όμως το 2022, τη χρονιά δηλαδή που εκπνέει σε λίγους μήνες, η ανάγκη για σταθερότητα γίνεται πιο επιτακτική, μετά τον πόλεμο στην καρδιά της Ευρώπης και την ενεργειακή κρίση. Το πώς θα συνεχιστεί η δεκαετία που άρχισε το 2020 δεν θα θυμίζει σε τίποτα τα προ κορονοϊού και προ πολέμου χρόνια. Και, όπως προείπα, δεν μπορούμε να αποφύγουμε ή να αποδράσουμε από αυτό που έρχεται. Μπορούμε, όμως, να το διαχειριστούμε και παράλληλα να βάζουμε πετραδάκι-πετραδάκι τα θεμέλια της επομένης ημέρας για τη νέα γενεά. Όπως ακριβώς έκαναν οι πρόγονοί μας έπειτα από κάθε μεγάλο παγκόσμιο πόλεμο. Δεν είναι εποχή πειραματισμών και αναζητήσεων. Τα κράτη, ιδιαίτερα η Χώρα μας, χρειάζονται σταθερές περιόδους πολιτικής διακυβέρνησης και ισχυρές κοινοβουλευτικά κυβερνήσεις. Και εδώ, όλοι μας, Πολιτεία και πολίτες, κράτη και λαοί, καταθέτουμε την ευθύνη μας.

Ο **Παναγιώτης Πικραμμένος** είναι αντιπρόεδρος της κυβέρνησης και πρώην Πρωθυπουργός.

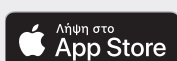
Το μέλλον
της ηλεκτροκίνησης
έρχεται από τη ΔΕΗ.

Από σήμερα, οι μετακινήσεις μας
αλλάζουν για πάντα. Πιο καθαρό
περιβάλλον, πιο βιώσιμο μέλλον.

Η ΔΕΗ blue είναι το μεγαλύτερο δίκτυο φορτιστών στη χώρα,
το πιο γεωγραφικά ανεπτυγμένο και το ταχύτερα
αναπτυσσόμενο. Φέρνει μια μοναδική εμπειρία ψηφιακών
υπηρεσιών με το mobile app ΔΕΗ blue και αναβαθμίζει τις
μετακινήσεις μας. Στη ΔΕΗ, παίρνουμε τον ρόλο μας σοβαρά.
Στόχος μας, να κάνουμε την ηλεκτροκίνηση φιλική και
προσβάσιμη σε όλους.

ΔΕΗ blue ανανεωμένη εφαρμογή

blue

Το μέλλον
φορτίζει

deibblue.com

Οι πολλαπλές πραγματικότητες του κόσμου και η δυτική στρατηγική

Ο ΚΟΣΜΟΣ, ΟΠΩΣ ΤΟΝ ΑΝΤΙΛΑΜΒΑΝΕΤΑΙ Η ΔΥΣΗ, ΧΑΝΕΙ ΤΙΣ ΒΕΒΑΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ, ΜΕ ΚΟΡΥΦΑΙΑ ΤΗ ΒΕΒΑΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΟΡΙΣΤΙΚΗΣ ΠΡΟΟΔΟΥ, ΑΥΤΗΣ ΠΟΥ ΣΥΝΟΔΕΥΕΤΑΙ ΑΠΟ ΜΗ ΑΝΑΤΡΕΨΙΜΑ ΕΠΙΤΕΥΓΜΑΤΑ

Γράφει ο **Ευάγγελος Βενιζέλος**

Εις πείσμα όσων κατά καιρούς και ιδίως μετά την ιστορική ήττα του λεγόμενου υπαρκτού σοσιαλισμού διακήρυξαν το τέλος των ιδεολογιών, οι ιδεολογίες κυριαρχούν στον κόσμο. Προσλαμβάνουν, αλλοιώνουν και εντέλει διαμορφώνουν την πραγματικότητα. Για την ακρίβεια, τις αντιφατικές και συγκρουόμενες εκδοχές της πραγματικότητας. Μιας πραγματικότητας που είναι ταυτόχρονα ψευδής επειδή έχει διαμορφωθεί τεχνητά, αλλά και αληθής επειδή είναι δραματικά απτή λόγω της βίας, συμβολικής και υλικής, που εμπεριέχει.

Όταν αναφερόμαι στις «ιδεολογίες», δεν εννοώ πλέον τις μεγάλες ιδεολογίες του 20ού αιώνα, που, παρά τις συγκρούσεις τους, είχαν ως απώτερη κοινή μήτρα τον διαφωτισμό και ως εκ τούτου ήταν «δυτικές», αλλά συστήματα πεποιθήσεων, προκαταλήψεων και στερεοτύπων, που έχουν είτε θρησκευτική είτε φιλοσοφική αναγωγή. Κοινός παρονομαστής τους είναι το γεγονός ότι δεν μπορούν, αλλά ούτε και διεκδικούν να χαρακτηριστούν ορθολογικά.

Τις πολλαπλές πραγματικότητες, για την ακρίβεια τις πολλές διαφορετικές πολιτιστικές, ηθικές, αναπτυξιακές και τεχνολογικές εποχές που συνυπάρχουν στον πλανήτη, δεν τις δημιουργούν βέβαια μόνο οι ιδεολογίες, οι θρησκείες, τα συστήματα πεποιθήσεων, αλλά προφανώς βαθιά ριζωμένες καταστάσεις. Οι εξηγήσεις είναι πρωτίτως ιστορικές. Όμως η επιρροή των ιδεών με την ευρύτερη έννοια του όρου είναι πάντα καθοριστική. Οι διαφορές ανάμεσα στον δυτικό φιλελευθερισμό και την ευρωπαϊκή σοσιαλδημοκρατία, τον ισλαμικό φονταμενταλισμό, την κινεζική meritocracy, τη θεωρία του «ρωσικού κόσμου» είναι προφανείς και καταλυτικές.

Οι ιδέες, ακόμα και οι λεγόμενες μεγάλες, ακόμα και αυτές που δεν εμπεριέχουν γενετικά το σπέρμα μιας ολιστικής και ως εκ τούτου ολοκληρωτικής αντίληψης, ακόμα και αυτές που δεν σχετίζονται με πράξεις βίας, αλλά με τις πιο ευχάριστες, αθώες και ειρηνικές όψεις της ανθρώπινης ζωής, γεννιούνται και λειτουργούν μέσα σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον.

Οι ιδέες προσλαμβάνουν, ερμηνεύουν και ενίοτε αλλάζουν την πραγματικότητα όχι μόνο πολιτικά και πολιτιστικά, αλλά επιστημονικά, τεχνολογικά, οικονομικά. Η θεωρητική φυσική προηγείται της πειραματικής. Οι υποθέσεις εργασίας κινούν την έρευνα και οδηγούν στις ανακαλύψεις.

Η προσέγγισή μου είναι, βεβαίως, βαθιά επηρεασμένη από μια ευρωπαϊκή, δυτική αντίληψη για την ιστορία, την επιστήμη, το επίπεδο διαβίωσης, την αξία του ανθρώπου και της ζωής του, τη δημοκρατία, το κράτος δικαίου και τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη φιλελεύθερη δημοκρατία.

Αυτή η προσέγγιση δοκιμάζεται σκληρά από την αλληλουχία των κρίσεων τα τελευταία περίπου δε-

LIBRARY OF CONGRESS PRINTS AND PHOTOGRAPHS / COLORIZED BY JORDAN J. LLOYD

▲ **Η δυτική πραγματικότητα δεν είναι καθόλου αυτονόητο ότι ισχύει οικουμενικά. Άλλες πραγματικότητες διεκδικούν τον ζωτικό τους χώρο με ωμό πολλές φορές τρόπο. Επικαλούνται, άλλωστε, την πιο «πραγματική» πραγματικότητα του συσχετισμού των δυνάμεων, εντέλει του πυρηνικού.**

καπέντε χρόνια. Ο κόσμος, όπως τον αντιλαμβάνεται η Δύση, χάνει τις βεβαιότητές του, με κορυφαία τη βεβαιότητα της οριστικής προόδου, αυτής που συνοδεύεται από μη ανατρέψιμα επιτεύγματα, από κεκτημένα οικονομικά, θεσμικά και πολιτιστικά. Η δοκιμασία συνίσταται, κατά τη γνώμη μου, στην επιστροφή των αρχαίων απειλών που η δυτική αντίληψη θεωρούσε οριστικά εξαφανισμένες.

Τα λίγα τελευταία χρόνια, όλα σχεδόν παλινδρομούν. Οι οικονομικές κατακτήσεις εμφανίζονται εύθραυστες, όπως έδειξε η οικονομική κρίση της περασμένης δεκαετίας. Τα ιατροβιολογικά επιτεύγματα είναι ανεπαρκή, όπως έδειξε η πανδημία. Οι τεχνολογικές εξελίξεις προσφέρουν μεγάλες ευκολίες και εμπεριέχουν ακόμα μεγαλύτερες απειλές, όπως δείχνει η κατάσταση στην κυβερνοσφαίρα. Οι διεθνείς συσχετισμοί που διαμορφώθηκαν μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης τελούν υπό αναδιάρθρωση μετά τη ρωσική στρατιωτική εισβολή και τον πόλεμο στην Ουκρανία.

Το χειρότερο είναι ότι η φιλελεύθερη δημοκρατία, η επιτομή του δυτικού πολιτικού και θεσμικού πολιτισμού και η προϋπόθεση της οικονομικής και τεχνολογικής υπεροχής της Δύσης, δυσκολεύεται να διαχειριστεί τις εσωτερικές της αντιφάσεις. Αυτό δείχνει η συνεχής αγωνία για την έκβαση εκλογών. Στη Γαλλία πριν από λίγους μήνες, τώρα στην Ιταλία, κυρίως στις ΗΠΑ.

Η δυτική πραγματικότητα δεν είναι καθόλου αυτονόητο ότι ισχύει οικουμενικά. Άλλες πραγματικότητες διεκδικούν τον ζωτικό τους χώρο με ωμό πολλές φορές τρόπο. Επικαλούνται, άλλωστε, την πιο «πραγματική» πραγματικότητα του συσχετισμού των δυνάμεων, εντέλει του πυρηνικού.

Η δυτική πραγματικότητα καλείται, συνεπώς, να υπερασπιστεί με σθεναρό, αποφασιστικό αλλά και διορατικό και αποτελεσματικό τρόπο τις αντιφάσεις και τα επιτεύγματά της. Με πρώτο και κύριο τη φιλε-

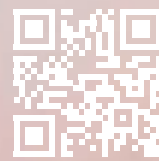
Τα λίγα τελευταία χρόνια, όλα σχεδόν παλινδρομούν. Οι οικονομικές κατακτήσεις εμφανίζονται εύθραυστες

λεύθερη δημοκρατία, που έχει ως προϋπόθεση την κοινωνική συνοχή και την πειστική απάντηση στην πρόκληση των διευρυνόμενων ανισοτήτων. Αλλά και την τεχνολογική της πρωτοπορία, τη στρατιωτική της ισχύ, την ενεργειακή της αυτονομία, την ευαισθησία της για την κλιματική κρίση και, βεβαίως, την πολιτιστική της ταυτότητα.

Η υπεράσπιση αυτή προϋποθέτει μια μαχητική και μαχόμενη αντίληψη για τη φιλελεύθερη δημοκρατία και για τη Δύση ως στρατηγική οντότητα, με σεβασμό στις εγγυήσεις και τα αντίβαρα της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου, αλλά χωρίς την επανάπαυση μιας καντιανής αντίληψης περί αιώνιας ειρήνης. Δυστυχώς η Ευρώπη, και πιο συγκεκριμένα η Ευρωπαϊκή Ένωση, δεν έχει την ικανότητα να συγκροτήσει μια τέτοια ολοκληρωμένη στρατηγική και οι ΗΠΑ τελούν υπό το καθεστώς του εσωτερικού τους διχασμού και υπό την αβεβαιότητα των ενδιάμεσων εκλογών για το Κογκρέσο και ιδίως των επόμενων προεδρικών εκλογών.

Αυτό το θεμελιώδες ερώτημα για το ποια θα είναι η πραγματικότητα του κόσμου τα επόμενα χρόνια πρέπει να καταστεί το κεντρικό θέμα συζήτησης στο εσωτερικό της Ευρώπης και στον ευρωπαϊκό διάλογο. Όχι μιας συζήτησης σημειακής και αποσπασματικής, αλλά βαθιά στρατηγικής, δηλαδή συζήτησης αξιακής, ιστορικής, πολυεπίπεδης και πρακτικής υπαρξιακού χαρακτήρα.

Ο **Ευάγγελος Βενιζέλος** είναι πρώην αντιπρόεδρος της κυβέρνησης και υπουργός Εξωτερικών. Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου, ΑΠΘ.

Στην DIMAND
δεν χτίζουμε
απλώς κτήρια.
Μεταμορφώνουμε
ολόκληρες γειτονιές.
Αναπτύσσουμε
βιοκλιματικούς χώρους
εργασίας και διαβίωσης,
φιλικούς τόσο στο περιβάλλον
όσο και στον άνθρωπο.

Δημιουργούμε την πόλη
που θέλουμε να ζούμε

Η προσπάθεια στρέβλωσης της πραγματικότητας και η απάντησή μας

ΒΙΩΝΟΥΜΕ, ΤΟΣΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΟΣΟ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΥΠΟΛΟΙΠΗ ΕΥΡΩΠΗ, ΜΙΑ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΕΝΗ ΚΑΙ ΚΡΑΤΙΚΑ ΕΝΟΡΧΗΣΤΡΩΜΕΝΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΔΙΑΣΤΡΕΒΛΩΣΗΣ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Γράφει ο **Νίκος Δένδιας**

Η ρωσική εισβολή στην Ουκρανία απετέλεσε σημείο καμπής, κυρίως στην ευρωπαϊκή, αλλά και ευρύτερα στη διεθνή αρχιτεκτονική ασφαλείας. Δημιούργησε μια νέα πραγματικότητα στο έδαφος. Μια πραγματικότητα την οποία πολλοί στην Ευρώπη πίστευαν ότι είχαν αφήσει πίσω τους, μαζί με τα πάθη και τους πολέμους του 20ού αιώνα.

Επανάφερε στο προσκήνιο έννοιες όπως η παραβίαση της εδαφικής ακεραιότητας, η καταπίεση της εθνικής κυριαρχίας και βεβαίως του σεβασμού στο Διεθνές Δίκαιο, καθώς και στο Ανθρωπιστικό Δίκαιο. Μαζί της έφερε και άλλους όρους που θα θέλαμε να είχαν ξεχαστεί. Όπως σφαίρες επιρροής, αναθεωρητισμός, αναβίωση αυτοκρατοριών.

Στην Ελλάδα και στην Κύπρο, δυστυχώς, τη νέα αυτή πραγματικότητα τη βιώνουμε καθημερινά εδώ και δεκαετίες. Τη συμπεριφορά αυτή τη βλέπουμε στο Αιγαίο, στην Ανατολική Μεσόγειο, στην Κύπρο, στο Ιράκ, στη Συρία, στη Λιβύη, στα Βαλκάνια και στον Καύκασο.

Πρόσφατα παρατηρούμε μια κλιμάκωση, η οποία δεν παραμένει μόνο στα λόγια, αλλά επεκτείνεται και στο πεδίο. Και για τον λόγο αυτό, ίσως, δεν μας προξένησαν τόση εντύπωση οι εξελίξεις αυτές.

Παράλληλα, βιώνουμε, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην υπόλοιπη Ευρώπη, μια συντονισμένη και κρατικά ενορχηστρωμένη προσπάθεια διαστρέβλωσης της πραγματικότητας.

Προσπάθεια η οποία χρησιμοποιεί ως μέσον την προπαγάνδα, την παραπληροφόρηση και τη διασπορά ψευδών ειδήσεων. Στο πλαίσιο αυτό προβάλλεται, με κάθε δυνατό μέσο, η σπίλωση της εικόνας του φερόμενου ως αντιπάλου, η διαστρέβλωση της πραγματικότητας με επιστημονικό και οργανωμένο τρόπο ούτως ώστε η γραμμή μεταξύ μύθου και πραγματικότητας να γίνεται δυσδιάκριτη. Οι αναθεωρητικές δυνάμεις του 21ου αιώνα εφαρμόζουν με σύγχρονα πλέον μέσα τη ρήση του Γκαίμπελς: «Όταν λες ένα μεγάλο ψέμα και το επαναλαμβάνεις, στο τέλος οι άνθρωποι θα το πιστέψουν».

Για τις χώρες αυτές, «η αλήθεια είναι ο μεγαλύτερος εχθρός του κράτους». Απέναντι σε αυτήν τη συνειδητή προσπάθεια δημιουργίας μιας νέας πραγματικότητας και διάβρωσης της αλήθειας η Ελλάδα έχει την υποχρέωση να αντισταθεί.

Η σημαντική διαφορά σε σύγκριση με το παρελθόν είναι ότι πλέον πρέπει να μπορούμε και μόνοι μας: έχουμε διευρύνει τις συμμαχίες μας, ενώ πολλοί κατανοούν πλέον την απειλή που συνιστά ο αναθεωρητισμός, από όπου και εάν προέρχεται, για το διεθνές σύστημα ασφαλείας.

Το αποδεικνύει η μαζική αντίδραση στη ρωσική εισβολή, η επιβολή κυρώσεων, όχι μόνο από τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις ΗΠΑ, αλλά και από χώρες όπως η Ιαπωνία. Και βεβαί-

ΕΥΡΟΚΙΝΗΣΗ

▲ Η Ελλάδα, όπως και όλες οι δημοκρατικές χώρες, δεν απαντούν στην προπαγάνδα με τη δική τους προπαγάνδα. Γιατί αυτό το οποίο χωρίζει τον δημοκρατικό κόσμο από τον ολοκληρωτισμό είναι η αλήθεια.

ως, ορισμένες υποψήφιας για ένταξη στην Ένωση χώρες, όπως η Αλβανία και η Βόρεια Μακεδονία.

Απέναντι στις προκλήσεις στις οποίες προαναφέρθηκα η ελληνική εξωτερική πολιτική δρα παράλληλα σε τρεις άξονες.

Πρώτον, τηρεί στάση αρχής. Στάση που πηγάζει από τον σεβασμό στο Διεθνές Δίκαιο, και ιδιαίτερα στο Διεθνές Δίκαιο της Θάλασσας.

Και βεβαίως στάση αρχής όσον αφορά τον σεβασμό στην κυριαρχία και στην εδαφική ακεραιότητα όλων των κρατών. Τη στάση αυτή τηρήσαμε από την αρχή του πολέμου στην Ουκρανία. Δείξαμε έμπρακτη αλληλεγγύη στην Ουκρανία, στους εταίρους μας στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη και πιο πρόσφατα στη Σουηδία και τη Φινλανδία. Γιατί δεν μπορούμε να μη στηρίζουμε αυτό που ζητάμε από τους άλλους. Δεν μπορούμε να ζούμε σε δύο πραγματικότητες: αυτήν όπου συνεισφέρουμε ενεργά στα διεθνή δρώμενα, παίρνουμε θέσεις, εισπράτουμε στήριξη, αλλά έχουμε και κόστος. Και την εικονική, που πρεσβεύουν ορισμένοι, στην οποία απολαμβάνουμε όλα τα προνόμια χωρίς υποχρεώσεις.

Δεύτερον, μπορεί να μην είμαστε πλέον μόνοι, αλλά οι συμμαχίες και οι φίλιες δεν δημιουργούνται διά μαγείας. Πρέπει να επενδύσουμε σε αυτές, να καταβάλλουμε συνεχείς προσπάθειες, να τις χτίζουμε και στη συνέχεια να τις διατηρήσουμε.

Σε λιγότερο από τρία χρόνια υπογράψαμε τέσσερις αμυντικές συμφωνίες με τις ΗΠΑ, τη Γαλλία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα.

Παράλληλα, αποφασίσαμε από κοινού με τρεις γειτονικές χώρες την οριοθέτηση των θαλασσιών ζωνών στη βάση της Σύμβασης του ΟΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας, της UNCLOS.

Ξαναπιάσαμε το νήμα των σχέσεων με τους Ευρωπαίους εταίρους μας.

Με ορισμένες χώρες δεν είχαν γίνει διμερείς συ-

ναντίσεις για δεκαετίες. Δημιουργήσαμε στρατηγικούς εταιρικούς δεσμούς με τις χώρες της Μέσης Ανατολής, του Κόλπου και της Βορείου Αφρικής.

Κάναμε ανοίγματα σε ανερχόμενες παγκόσμιες δυνάμεις που ασπάζονται τις ίδιες αρχές με εμάς, όπως η Ινδία και η Ιαπωνία.

Και δεν λησμονήσαμε την ήπειρο με τη μεγαλύτερη οικονομική και πληθυσμιακή ανάπτυξη.

Σε διάστημα λίγων μηνών επισκεφθήκα επτά χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής.

Τρίτον. Απέναντι σε «γκαιμπελικές» πρακτικές, η μόνη απάντηση είναι η προβολή της αλήθειας. Καθώς και η αποδόμηση της παραπληροφόρησης και των ψευδών ειδήσεων.

Η Ελλάδα δεν αφήνει τίποτα αναπάντητο.

Οφείλουμε να αποδομούμε με επιχειρήματα, βεβαιωμένα στο Διεθνές Δίκαιο, τις αβάσιμες και ψευδείς απιτήσεις που εκτοξεύονται εναντίον μας.

Έχουμε υποχρέωση να μην αφήνουμε ούτε την παραμικρή αμφιβολία να πλανάται, γιατί η επανάληψη του ψεύδους εμπεδώνεται.

Η Ελλάδα, όπως και όλες οι δημοκρατικές χώρες, δεν απαντούν στην προπαγάνδα με τη δική τους προπαγάνδα. Γιατί αυτό το οποίο χωρίζει τον δημοκρατικό κόσμο από τον ολοκληρωτισμό είναι η αλήθεια, η προβολή της πραγματικότητας, όπως είναι, όχι όπως προσπαθούν ορισμένοι να την πλάσουν.

Η αναζήτηση της πραγματικότητας σήμερα γίνεται όλο και πιο δύσκολη.

Δυνάμεις που επιθυμούν να αναβιώσουν το παρελθόν, να γυρίσουν το ρολόι της ιστορίας πίσω, καταβάλλουν επίπονες προσπάθειες να την αποκρύψουν.

Είναι υποχρέωση της Ελλάδας και όλων των κρατών να μην επιτρέψουν την οπισθοδρόμηση. Να δημιουργήσουν ένα όραμα για ένα καλύτερο μέλλον.

Ο **Νίκος Δένδιας** είναι υπουργός Εξωτερικών.

Οι εικονικές μας ζωές είναι πραγματικές ζωές

ΑΝΑΖΗΤΑΜΕ ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΣΤΟΝ ΦΥΣΙΚΟ ΚΟΣΜΟ – ΤΟ ΙΔΙΟ ΜΠΟΡΟΥΜΕ ΝΑ ΚΑΝΟΥΜΕ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΨΗΦΙΑΚΟ

Γράφει ο **David Chalmers**

Τι σημαίνει πραγματικότητα στην ψηφιακή εποχή; Το δημοφιλές ακρωνύμιο «*IRL*», συντομογραφία του «*In real life*», που μπορεί να αποδοθεί «στην πραγματικότητα», αντιπαραβάλλει την πραγματική με την ψηφιακή ζωή. Στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δημοσιεύω φωτογραφίες που έχω τραβήξει σε συνέδρια φιλοσοφίας. Στην εικονική πραγματικότητα είμαι ο μάγος του παιχνιδιού «*Beat Saber*». Ωστόσο, σύμφωνα με το *IRL*, είμαι καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης και γράφω βιβλία που αφορούν τη συνείδηση και την πραγματικότητα.

Αυτό το ακρωνύμιο –της δεκαετίας του 1990– πλέον μοιάζει παρωχημένο. Στη δεκαετία του 2020 η άποψη ότι η ψηφιακή ζωή δεν είναι πραγματική ζωή απορρίπτεται. Όταν ένα παιδί υφίσταται bullying στο Instagram, αυτό είναι ένα πραγματικό γεγονός με πραγματικές συνέπειες. Ο χρόνος που περνάμε στο Zoom με τους συγγενείς μας είναι πραγματικός χρόνος που μοιραζόμαστε. Όταν χάνουμε χρήματα εξαιτίας των συναλλαγών μας με Bitcoin, χάνουμε όντως χρήματα. Η ψηφιακή ζωή, στις μέρες μας, αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της πραγματικής ζωής.

Για να φτάσουμε στην ουσία του ζητήματος, είναι απαραίτητο να διευκρινίσουμε τον όρο «πραγματικός». Από φιλοσοφική άποψη, υπάρχουν πολλοί τρόποι με τους οποίους μπορούμε να ορίσουμε την πραγματικότητα.

Πρώτος ορισμός: Κάτι είναι πραγματικό εφόσον έχει συνέπειες. Ο κορονοϊός είναι πραγματικός επειδή αρρωσταίνει τους ανθρώπους. Η νεράιδα των δοντιών δεν είναι πραγματική επειδή δεν προκαλεί «κάτι». Το έργο της αποτελεί επινόηση ως επί το πλείστον των γονιών προκειμένου να διηγούνται ιστορίες και να αφήνουν μπουναμά όταν αλλάζουν δόντια τα παιδιά τους. Υπό αυτή την έννοια, η ψηφιακή ζωή είναι πραγματική. Ό,τι συμβαίνει στο Διαδίκτυο επηρεάζει την καθημερινότητά μας. Μια αλλαγή στον αλγόριθμο της Google είναι ικανή να καταστρέψει μια επιχείρηση. Το tweet ενός πολιτικού είναι ικανό να ρίξει μια κυβέρνηση.

Δεύτερος ορισμός: Κάτι είναι πραγματικό εφόσον δεν υφίσταται μονάχα στο μυαλό μας. Η οφθαλμοπάτη είναι μονάχα δημιούργημα του μυαλού μας, επομένως δεν είναι πραγματική. Ένα πεσμένο δέντρο στο δάσος συμβαίνει έξω από το μυαλό μας, επομένως είναι πραγματικό. Το Διαδίκτυο δεν υπάρχει μονάχα στο μυαλό μας. Οι ιστοτόποι εξακολουθούν να υπάρχουν και όταν κοιμόμαστε. Τα blockchains υπάρχουν σε δίκτυα μηχανών ανά την υφήλιο και παραμένουν εκεί ακόμα και αν κανείς δεν τα βλέπει.

Τρίτος ορισμός: Κάτι είναι πραγματικό εφόσον δεν είναι ψευδαίσθηση, παραίσθηση ή προϊόν φαντασίας. Στο μυθιστόρημα «*Neuromancer*» του συγγραφέα επιστημονικής φαντασίας William Gibson, το

REUTERS/ANDREW KELLY

Πολλοί πιστεύουν ότι οι εικονικές πραγματικότητες είναι εξ ορισμού εξω-πραγματικές. Σύμφωνα με τα δικά μου κριτήρια, αυτό δεν ισχύει. Οι εικονικοί κόσμοι είναι πραγματικοί κόσμοι

οποίο πρωτοεκδόθηκε το 1984, έγραφε κάπου ότι ο κυβερνοχώρος είναι μια «συναινετική παραίσθηση» που βιώνουν δισεκατομύρια άνθρωποι. Στο σήμερα, πιστεύω ότι ο κυβερνοχώρος αποτελεί μια συναινετική πραγματικότητα. Ένα ψηφιακό κατάσταση όπως αυτό της Amazon είναι εξίσου πραγματικό με ένα παράρτημα της Walmart φτιαγμένο από τούβλα και τοιμέντο. Η Amazon είναι ένας ολοζώντανος οργανισμός που διαμορφώνει και αυτός την πραγματικότητά μας.

Τέταρτος ορισμός: Ίσως ο πλέον σημαντικός στην ψηφιακή εποχή μας –λέμε ότι κάτι είναι πραγματικό εφόσον είναι αυθεντικό. Σε περίπτωση που κάτι δεν είναι αυθεντικό, τότε είναι ψεύτικο. Ο φυσικός κόσμος βρίθκει μη αυθεντικότητας, από το πλαστικό χρήμα μέχρι τα ψεύτικα χαμόγελα. Η έλλειψη αυθεντικότητας οργιάζει ακόμα περισσότερο στο Διαδίκτυο, το οποίο μαστίζεται από ψευδείς ειδήσεις, bots και φίλτρα στο Instagram που ωραιοποιούν το πώς είμαστε και πώς ζούμε.

Παρά όλα αυτά, στο Διαδίκτυο υπάρχει και αυθεντικότητα. Φιλίες μπορούν και διατηρούνται μέσω e-mail. Στο Twitter μπορείτε σ' αλήθεια να αντιδράσετε εναντίον της κυβερνητικής πολιτικής. Στο Spotify μπορείτε

JINHA JANG

στ' αλήθεια να απολαύσετε μουσική. Οι εμπειρίες μας στην ψηφιακή πραγματικότητα μπορούν να είναι εξίσου αυθεντικές με τις εμπειρίες μας στη φυσική πραγματικότητα.

Ολοένα και θα γίνεται περισσότερος διάλογος σχετικά με το τι είναι αληθινό στο Metaverse της εικονικής πραγματικότητας που βρίσκεται προ των πυλών. Οι σύγχρονοι εικονικοί κόσμοι, από τους κοινωνικούς κόσμους, φέρ' ειπείν, του Second Life μέχρι τις πλατφόρμες παιχνιδιών όπως το Roblox, αντιπαραβάλλονται αυτομάτως με τον «πραγματικό κόσμο». Πολλοί πιστεύουν ότι οι εικονικές πραγματικότητες είναι εξ ορισμού εξω-πραγματικές. Σύμφωνα με τα δικά μου κριτήρια, αυτό δεν ισχύει. Οι εικονικοί κόσμοι είναι πραγματικοί κόσμοι.

Το Second Life έχει κάνει τη διαφορά στις ζωές των χρηστών προωθώντας τη δημιουργία νέων δεσμών και κοινοτήτων. Το Roblox εξακολουθεί να υπάρχει στους servers όταν όλοι είναι στα κρεβάτια τους. Το ίδιο ισχύει και για τις εικονικές πραγματικότητες που προσφέρουν καθηλωτικές εμπειρίες μέσω ακουστικών. Για παράδειγμα, το VRChat δεν είναι ψευδαίσθηση: αποτίθεται ως πολύχρωμα άτομα τα οποία απεικονίζονται ως πολύχρωμα αβάρτα – μα, όντως, αυτό κάνετε. Επομένως, ποιος μπορεί να υποστηρίξει ότι αυτές οι εμπειρίες δεν είναι εξίσου αυθεντικές και σημαντικές με αυτές που διαδραματίζονται στη φυσική πραγματικότητα;

Η ταινία του 2021 «*Free Guy*» το θέτει σωστά. Δύο από τους πρωταγωνιστές της ταινίας είναι χαρακτήρες που δεν ελέγχονται από κάποιον παίκτη και ωστόσο ζουν στον κόσμο ενός video game. Κάποια στιγμή το συνειδητοποιούν. Τότε ο ένας ρωτάει τον άλλον: «Αυτό σημαίνει πως τίποτα από όλα αυτά δεν είναι αλήθεια;» και ο άλλος του αποκρίνεται: «Κάθομαι εδώ πέρα με τον καλύτερό μου φίλο και προσπαθώ να τον βοηθήσω στα δύσκολα. Αν αυτό δεν είναι αληθινό, τότε τι είναι;». Ο διάλογος αυτός μάς δίνει έναν πέμπτο ορισμό: Πραγματικό είναι αυτό που έχει νόημα.

Ός φιλόσοφος, πιστεύω ότι το νόημα στη ζωή το δίνει η συνείδηση. Τα ανθρώπινα όντα έχουμε συνείδηση, έτσι είμαστε σε θέση να δίνουμε νόημα στον φυσικό κόσμο. Το ίδιο μπορούμε να κάνουμε και με την εικονική πραγματικότητα. Μια εικονική πόλη ίσως δεν έχει τόση σπουδαιότητα όση η γενέτειρά μας, όμως οι εικονικοί κόσμοι θα αποκτήσουν μια σπουδαιότητα δική τους με την πάροδο του χρόνου – το νόημα που θα τους δίνουμε οι ίδιοι.

Αυτό δεν σημαίνει ότι η εικονική πραγματικότητα θα είναι κατ' ανάγκη υπέροχη. Όπως ακριβώς η φυσική πραγματικότητα, έτσι και οι ψηφιακοί κόσμοι θα είναι γεμάτοι μοναξιά και πόνο. Και το να υποφέρετε στην εικονική πραγματικότητα είναι εξίσου πραγματικό –και έχει νόημα– με το να υποφέρετε στη φυσική πραγματικότητα.

Στο μέλλον, θα περνάμε ακόμα περισσότερο χρόνο σε διαδικτυακά περιβάλλοντα. Θα εργαζόμαστε και θα παίζουμε σε ψηφιακούς κόσμους. Θα αλληλεπιδρούμε με τους φίλους και την οικογένειά μας και θα δημιουργούμε νέες κοινότητες σε εικονικούς κόσμους. Είναι σημαντικό να βιώνουμε αυθεντικές και ουσιαστικές εμπειρίες σε αυτούς τους κόσμους. Και θεωρώ ότι μπορούμε να το κάνουμε.

Γι' αυτό, όταν αναφερόμαστε στη φυσική πραγματικότητα, δεν έχει πλέον νόημα να χρησιμοποιούμε φράσεις όπως «*IRL*» και «πραγματικός κόσμος». Μπορούμε να αναφερόμαστε στον φυσικό κόσμο και να τον αντιπαραβάλλουμε με τους ψηφιακούς και εικονικούς κόσμους. Όλοι αυτοί οι κόσμοι μπορούν να είναι πραγματικοί.

Ο **David Chalmers** είναι καθηγητής Φιλοσοφίας και Νευροεπιστήμης στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης. Τελευταίο του βιβλίο: «*Reality+: Virtual Worlds and the Problems of Philosophy*».

Ο Σαίξπηρ είχε προβλέψει τη δυστυχία της εποχής μας

ΔΥΣΠΙΣΤΟΙ ΚΑΙ ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΚΟΙ, Ο ΑΜΛΕΤ ΚΑΙ Η ΟΦΗΛΙΑ ΗΡΘΑΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΟΙ ΜΕ ΜΙΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΕΞΙΣΟΥ ΟΔΥΝΗΡΗ ΜΕ ΑΥΤΗΝ ΠΟΥ ΖΟΥΜΕ ΣΗΜΕΡΑ

Γράφει ο **Simon Critchley**

Η πραγματικότητα μας πιέζει από παντού με αδυσώπητη ορμή· είναι βίαιη, εξαντλητική και γκρεμίζει κάθε πίστη και χαρά. Η ανθρωπότητα υποφέρει από τους εκκωφαντικούς της θορύβους και τα μάτια μας καίνε, πλημμυρίζοντας από αλλεπάλληλες αντιφατικές ειδήσεις, από παραπληροφόρηση, και τον πόλεμο που παραμένει στο προσκήνιο. Η αποδιοργάνωση έχει διαδεχθεί τη δράση. Ανήμποροι κοιτάζουμε τις οθό-

νες μας, νιώθοντας μόνοι, μας είναι δύσκολο να πιστέψουμε σε «κάτι», να αφοσιωθούμε σε «κάτι», να έχει η ζωή μας νόημα. Είναι μια δύσκολη, αφόρητη εποχή, μια εποχή όπου δεν είμαστε παρόντες. Κατά συνέπεια, νιώθουμε δυστυχισμένοι, ανήσυχτοι, εξαντλημένοι, νωθροί.

Πάω στοίχημα πως όλοι αισθανόμαστε πάνω-κάτω όπως ο Άμλετ.

Από τις αρχές του 2022 η πραγματικότητα μου είναι απολύτως σαιξπηρική. Με έχει απορροφήσει η διδασκαλία του «Άμλετ». Διδάσκω με ιδιαίτερα απλό και παλαιομοδίτικο στυλ. Απλώς κάνουμε ανάγνωση ολόκληρο το έργο, αράδα-αράδα, φωναχτά, όλοι μαζί στην τάξη, προσπαθώντας να κατανοήσουμε τι μπορεί να σημαίνουν οι λέξεις – ή, για να το θέσω καλύτερα, πόσα διαφορετικά νοήματα μπορεί να περιέχουν αυτές οι λέξεις. Υπάρχει κάτι στην ενάργεια της σαιξπηρικής γλώσσας, στην κρουστική της ένταση, στους καταγιγιστικούς της ήχους, στην ταχύτητα των συνειρμών της, στις εικόνες που συνυφαίνει και στις λέξεις που ισορροπούν αριστουργηματικά· όλα αυτά υπερνικούν κάθε προσπάθεια να την εντάξουμε σε ένα ερμηνευτικό πλέγμα. Στο σύμπαν

SARA KRULWICH/THE NEW YORK TIMES

του Σαίξπηρ υπάρχουν περισσότερα από όσα μπορεί να ονειρευτεί η φιλοσοφία. Η γλώσσα του διευρύνει διαρκώς τα όρια της λογικής: μας ξεσπώνει, μας ξαφνιάζει, μας απειλεί – γιατί όχι;

Τι είναι, όμως, η πραγματικότητα στο πιο διάσημο έργο του Σαίξπηρ; Είναι η «μη πραγματικότητα», μια διάχυτη αμφιβολία η οποία έχει αιχμαλωτίσει την ψυχή του Άμλετ. Αυτή η αίσθηση της «μη πραγματικότητας» προμηνύει και ρίχνει φως στη δική μας.

Ο Άμλετ είναι ένα πλάσμα που αμφιβάλλει, όπου όλα τα ερείσματα για πίστη στους ανθρώπους και στον εαυτό του έχουν εξαϋλωθεί από τον φόβο, την παράνοια, την υποψία και τη γνώση πως έχει διαπραχθεί ένας φόνος. Ο κόσμος του Άμλετ είναι μια σφαίρα κατασκόπων, όπου όλοι παρακολουθούνται στο πλαίσιο ενός πολιτικού καθεστώτος όπου κυριαρχεί η απόλυτη επιτήρηση. Ίσως γι' αυτό τού είναι αδύνατον να ξεστομίσει την αλήθεια που έμαθε από το φάντασμα του πατέρα του. Ο χρόνος και ο τόπος εξαρθώνονται. Η Δανία είναι μια φυλακή. Ο κόσμος είναι μια φυλακή. Και ο Άμλετ τρα-

◀ **Η Ruth Negga ως Άμλετ στην τελευταία σκηνή στο έργο του Σαίξπηρ στο St. Ann's Workshop στο Μπρούκλιν το 2020.**

DROR COHEN

ντάζει τα κάγκελα ενός κελιού γεμάτο λέξεις. Το κελί του Άμλετ είναι η γλώσσα. Ένα κελί με απανωτά λογοπαίγνια, σεξουαλικά υπονοούμενα, γραφικότητες δίπλα σε έναν τάφο και χειμαρρώδεις συλλογισμούς, με σωρεία λέξεων μέσα από τις οποίες πασχίζει να ελέγξει την πραγματικότητα που τον κατατρώει. Και αποτυγχάνει.

Όπως και στην περίπτωση του Άμλετ, η αμφιβολία είναι ασθένεια στο σώμα της πραγματικότητάς μας. Η αμφιβολία μάς κατατρώει όπως οι αρουραίοι ροκανίζουν πράγματα κάτω από τα σανίδια του σπιτιού. Μοιάζει με υπαρξιακό έκζεμα – που το ξύνουμε συνέχεια κάτω από τα ρούχα. Εδώ δεν μιλάμε για την πνευματική αμφισβήτηση. Δεν πρόκειται για τη νηφάλια, σκεπτικιστική, ορθολογική αμφισβήτηση του φιλοσόφου εν ώρα μελέτης. Είναι η αποτρόπαιη, υπαρξιακή αμφιβολία που μας γεννά αισθήματα κενού και εγκατάλειψης. Είναι η καχυποψία απέναντι στους άλλους και στις καλές τους προθέσεις, η καχυποψία απέναντι στους ατέρμονους τίτλους ειδήσεων που εμφανίζονται στις οθόνες των smartphones, η αμφισβήτηση των θεσμών στους οποίους θεμελιώνονται η ασφάλεια και η ευημερία μας. Και, πάνω από όλα, η αυτοαμφισβήτηση, που απορρέει από τη σκληρότητα με την οποία αντιμετωπίζουμε τον εαυτό μας και που με τη σειρά της μας οδηγεί στο ερώτημα: «Να ζεις – να μη ζεις;».

Με την αμφιβολία ο Άμλετ σκοτώνει μέσα του κάθε είδους αγάπη – για την Οφηλία, για τη μητέρα του, για τον κόσμο και τον ίδιο. Απεχθάνεται κάθε άντρα, κάθε γυναίκα. Κι εμάς, σαν άλλους Άμλετ, μας έχει σκεπάσει η μελαγχολία σαν απέραντο τοξικό σύννεφο. Ο κόσμος μάς φαίνεται ένας μάταιος γκρεμός, ένας χορταριασμένος κήπος γεμάτος με πεθαμένα, βρώμικα και σάπια πράγματα. Ο Σαίξπηρ ψυχογραφεί τη διάθεση του «Άμλετ» με εξαιρετική οικονομία στην α' σκηνή, μέσα από τους στρατώες στους προμαχώνες του Κάστρου της Ελσινόρπς. Ο Φραγκίσκος λέει: «Μου 'χει κοπεί το αίμα». Δεν μας δίνεται εξήγηση για ποιο λόγο είναι δύσθυμος, και λίγες αράδες παρακάτω εξαφανίζεται μια για πάντα από το έργο, με τη μελαγχολία να εισβάλλει από παντού στο έργο.

Η αμφιβολία ξυπνά μέσα μας την καχυποψία και εξαλείφει την αγάπη. Αυτό είναι, λοιπόν, το πρόβλημα; Είμαστε καταδικασμένοι σύμφωνα με τον ιδιοφυή μιζερραμπλισμό του Άμλετ, ο οποίος ταλαντεύεται μεταξύ μελαγχολίας και αλλόκοτης μανίας, μεταξύ αδράνειας και δράσης; Δουλειά του Σαίξπηρ δεν είναι να μας δίνει απαντήσεις. Άλλωστε δεν γνωρίζουμε την άποψή του για κάποιο μείζον ζήτημα της εποχής του (ή της δικής μας). Και ευτυχώς.

Υπάρχει, όμως, και η Οφηλία. Ο Άμλετ βυθίζεται στην απόλυτη μελαγχολία από μια παραφορά

Όπως και στην περίπτωση του Άμλετ, η αμφιβολία είναι ασθένεια στο σώμα της πραγματικότητάς μας. Η αμφιβολία ξυπνά μέσα μας την καχυποψία και εξαλείφει την αγάπη

της θλίψης, ενώ η Οφηλία από μια παραφορά του πένθους για τον θάνατο του πατέρα της, του Πολώνιου. Στην Τέταρτη Πράξη, το πένθος της Οφηλίας αποκτά φωνή μέσα από τα τραγούδια της για την αγάπη και τον θάνατο, σε μια γλώσσα απαράμιλλης δύναμης, μέσα από την οποία περνάει κωδικοποιημένα μηνύματα προς τη Γερτρούδη, τον Λαέρτη και τον Κλαύδιο. Ως γνωστόν, η κατάληξη της Οφηλίας δεν είναι καλή. «Γλιστρά» από τη λασπωμένη όχθη στο διάφανο ποτάμι. Πριν καθεί στα νερά του, εξακολουθεί να τραγουδά και να περιβάλλεται από λουλούδια. Το πλέον τραγικό πρόσωπο του έργου είναι η Οφηλία.

Κατά τη γνώμη μου, η οδύνη της έχει σοβαρά ερείσματα – και διαφέρει από του Άμλετ. Δεν πηγάζει από μέσα της, αλλά από τον εξωτερικό της κόσμο. Υπάρχει κάποιου είδους σοφία, κάποια ομορφιά στην τρέλα της. Δεν συντρίβεται από την αμφιβολία, αλλά από τον πόνο της αγάπης. Όταν ο Άμλετ μονολογεί ακατάσχετα περί αυτοκτονίας και εκδίκησης, παραλύει και είναι ανήμπορος να δράσει. Η Οφηλία πράττει από αγάπη, βάζει τέλος στη ζωή της, και ακολουθεί τη βούλησή της. Στο ερώτημα του Άμλετ «Να ζεις – να μη ζεις;» η Οφηλία απαντά: «Γνωρίζουμε τι είμαστε, μα όχι τι μπορούμε να γίνουμε». Αυτό το υπαινικτικό «τι μπορούμε να γίνουμε» δείχνει τη «δυνατότητα» και αφήνει να αιωρείται μια υπόσχεση.

Όλα είναι πάντα θλίψη στο κατευναστικό λυκόφως. Η δυστυχία ποτέ δεν απογοητεύει. Η μελαγχολία είναι η ευλογημένη σύντροφος, που τακτικά εμφανίζεται στη ζωή μας. Τι πιο καθησυχαστικό από το να παραδινόμαστε στη δυσθυμία μας, στο βάρος της ύπαρξής μας που μας καταβυθίζει και από το οποίο νομίζουμε πως δεν υπάρχει διαφυγή. Όπως μαρτυρούν και οι μακροσκελείς μονόλογοι του Άμλετ, το να αισθάνεσαι φρικτά βυθισμένος στον εαυτό σου ίσως και να σε κατευνάζει – με διαστροφικό τρόπο. Συνήθως μια τέτοια κατάσταση την αποδίδουμε στην ευφυΐα – μια υπερεκτιμημένη ιδιότητα, κατά τη γνώμη μου.

Από την άλλη, η Οφηλία μάς υπόσχετα κάτι διαφορετικό. Εάν η πραγματικότητά μας είναι διαποτισμένη από αμφιβολία και η αμφιβολία σκοτώνει την αγάπη, τότε υπάρχει ακόμα μία επιλογή για να αντισταθούμε στη μελαγχολία: η αγάπη, που απλώνει τα χέρια προς τον άλλον και δεν αποστρέφεται το πρόσωπο της πραγματικότητας.

Ίσως ήρθε η ώρα να ανοίξουμε την αγκαλιά μας.

Ο **Simon Critchley** είναι συγγραφέας και καθηγητής Φιλοσοφίας στο New School for Social Research.

©2022 The New York Times Company and Simon Critchley

Ανθρώπινη Παιδεία και συνείδηση τα όπλα μας για το κλίμα της Γης

ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΤΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ ΠΟΛΥ ΓΡΗΓΟΡΑ ΘΑ ΥΠΕΡΒΕΙ ΤΑ 130 ΤΡΙΣΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΑ ΔΟΛΑΡΙΑ. ΕΝΩ Η ΠΑΝΔΗΜΙΑ ΗΔΗ ΕΧΕΙ ΣΤΟΙΧΙΣΕΙ ΚΑΠΟΙΑ ΤΡΙΣΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΑ ΔΟΛΑΡΙΑ

Γράφει ο **Χρήστος Σ. Ζερεφός**

Η μεγαλύτερη πρόκληση του 21ου αιώνα είναι ότι θα πρέπει μέσα σε λίγες δεκαετίες να δοθούν λύσεις σε προβλήματα της ανθρωπότητας τα οποία συσσωρεύθηκαν ήδη από τον 20ό αιώνα. Σε αυτά συμπεριλαμβάνονται οι διάφορες κρίσεις όπως η περιβαλλοντική, οι πολεμικές συγκρούσεις, οι πανδημίες και οι οικονομικές κρίσεις. Από τα μεγαλύτερα δεινά του 20ού αιώνα ήταν, φυσικά, οι πανδημίες σαν αυτή που έχουμε τώρα, αλλά σε επανάληψη τότε σχεδόν ανά δεκαεπταετία. Το πρόβλημα των πανδημιών γινόταν ακόμα πιο επικίνδυνο με την εμφάνιση τοπικών επιδημιών, οι οποίες ήταν και συνάρτηση της κακής ιατρικής περίθαλψης στις φτωχές χώρες της Γης.

Θυμάμαι ότι, όταν ασχολήθηκα με τα θέματα του περιβάλλοντος στη δεκαετία του '70, η λέξη «Περιβάλλον» αφορούσε ό,τι είναι έξω από εμάς ή έστω το κοινωνικό περιβάλλον. Αγνοούτο τότε ότι είμαστε κομμάτι του περιβάλλοντος και ως τμήμα του εαυτού μας θα έπρεπε, αντίστοιχα, να το προστατεύσουμε. Κανείς δεν μιλούσε τότε για την προστασία του περιβάλλοντος, εκτός από ελάχιστους, τους πρώτους ίσως επιστήμονες οι οποίοι κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν τραγικά φαινόμενα με πολλά θύματα, όπως το νέφος του Λονδίνου και το φωτοχημικό νέφος του Λος Άντζελες. Τότε έγινε αντιληπτό για πρώτη φορά ότι η κακώς νοούμενη ανάπτυξη, έτσι όπως έγινε άναρχα και με την αστυφιλία που επεκράτησε, άρχισε να απειλεί ακόμα και την υγεία των κατοίκων. Μέχρι και τα μνημεία ρυπάνθηκαν και χρειάστηκε διεθνές πρόγραμμα, το Πρόγραμμα Ελέγχου Ρυπάνσεως Περιοχής Αθηνών (ΠΕΡΠΑ), για να προστατευθεί ο Παρθενώνας από τα πάσης φύσεως οξειδωτικά αέρια από τα οποία ήταν γεμάτη η ατμόσφαιρα μαζί με το κάρβουνο και άλλα σωματίδια στο Λεκανοπέδιο των Αθηνών αλλά και σε άλλες πόλεις. Αυτό οδήγησε στην υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος, στην άναρχη δόμηση και στη σταδιακή εξαφάνιση της υπαίθρου. Πράγματι, μέχρι τη δεκαετία του '50 περίπου, το περιβάλλον στην υπαίθρο διαδραμάτιζε τον ρόλο του εξισορροπιστή ανάμεσα στα αναβράζοντα από καπνούς φουγάρα της «εξελισσόμενης» βιομηχανίας και τη διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας.

Το συσσωρευτικό περιβαλλοντικό κόστος άρχισε να φαίνεται στη θάλασσα, για να φθάσει μέχρι τα υψηλά στρώματα της ατμόσφαιρας με την καταστροφή του προστατευτικού στρώματος του όζοντος στην Ανταρκτική. Η ανθρωπότητα κινδύνευε στο σύνολό της από τον ίδιο τον ζωοδότη της, τον ήλιο. Το Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ, τα 35 χρόνια του οποίου γιορτάζουμε φέτος, προστάτευσε το στρώμα του όζοντος παγκόσμια, το οποίο δυστυχώς εξακολουθεί να παραμένει εύθραυστο. Δυστυχώς, τα

BETH JNR/UNSPASH

▲ Όλοι τώρα ξέρουμε ότι χρειάζεται να εξοικονομήσουμε ενέργεια, φυσικούς πόρους, απορρίματα και να βελτιώσουμε τη συμπεριφορά μας απέναντι στα ακραία καιρικά φαινόμενα για την προστασία της ζωής και της περιουσίας μας

Επειδή υπάρχει η τεχνολογία και η γνώση, εάν συνυπάρξει η πολιτική βούληση, θα είναι προκαθορισμένη η λύση για τη σταθεροποίηση του κλίματος

πράγματα για τη σταθεροποίηση του κλίματος είναι πολύ πιο δύσκολα, γιατί η αναγκαία απαλλαγή από τα ορυκτά καύσιμα μέχρι το 2050 παγκοσμίως είναι σχεδόν ανέφικτη. Το κόστος των επιπτώσεων από την κλιματική αλλαγή πολύ γρήγορα θα υπερβεί τα 130 τρισεκατομμύρια δολάρια. Για σύγκριση θα πρέπει να γνωρίζουμε ότι η πανδημία ήδη έχει στοιχίσει κάποια τρισεκατομμύρια δολάρια. Το κόστος της κλιματικής αλλαγής για τη χώρα μας, εάν δεν κάνουμε τίποτα, σύμφωνα με την Έκθεση που συντάξαμε στην Τράπεζα της Ελλάδος, θα υπερβεί τα 700 δισεκατομμύρια ευρώ στο τέλος του 21ου αιώνα. Εάν προσαρμοσθούμε, αυτό μειώνεται περίπου στο μισό και, επομένως, η προσαρμογή χρήζει άμεσων εφαρμογών τόσο σε εθνικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο.

Η περιρρέουσα κατάσταση είναι ομιχλώδης, ο ρυθμός απαλλαγής από τα ορυκτά καύσιμα σχετικά χαμηλός και η παγκόσμια κοινότητα πάσχει από σοβαρό έλλειμμα στρατηγικής σε αυτούς τους στόχους. Η εξάρτηση από συγκεκριμένα ορυκτά καύσιμα και παράγωγά τους, προελεύσεως αμφιβόλου σταθερότητας, όπως βλέπουμε τώρα να γίνεται στην Ευρώπη, επιδεινώνει και σκοτεινιάζει ακόμα περισσότερο το τοπίο. Ήμουν πάντα αισιόδοξος ότι θα βρεθεί λύση. Η λύση είναι στα χέρια του καθενός μας, γιατί η τεχνολογία υπάρχει, όμως τα χρήματα δεν είναι ορθά κατανοημένα στους πληθυσμούς και στις διάφορες κοινωνικές τάξεις. Φοβάμαι ότι

το πρόβλημα είναι πολύπλοκο και δυσεπίλυτο, γι' αυτό εύχομαι το μέλλον να με διαψεύσει σε αυτούς τους δύσκολους καιρούς που ζούμε εμείς, τα παιδιά μας και οι γενιές που έρχονται.

Πολλοί θεωρούν ότι, επειδή υπάρχει η τεχνολογία και η γνώση, εάν συνυπάρξει η πολιτική βούληση, θα είναι προκαθορισμένη η λύση για τη σταθεροποίηση του κλίματος. Κι όμως, δεν χρειάζονται μόνο αυτά. Χρειάζεται και η βελτίωση στην Παιδεία και η βελτίωση των προτύπων στην κοινωνία σε παγκόσμια κλίμακα. Άλλο ευαίσθητο σημείο στα θέματα του περιβάλλοντος και άλλο η πραγματική Παιδεία που οδηγεί στην ανάταση της ψυχής του ανθρώπου, ο οποίος με τη σειρά του πράττει σε αρμονία με το περιβάλλον. Όσο ευρύτερη είναι η Παιδεία, τόσο θα αυξάνει και η αισιοδοξία μας ότι ο καθέννας από τα τόσα δισεκατομμύρια ανθρώπων που είμαστε στον πλανήτη, και στις προσεχείς δεκαετίες σύντομα θα ξεπεράσουμε τα 10 δισ., μπορεί να συμβάλει στη βελτίωση του περιβάλλοντος του δικού του, του γείτονά του και ολόκληρου του κόσμου.

Όλοι τώρα ξέρουμε ότι χρειάζεται να εξοικονομήσουμε ενέργεια, φυσικούς πόρους, απορρίματα και να βελτιώσουμε τη συμπεριφορά μας απέναντι στα ακραία καιρικά φαινόμενα για την προστασία της ζωής και της περιουσίας μας. Οι εμπρησμοί από «αμέλεια» δεν δικαιολογούνται στη σημερινή κατάσταση του περιβάλλοντος. Εδώ ο νομοθέτης πρέπει να γίνει πολύ πιο αυστηρός. Η αδιαφορία για τα οικοσυστήματα, για την ανακύκλωση των απορριμμάτων και γενικά ό,τι έχει κόστος για το περιβάλλον δεν αφορά τον γείτονα, αφορά και εμάς, το κοινό σπίτι μας, που είναι ο μοναδικός πλανήτης όπου βρισκόμαστε, τόσο μοναδικός που λάμπει στο Διάστημα στην περιοχή του ήλιου μας σαν ένα ασπρογάλανο διαμάντι στο σκοτεινό Σύμπαν.

Ο **Χρήστος Σ. Ζερεφός** είναι Γενικός Γραμματέας της Ακαδημίας Αθηνών, Εθνικός Εκπρόσωπος για την Κλιματική Αλληλεγγύη.

123RF.COM

Το Σήμερα και το Αύριο

ΤΟ ΟΛΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΕΞΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΕΝΟΣ ΚΑΛΥΤΕΡΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ ΕΙΝΑΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΑΠΟ ΠΟΤΕ ΔΥΣΚΟΛΟ, ΑΝ ΟΧΙ ΑΛΥΤΟ

Γράφει ο **Μανόλης Κορρές**

▲ **Δυστυχώς, πολλοί είναι εκείνοι που αμφισβητούν την ύπαρξη της κλιματικής αλλαγής, ή την ανθρωπογενή αιτιότητα της**

Η ιστορική πορεία των σημερινών κοινωνιών, αποτέλεσμα κυρίως του εκάστοτε αναγκαίου και εφικτού στο δεδομένο για καθεμία φυσικό και ιστορικό πλαίσιο, περιλαμβάνει μεταβαλλόμενες καταστάσεις προόδου ή στασιμότητας, επιτεύγματα και αποτυχίες, πληθυσμιακή αύξηση, αύξηση του προσδόκιμου ζωής, άνοδο του βιοτικού επιπέδου, υπερνίκηση αρνητικών παραγόντων, αλλά και πρόκληση νέων, υπερπαραγωγή υλικών προϊόντων, διάδοση γνώσεων και δεξιοτήτων, αύξηση της κινητικότητας, αλλά με κρίσιμες επιπτώσεις στα μεταφορικά μέσα, τα δίκτυα, την κατανάλωση ενέργειας και τη φέρουσα ικανότητα πολλών τύπων προορισμού, ανταγωνιστική πνευματική άνοδο, αλλά και διόγκωση του κυδαίου ή του αρνητισμού και της αδιαφορίας. Ο απολογισμός είναι σε γενικές γραμμές θετικός, περιέχει όμως οκτώ αρνητικά σημεία, όπως, π.χ., το δραματικά αυξανόμενο οικολογικό αποτύπωμα. Με αυτά τα δεδομένα, το ολικό πρόβλημα της εξασφάλισης ενός καλύτερου μέλλοντος είναι περισσότερο από ποτέ δύσκολο, αν όχι άλυτο. Η διάγνωση, ανεξαρτήτως της εγκυρότητάς της (και των αναπόφευκτων ατελειών της), δεν αρκεί, επειδή ό,τι αντιστέκεται στη θεραπεία δεν είναι κάποια σοβαρή αμφισβήτηση της διάγνωσης καθαυτής, αλλά κυρίως η ολική αδράνεια, η οποία, λόγω αύξησης όλων σχεδόν των μεγεθών, είναι μεγαλύτερη από ποτέ. Ευτυχώς υφίσταται και ως προς αυτό μια ελπίδα, επειδή η πρόσφατη εμπειρία από την πανδημία απέδειξε ότι υπάρχει μια πλειοψηφία ικανή και πρόθυμη να συμμορφώνεται με όξι ευχάριστες οδηγίες, όταν δι-

ακουβέεται ένα υπέρτερο αγαθό. Όμως, παρά την ύπαρξη αυτής της ελπίδας, οι ως άνω αρνητικοί παράγοντες δεν επιτρέπουν μεγάλη αισιοδοξία, και οι πιθανότητες εμφάνισης άλλων παγκόσμιων προβλημάτων δεν είναι αμελητέες.

Αλλά και αν ακόμα απουσίαζαν όλοι οι κίνδυνοι και η μετακίνηση ήταν εκ θαύματος αδάπανη χωρίς καν οικολογικό αποτύπωμα, πάλιν εκείνο που θα απέμενε, έστω και ως τελείως ακίνδυνο, θα εξακολουθούσε να μειώνει την ποιότητα πολλών καθημερινών εμπειριών, όπως, π.χ., εκείνη της μετακίνησης γενικώς ή της επίσκεψης αξιοθέατων τόπων και μνημείων. Η εξήγηση είναι απλή: κάθε φορά περισσότεροι επιθυμούν την άμεση επαφή με κάθε αντικείμενο συνεχώς προβαλλόμενο ως άξιο θέας. Κάθε φορά, με την ικανοποίηση αυτής της επιθυμίας, η προβολή του αντικειμένου μεγαλώνει αυτομάτως και ολονέν περισσότεροι επιθυμούν και αυτοί να το γνωρίσουν από κοντά. Αλλά με κάθε φορά περισσότερους συνωστιζόμενους η ποιότητα της επαφής υποβαθμίζεται. Το φαινόμενο είναι για αρκετό καιρό ένας φαύλος κύκλος και ως πρόβλημα ανήκει στα άλυτα: η ποιότητα της επαφής υποβαθμίζεται από την ποσότητα των ταυτοχρόνως επιθυμούντων την επαφή. Η επίκληση της ικανότητας αυτόματης αυτορρύθμισης (υπερβολικός συνωστισμός > δυσφήμιση > ελάττωση της επιθυμίας επίσκεψης) δεν ισοδυναμεί με πρόταση μιας ικανοποιητικής λύσης του προβλήματος – στην περίπτωση κακής υγείας εξαιτίας μιας κακής συνήθειας, η διακοπή της κακής συνήθειας μόνον όταν ο οργανισμός πλησιάζει προς τον θάνατο αποτελεί τη λιγότερο ικανοποιητική λύση (ή τη μόνη λύση για εκείνους που δεν πιστεύουν στην ύπαρξη ικανής θέλησης για το σπάσιμο του φαύλου κύκλου πριν από

Τόσον οι προβάλλοντες την κλιματική αλλαγή όσον και οι αμφισβητούντες παραβλέπουν τη μεγάλη εικόνα των δέκα τελευταίων χιλιετιών

την έναρξη της υποβάθμισης). Δυστυχώς, όμως, τα ίδια ισχύουν και για το μείζον ζήτημα του υπερπληθυσμού. Η εκ μέρους των πλέον αισιόδοξων επίκληση του μηχανισμού αυτορρύθμισης (όταν οι αριθμοί εξαντλήσουν τη φέρουσα ικανότητα του κατοικήσιμου χώρου, οι γεννήσεις θα μειωθούν αυτομάτως) δεν ισοδυναμεί με πρόταση κάποιας ικανοποιητικής λύσης, αλλά μόνον με ανεπιθύμητη αποδοχή της δυσμενέστερης δυνατής πληθυσμιακής πυκνότητας. Μιας πυκνότητας που θα ακυρώνει την επιβίωση πλείστων ζωικών ειδών και σχεδόν θα αποκλείει για τους περισσότερους κάθε σχέση απόλαυσης του παλαιού φυσικού κάλλους των περιαστικών τοπίων (ενώ ακόμη πιο προβληματικές θα είναι οι μακρινές εκδρομές αναψυχής).

Αναφορικός προς την κλιματική αλλαγή, εκείνο που περισσότερο προβάλλεται ως αίτιο είναι η ασύνετη δράση των παραγόντων της οικονομικής ανάπτυξης, ενώ ταυτοχρόνως προβάλλονται όλα εκείνα που, αν γίνουν σωστά (αιεφόρος ανάπτυξη), ο παρατηρούμενος κίνδυνος θα μειωθεί δραστηρικά. Δυστυχώς, πολλοί είναι εκείνοι που αμφισβητούν την ύπαρξη της κλιματικής αλλαγής, ή την ανθρωπογενή αιτιότητα της, ισχυριζόμενοι ότι τα έργα του ανθρώπου αποτελούν αμελητέο μέγεθος έναντι εκείνου της Γης και της ατμόσφαιρας. Άλλοι πάλιν επικαλούνται κάποιες περιόδους εντός των τελευταίων χιλιετιών κατά τις οποίες είχαν επικρατήσει υψηλότερες θερμοκρασίες. Δυστυχώς, τόσο οι προβάλλοντες την κλιματική αλλαγή όσον και οι αμφισβητούντες παραβλέπουν τη μεγάλη εικόνα των δέκα τελευταίων χιλιετιών. Οι ζωγραφιές στα σπήλαια της Σακάρας εικονίζουν καλλιεργητές και ζώα της στέπας, ενώ την εποχή που κτίζονταν τα μνημεία στο Göbekli Tepe η ξερή περιοχή του ήταν κατάφυτη, το τότε Δέλτα του Νείλου σκεπαζόταν από την ανερχόμενη θαλάσσια στάθμη και η νυν ερημοποιημένη Μεσοποταμία είχε πολύ περισσότερη βλάστηση. Δυστυχώς, η μείζον κλιματική αλλαγή, που τόσο ευνόησε στο παρελθόν την εποίκηση της βόρειας Ευρώπης, συνεχίζεται η ίδια, ευτυχώς με ηπιότερο τρόπο, αλλά πάντως συνεχίζεται. Ως εκ τούτου, το τεράστιο οικολογικό αποτύπωμα του ανθρώπου δεν είναι στις μέρες μας η μόνη αιτία της αλλαγής. Με άλλα λόγια, και αν ακόμη δεν υπήρχαμε, η αλλαγή θα εξακολουθούσε με τους έστω μικρούς τωρινούς ρυθμούς της να εξελίσσεται. Τούτο καθιστά ακόμη πιο επιτακτική τη λήψη όλων των μέτρων περιορισμού του οικολογικού αποτυπώματος της ανθρωπότητας, αλλά και την αναθεώρηση οποιασδήποτε αισιόδοξης εκτίμησης της μελλοντικής φέρουσας ικανότητας του κατοικήσιμου μέρους του πλανήτη μας και επομένως της ανεκτής πληθυσμιακής αύξησης κατά την επόμενη και μεθεπόμενη δεκαετία. Ευτυχώς υπάρχουν ήδη ενδείξεις μείωσης του ρυθμού αύξησης, η οποία, όμως, είναι τελείως ανεπαρκής. Εκτός αυτού, θα ήταν επιθυμητή η μείωση των μετακινήσεων. Ευτυχώς τούτο είναι σήμερα λίαν εφικτό χάρις στο Διαδίκτυο και την τηλεργασία, τις τηλεδιασκέψεις και τα συναφή. Ομοίως θα πρέπει να μειωθεί η παραγωγή πλήθους υλικών προϊόντων, όπως, π.χ., του χαρτιού, και δη του πλαστικοποιημένου. Και πάλιν τούτο είναι λίαν εφικτό χάρις στην ψηφιακή τεχνολογία και τα ψηφιακά βιβλία, περιοδικά κτλ. Τέλος, ως αντίδοτο στον υλισμό των υπερβολικά συχνών μετακινήσεων προς διασκέδαση της πλήξης ανθρώπων που έχασαν την ικανότητα να συγκινούνται με τα πιο απλά, ιδεώδη θα ήταν η καλλιέργεια της χαμένης ευαισθησίας με μια νέα στροφή προς την ποιοτική ανάγνωση ή ακρόαση έργων της μεγάλης λογοτεχνίας και μουσικής παράδοσης. Εν αντιθέσει προς τις υλιστικές διασκεδάσεις, η πνευματική ζωή δεν παράγει υλικά απόβλητα και υλικά αποτυπώματα.

Ο **Μανόλης Κορρές** είναι καθηγητής Αρχιτεκτονικής και μέλος της Ακαδημίας Αθηνών.

Ένας άλλος εαυτός σου σε ένα παράλληλο Σύμπαν

ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΑ ΜΥΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΣΥΜΠΑΝΤΟΣ, ΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ ΕΞΕΤΑΖΟΥΝ ΕΑΝ ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΜΟΝΟ ΜΙΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΜΕΣΑ ΣΕ ΕΝΑ ΠΟΛΥΣΥΜΠΑΝ

Γράφει ο **Michio Kaku**

Η μουν 8 χρονών, όταν άλλαξε για πάντα η ζωή μου, χάρη στην εξής αποκάλυψη. Ήταν 1955, οι τίτλοι των εφημερίδων ανακοίνωναν τον θάνατο ενός διακεκριμένου επιστήμονα. Το σχετικό άρθρο συνόδευε μια φωτογραφία: απεικόνιζε το γραφείο του επιστήμονα, επάνω του διασκορπισμένα χαρτιά και βιβλία. Από ό,τι θυμάμαι, η λεζάντα έγραφε πως ανάμεσα σε αυτόν τον σωρό βρέθηκε ένα ημιτελές χειρόγραφο.

Αυτή η ανακάλυψη με συγκλόνισε. Ποια εργασία θα μπορούσε να είναι τόσο δύσκολη ώστε αυτός ο άνθρωπος, που συνήθιζαν να τον χαρακτηρίζουν ως έναν από τους μεγαλύτερους επιστήμονες όλων των εποχών, να μην μπορέσει να την ολοκληρώσει; Έπρεπε να διαλευκάνω το ζήτημα. Έτσι, τα επόμενα χρόνια επισκεπτόμουν βιβλιοθήκες ώστε να μάθω περισσότερα γι' αυτόν.

Το όνομά του: Άλμπερτ Αϊνστάιν. Η ημιτελής εργασία του διερευνούσε αυτό που θα γινόταν γνωστό ως η «Θεωρία των πάντων», μια εξίσωση μήκους το πολύ 2,5 εκατοστών, που θα μας έδινε τη δυνατότητα να συνδέσουμε όλους τους νόμους της Φυσικής. Θα μας επέτρεπε, όπως ήλπιζε ο Αϊνστάιν, μια ματιά στο μυαλό του Θεού. «Θέλω να μάθω τι σκέφτεται», είχε δηλώσει ο ίδιος χαρακτηριστικά. Το θέμα με είχε συνεπάρει.

Σήμερα πολλοί από τους κορυφαίους φυσικούς στον κόσμο ξεκινούν αυτή την κοσμική αναζήτηση, η οποία θα συμβάλει στο να κατανοήσουμε ουσιαστικά την πραγματικότητα και το νόημα της ύπαρξης. Θα ήταν το επιστέγασμα χιλιάδων ετών επιστημονικής έρευνας, εφόσον και ορισμένοι αρχαίοι πολιτισμοί διερευνούσαν το πώς δημιουργήθηκε το Σύμπαν και από τι είναι φτιαγμένο. Απώτερος στόχος της «Θεωρίας των πάντων» είναι να συνδυάσει τη «Θεωρία της σχετικότητας» του Αϊνστάιν με τον παράξενο κόσμο της κβαντικής θεωρίας.

Στην ουσία, η «Θεωρία της σχετικότητας» εμβαθύνει στα πιο σπουδαία κοσμικά φαινόμενα: όπως οι μαύρες τρύπες και η γέννηση του Σύμπαντος. Ο τομέας της σχετικότητας περιλαμβάνει ολόκληρο το

Σύμπαν. Από την άλλη, η κβαντική θεωρία διερευνά τη συμπεριφορά της ύλης σε πιο μικροσκοπικό κλίμακα. Αντικείμενό της είναι τα πλέον μικροσκοπικά σωματίδια της φύσης, δηλαδή αυτά που κρύβονται βαθιά στον πυρήνα του ατόμου.

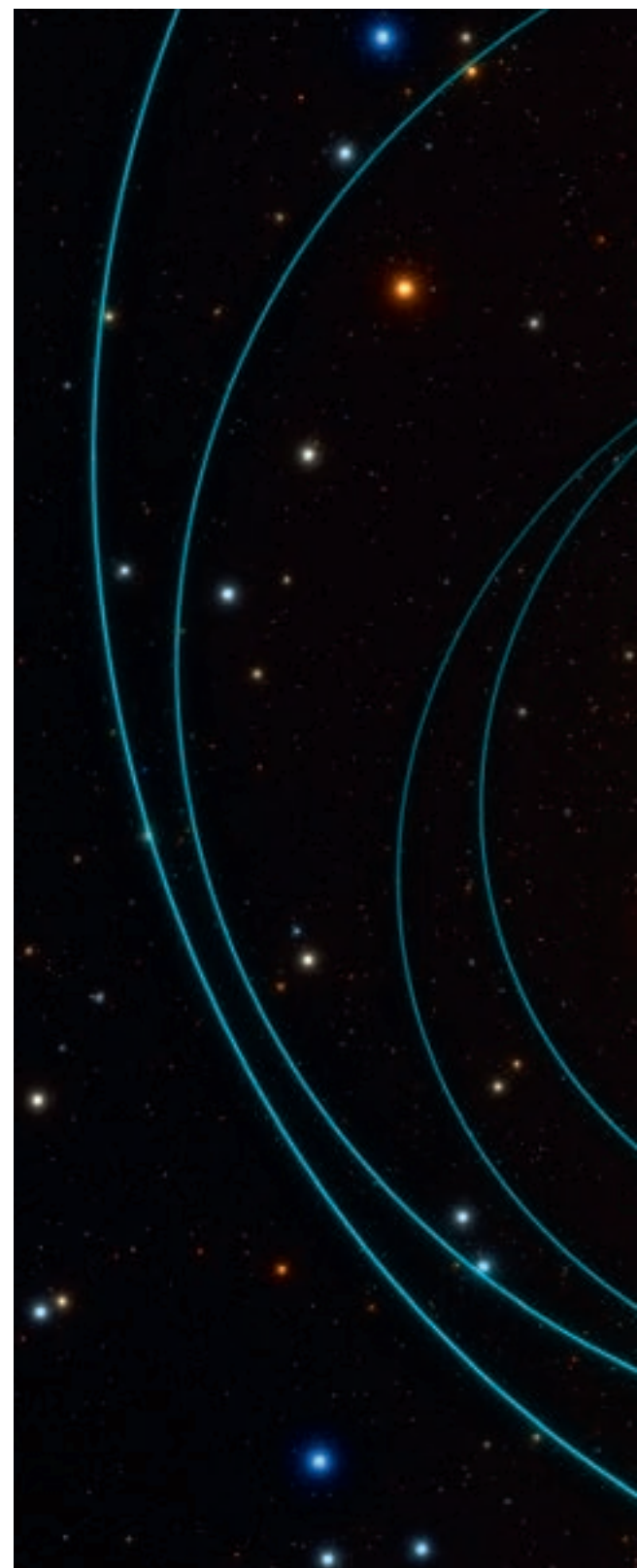
Το «πάντρεμα» αυτών των δύο πεδίων σκέψης και η διαμόρφωση μίας συνεκτικής θεωρίας είναι ένα φιλόδοξο εγχείρημα, το οποίο βασίζεται και οικοδομείται πάνω στα θεμέλια που έβαλε ο Αϊνστάιν. Για να έχει αποτέλεσμα, όμως, οι επιστήμονες θα πρέπει πρώτα να καθορίσουν μια ζωτικής σημασίας αλήθεια: πώς δημιουργήθηκε το Σύμπαν.

Εδώ είναι που τα δύο πεδία σκέψης αποκλίνουν. Εάν δεχτούμε τη «Θεωρία της σχετικότητας» του Αϊνστάιν, τότε το Σύμπαν μοιάζει με φυσαλίδα η οποία διαστέλλεται. Εμείς ζούμε στο περιβάλλον αυτής της φυσαλίδας, η οποία εξερράγη πριν από 13,8 δισεκατομμύρια χρόνια: αναφέρομαι στη Μεγάλη Έκρηξη. Αυτή γέννησε το μοναδικό Σύμπαν, όπως το γνωρίζουμε.

Η κβαντική θεωρία στηρίζεται σε μια θεμελιώδως διαφορετική παράμετρο: την πολλαπλότητα. Τα υποατομικά σωματίδια μπορούν να υπάρχουν συγχρόνως σε διαφορετικές καταστάσεις. Για παράδειγμα, το ηλεκτρόνιο: ένα υποατομικό σωματίδιο με αρνητικό φορτίο. Θαυμαστές συσκευές της καθημερινότητας, όπως το ραδιόφωνο, οι υπολογιστές και το λέιζερ, οφείλουν την ύπαρξή τους στο ηλεκτρόνιο, που, κατά μία έννοια, μπορεί να βρίσκεται σε πολλά μέρη ταυτόχρονα. Η συμπεριφορά του αψηφά τη συμβατική αντίληψη που έχουμε για την πραγματικότητα.

Εδώ είναι το κλειδί: όπως η κβαντική θεωρία μάς «επιβάλλει» να δεχθούμε ότι υπάρχουν πολλαπλά ηλεκτρόνια την ίδια στιγμή, έτσι και η εφαρ-

▼ **Ο Άλμπερτ Αϊνστάιν και ο Τζ. Ρόμπερτ Οπενχάιμερ, γνωστός ως ο πατέρας της ατομικής βόμβας, στο γραφείο του Αϊνστάιν το 1950.**

μογή αυτής της θεωρίας σε ολόκληρο το Σύμπαν μάς «επιβάλλει» να δεχθούμε ότι υπάρχουν πολλαπλά σύμπαντα – ένα Πολυσύμπαν από Σύμπαντα. Με την ίδια λογική, η μία και μόνη φυσαλίδα που συνέλαβε η διάνοια του Αϊνστάιν μετατρέπεται σε ένα «σύννεφο» φυσαλίδων από παράλληλα Σύμπαντα, που συνέχεια «αυτοεκρήγνυνται» ή σκάνε από την πρόσκρουσή τους με άλλες φυσαλίδες. Στο σενάριο αυτό, μια Μεγάλη Έκρηξη θα μπορούσε να συμβαίνει διαρκώς κάπου μακριά, προκαλώντας την απόσχιση ή την ένωση αυτών των Συμπάντων που παρομοιάζουμε με φυσαλίδες.

Στη Φυσική, η έννοια του Πολυσύμπαντος αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο ενός πρωτοπόρου πεδίου μελέτης, το οποίο βασίζεται στη «Θεωρία των πάντων». Πρόκειται για τη «Θεωρία των χορδών», όπου επικεντρώνεται η έρευνά μου. Σύμφωνα με αυτήν, τα υποατομικά σωματίδια είναι απλώς διαφορετικές νότες σε μια μικροσκοπική χορδή που πάλλεται, γεγονός που εξηγεί γιατί υπάρχουν τόσα πολλά. Κάθε δόνηση της χορδής, ή αντίκρουση, αντιστοιχεί και σε άλλο σωματίδιο. Οι αρμονίες της χορδής αντιστοιχούν στους νόμους της Φυσικής. Οι μελωδίες της χορδής εξηγούν τη Χημεία.

Υπό αυτό το πρίσμα, το Σύμπαν είναι μια συμφωνία εγχόρδων. Η «Θεωρία των χορδών» υπο-

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΝΟΤΙΟ ΑΣΤΕΡΟΣΚΟΠΕΙΟ/L. CALCADA/SPACEENGINE.ORG

Παραφράζοντας τον σπουδαίο Βρετανό γενετιστή J.B.S. Haldane, η πραγματικότητα δεν είναι πιο αλλόκοτη από όσο υποθέτουμε, αλλά πιο αλλόκοτη από όσο μπορούμε να υποθέσουμε

στηρίζει ότι υπάρχει άπειρος αριθμός παράλληλων Σύμπαντων και ότι το Σύμπαν μας είναι απλώς ένα από αυτά.

Μια συζήτηση που κάναμε κάποτε με τον Νομπελίστα φυσικό Steven Weinberg αποτυπώνει παραστατικά τη θεωρία. «Φαντάσου να κάθεται στο σαλόνι σου», μου είπε, «και να ακούς ραδιόφωνο. Στο δωμάτιο υπάρχουν κύματα από εκατοντάδες ραδιοφωνικούς σταθμούς, όμως το ραδιόφωνό σου είναι συντονισμένο σε μία μόνο συχνότητα. Μπορείς να ακούσεις μόνο τον σταθμό που μεταδίδει η συσκευή σου – εν ολίγοις, ο σταθμός που ακούς δονείται σε αρμονία με το τρανζίστορ σου».

Τώρα φανταστείτε πως το σαλόνι σας είναι γεμάτο με τα κύματα όλων των ηλεκτρονίων και των ατόμων που δονούνται στον συγκεκριμένο χώρο. Αυτά τα κύματα μπορεί να υποδηλώνουν διαφορετικές

▲ **Τροχιές αστεριών κοντά στη μαύρη τρύπα στον Γαλαξία μας.**

πραγματικότητες – κάποια μπορεί να περιέχει δεινόσαυρους ή εξωγήινους. Ναι, μες στο σαλόνι σας. Είναι δύσκολο, όμως, να αλληλεπιδράσετε, επειδή δεν δονείστε σε συντονισμό μαζί τους. Έχετε αποκοπεί από αυτές τις παράλληλες πραγματικότητες.

Υπάρχει μια άσκηση που οι συνάδελφοί μου και εγώ βάζουμε καμιά φορά στους διδακτορικούς φοιτητές στο τμήμα Θεωρίας της Φυσικής. Τους ζητάμε να λύσουν ένα πρόβλημα υπολογίζοντας την πιθανότητα να ξυπνήσει κάποιος αύριο στον πλανήτη Άρνη. Η κβαντική θεωρία στηρίζεται στην «Αρχή της αβεβαιότητας του Χάιζενμπεργκ», η οποία αφήνει μια μικρή πιθανότητα να υπάρξουμε και σε μέρη όπως ο Άρνης. Επομένως, υπάρχει μια ελάχιστη μα μετρήσιμη πιθανότητα το κβαντικό μας κύμα να διαπεράσει τον χωροχρόνο και να βρεθεί στον Άρνη.

Εάν, όμως, κάνετε τους υπολογισμούς, θα διαπιστώσετε πως, για να συμβεί αυτό, θα χρειαστεί να περιμένετε περισσότερο από όση είναι η ηλικία του Σύμπαντος. Επομένως, το πιθανότερο είναι αύριο να ξυπνήσετε στο κρεβάτι σας και όχι στον Άρνη. Παραφράζοντας τον σπουδαίο Βρετανό γενετιστή J.B.S. Haldane, η πραγματικότητα δεν είναι πιο αλλόκοτη από όσο υποθέτουμε, αλλά πιο αλλόκοτη από όσο μπορούμε να υποθέσουμε.

Έχουν περάσει πάνω από 60 χρόνια από τον θά-

νατο του Αϊνστάιν, και ακόμη ανατρέχω σε εκείνη τη φωτογραφία που πρωτοείδα 8 ετών: το γραφείο του, το ημιτελές έργο του, η μεγάλη επίδραση. Στην προσπάθειά μας να συνθέσουμε δύο αντίθετες οπτικές για το Σύμπαν, έχουμε απομείνει με μια σειρά θεμελιωδών ερωτημάτων που ακόμη αναζητούν απαντήσεις. Μπορεί να υπάρχουμε σε πολλαπλές καταστάσεις; Τι θα συνέβαινε εάν είχαμε επιλέξει διαφορετική επαγγελματική σταδιοδρομία; Εάν είχαμε παντρευτεί άλλο άτομο; Εάν –με κάποιον τρόπο– μπορούσαμε να αλλάξουμε την έκβαση καθοριστικών για τη ζωή μας γεγονότων από το παρελθόν; Όπως έγραψε κάποτε ο Αϊνστάιν, «ο διαχωρισμός ανάμεσα στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον είναι απλώς μια εμμονική ψευδαίσθηση».

Ίσως υπάρχουν σωσίες μας οι οποίοι ζουν εντελώς διαφορετικές ζωές. Εάν η «Θεωρία των πάντων» ισχύει, τότε ίσως υπάρχει ένα παράλληλο Σύμπαν όπου είμαστε δισεκατομμυριούχοι και σχεδιάζουμε την επόμενη απόδρασή μας ή όπου ζούμε άστεγοι αναζητώντας απεγνωσμένα το επόμενο γεύμα μας. Ποιος ξέρει; Μια απλή κβαντική διακλάδωση στην πορεία μας μπορεί να έχει κάνει όλη τη διαφορά.

Ο Michio Kaku είναι καθηγητής Φυσικής στο City University of New York και συγγραφέας του βιβλίου «The God Equation».

©2022 The New York Times Company and Michio Kaku

Ξαναζωγραφίζοντας τον καμβά, ένα pixel τη φορά

ΜΕΤΑΞΥ BYTES ΚΑΙ BLOCKCHAINS, ΟΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΕΣ ΕΞΕΡΕΥΝΟΥΝ ΚΟΣΜΟΥΣ ΠΟΥ ΒΑΣΙΖΟΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ «ΠΥΡΟΔΟΤΟΥΝΤΑΙ» ΑΠΟ ΤΗ ΦΑΝΤΑΣΙΑ

Γράφει ο **Takashi Murakami**

Λίγους μήνες μετά την εμφάνιση της πανδημίας, το καλοκαίρι του 2020, παρακολουθούσα τα παιδιά μου που έπαιζαν ένα βιντεοπαιχνίδι. Ήταν το «Animal Crossing: New Horizons», ένα εξαιρετικά δημοφιλές παιχνίδι της Nintendo, που είχε ενθουσιάσει τους οπαδούς του με τα εντυπωσιακά του γραφικά και το εθιστικό κοινωνικό gameplay. Στο συγκεκριμένο βιντεοπαιχνίδι, παίκτες από όλο τον κόσμο μπορούν να συνδεθούν online και να συναντηθούν σε έναν κοινό ψηφιακό χώρο: να γνωριστούν, να «σκανάρει» ο ένας τις δημιουργίες του άλλου (κάθε παίκτης αναλαμβάνει να ανοικοδομήσει ένα ερημονήσι) ή απλώς να συνυπάρξουν.

Δεδομένου ότι η πανδημία είχε σαρώσει την οικουμένη και οι κοινωνικοί δεσμοί είχαν αρχίσει να ατονούν, το παιχνίδι ήταν κάποιου είδους πανάκεια. Στα παιδιά μου, που πλέον ήταν αναγκασμένα να μένουν εγκλεισμένα στο σπίτι, προσέφερε έναν εικονικό χώρο όπου μπορούσαν να βρίσκονται με τους φίλους τους.

Εμένα με ξύπνησε από τον λήθαργο.

Σε αυτό το εικονικό τοπίο που συνδιαμόρφωσαν η δημιουργική φαντασία και ο ψηφιακός προγραμματισμός ανακάλυψα αυτό που πολλοί στις μέρες μας αποκαλούν Metaverse: μια συνταρακτική μετατόπιση της πραγματικότητας, τόσο ως προς αυτό που αντιλαμβανόμουν πως είναι όσο και ως προς αυτό που θα μπορούσε να είναι.

Θεωρώ ότι οι καλλιτέχνες μπορούν να συμβάλουν ώστε να διευρυνθεί αυτό το γνωστικό πεδίο. Η τέχνη μάς ωθεί διαρκώς να επανεξετάζουμε και να επαναπροσδιορίζουμε την προσωπική μας πραγματικότητα: μέσα από τη φαντασία και την ειρωνεία, μέσα από το χιούμορ και το παιχνίδι, την κριτική και τον υπαινιγμό. Στο Metaverse, ο εγγενής διϋσμός μεταξύ πραγματικότητας και φαντασίας διαλύεται, και δημιουργείται κάτι υπερπραγματικό που βασίζεται στην τεχνολογία, αλλά «πυροδοτείται» από τη φαντασία.

Οι προοπτικές αυτής της υπερπραγματικότητας έχουν αναζωογονήσει και διαποτίσει το έργο μου.

Έχω ξεκινήσει να δημιουργώ τέχνη σε NFTs, σκεπτόμενος ότι τα μη ανταλλάξιμα πιστοποιητικά ψηφιακών περιουσιακών στοιχείων –δεδομένα χωρίς καμία υλική υπόσταση– συνιστούν μια νέα συναρπαστική διανοητική επικράτεια. Εστιάζω σε οπτικές αναπαραστάσεις που έχουν στόχο να προσδώσουν αυθεντικότητα στο Metaverse και στους ψηφιακούς χώρους όπου πλέον κινούμαστε.

Πέρυσι συνεργάστηκα με το brand ψηφιακής μόδας RTFKT Studios σε ένα project NFT με τίτλο «Clone X Collection», συμβάλλοντας στη δημιουργία ψηφιακά αναπαραγόμενων 3-D χαρακτήρων ή άβαταρ. Την άνοιξη ξεκίνησα τα «Murakami. Flowers», ένα έργο που σκεπτόμουν χρόνια. Πρόκειται για μια συλλογή NFTs που απεικονίζουν ψηφιακά εκδοχές έργων μου με λουλούδια.

Η επίδραση του εκκολαπτόμενου αυτού ψηφιακού κόσμου στην τέχνη μου με έκανε να επανεκτιμήσω την προσωπική μου πραγματικότητα, μιας και μου υπενθύμισε δύο περιπτώσεις όπου το σύστημα αξιών μου –το οποίο θεωρούσα πραγματικότητα– κατέρρευσε.

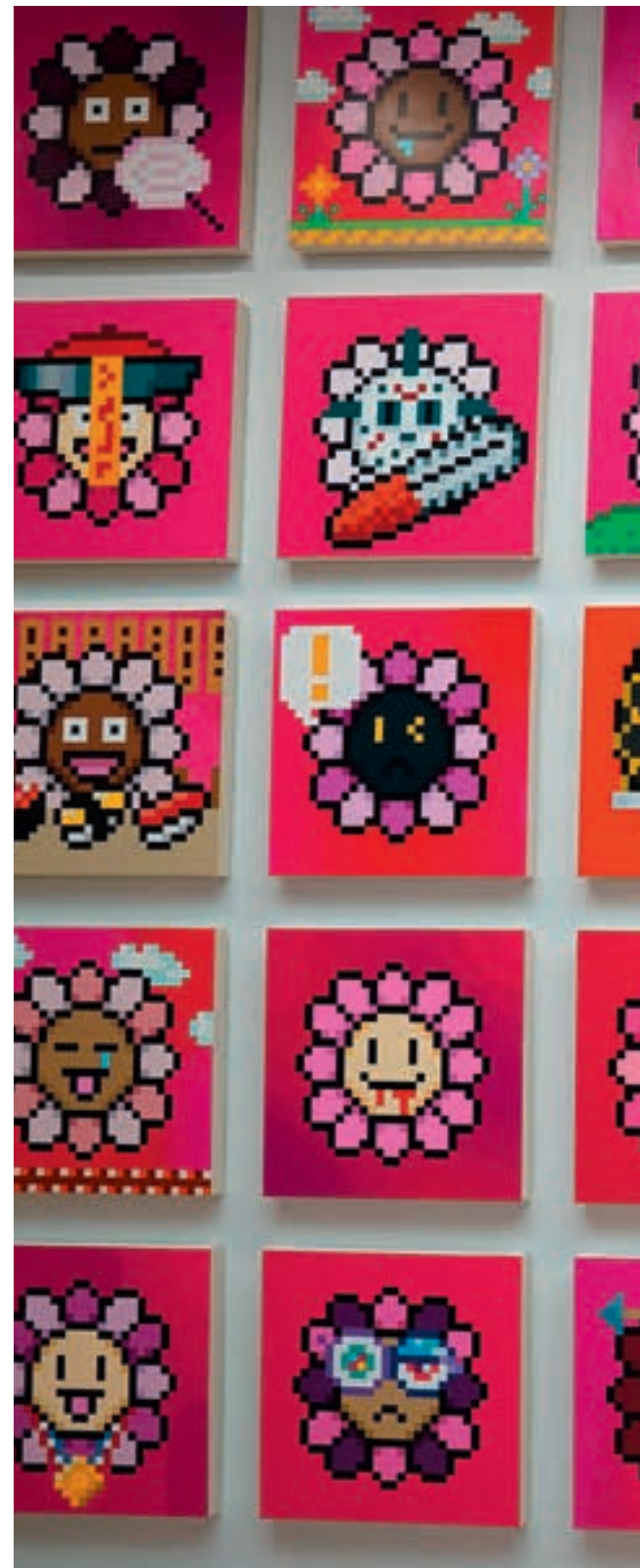
Η μία περίπτωση αφορά την πρώτη μου επαφή με τη μοντέρνα τέχνη. Η δεύτερη αφορά κάτι πολύ πιο πεζό – μια γουλιά καφέ.

Τον Δεκέμβριο του 1988 επισκέφθηκα για πρώτη φορά τη Νέα Υόρκη. Στην γκαλερί «Sonabend» στο

Σόχο, με μάγεψαν ορισμένα μεγάλα γλυπτά από πορσελάνη. Ένα από αυτά απεικόνιζε ένα επίχρυσο ομοίωμα του Μάικλ Τζάκσον με λευκό δέρμα, ο οποίος είχε πάρει στην αγκαλιά του τον αγαπημένο του χιμπατζή, Bubbles. Ένα άλλο απεικόνιζε τον Ροζ Πάνθηρα να προβάλλει πάνω από τον ώμο μιας γυναίκας –που μάλλον παρέπεμπε στην ηθοποιό Jayne Mansfield–, η οποία ήταν γυμνόστηθη και χαμογελαστή.

Τα έργα αυτά τα είχε φιλοτεχνήσει ο Jeff Koons. Η έκθεση ονομαζόταν «Banality».

Δεν ήξερα ότι ήταν έκθεση του κ. Koons – για να είμαι ειλικρινής, εκείνη την εποχή δεν μπορούσα καν να διαβάσω αγγλικά. Θυμάμαι, όμως, τι σκε-

▼ **Ο «Ροζ Πάνθηρας» του Jeff Koons.**

FRED R. CONRAD/THE NEW YORK TIMES

φτόμουν: «Ουάου, στην Αμερική οι άνθρωποι ξετρελαίνονται να αγοράζουν κακόγουστη πορσελάνη για υπέρογκα ποσά. Αδιανόητο!».

Αργότερα διάβασα σε κάποιο περιοδικό τέχνης ότι η έκθεση «Banality» θεωρήθηκε πρωτοποριακή διότι ενσάρκωνε το πνεύμα αυτού που ορισμένοι κριτικοί αποκαλούσαν «προσομοίωση» – ένα είδος υπερπραγματικότητας.

Υπό αυτό το πρίσμα, αφού παρατήρησα ξανά το γλυπτό του Μάικλ Τζάκσον και του Bubbles, η αρχική μου σκέψη –«τι στο καλό είναι αυτή η ανοσία από πορσελάνη;»– άλλαξε. Αντιλήφθηκα τι συμβόλιζε: τη χειραγώγηση της πραγματικότητας, την ανατροπή του οικείου, την αδιαφορία του απέναντι σε ό,τι θεωρούμε αληθινό. Η συνάντησή μου με το έργο του κ. Koons με έκανε να αμφισβητήσω την αξιολογική μου κρίση.

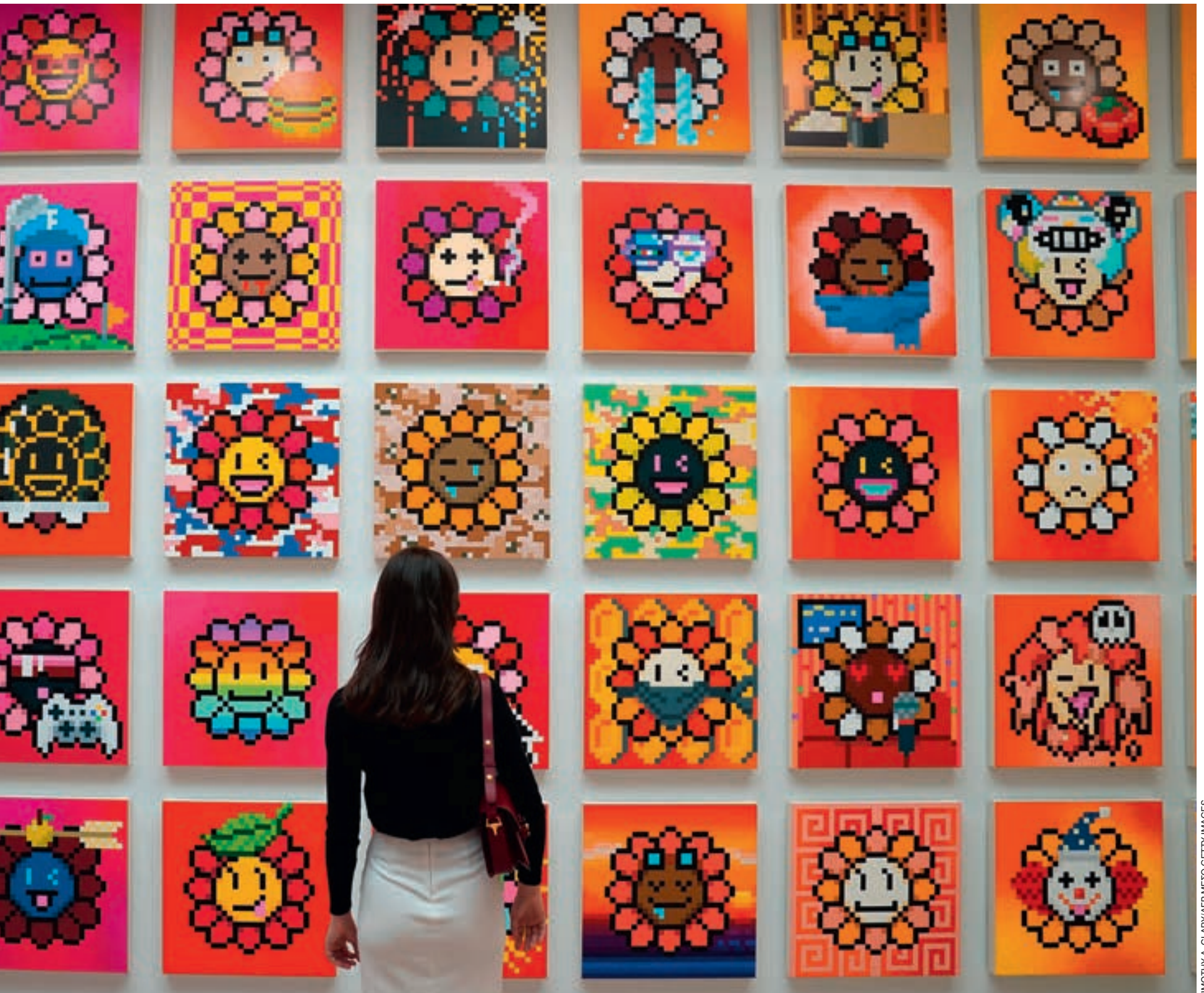
Όσο για εκείνη τη γουλιά καφέ;

Ήταν πριν από περίπου μία δεκαετία στην Ιαπωνία. Η νορβηγική εταιρεία καφέ Fuglen είχε ανοίξει ένα κατάστημα στο Τόκιο και είχα ακούσει ότι ο καφές του ήταν εξαιρετικός. Πήγα να πω ένα φλιτζάνι.

Ο barista στον πάγκο με κοίταξε έντονα. «Είστε ο Τακάσι Μουρακάμι, ο καλλιτέχνης, σωστά;» ρώτησε. «Τι καφέ θα θέλατε;».

Ζήτησα έναν καπουτσιόνο.

Λίγα λεπτά αργότερα τον είχε έτοιμο, ήπια μια γουλιά και παραλίγο να τον φτύσω.

TIMOTHY A. CLARY/AFP/GETTY IMAGES

**Στο Metaverse, ο εγγενής
δυϊσμός μεταξύ πραγματικότητας
και φαντασίας διαλύεται,
και δημιουργείται κάτι
υπερπραγματικό που βασίζεται
στην τεχνολογία, αλλά
«πυροδοτείται» από τη φαντασία**

«Με συγχωρείτε, μήπως βάλατε χυμό πορτοκάλι εδώ μέσα;», τον ρώτησα.

Ο barista μού χαμογέλασε. «Κύριε Μουρακάμι, όπως το περίμενα, έχετε ευαίσθητο αισθητήριο», απάντησε. «Αυτό που είπατε είναι αλήθεια, επειδή στην πραγματικότητα οι κόκκοι του καφέ είναι φρούτα. Υποθέτω πως έως τώρα πίνατε τον ιαπωνικό, σκούρο βαρύ καφέ. Το χαρμάνι είναι τόσο σκούρο επειδή οι κόκκοι είναι παλιοί. Ο φρέσκος καφές είναι φρούτο. Θα θέλατε να δοκιμάσετε άλλη μια γουλιά έχοντας αυτό κατά νου;».

Και έτσι, ήπα ξανά. Σιγά-σιγά η σκέψη μου ξεκλείδωσε και η οπική μου αναθεωρήθηκε. «Δεν έχω ξαναπεί τόσο νόστιμο καφέ», σκεφτόμουν.

Και στις δύο περιπτώσεις, το μυαλό μου είχε ξεγελαστεί. Γι' αυτό αμφισβήτησα ό,τι θεωρούσα δεδομένο. Η οπική μου άλλαξε. Δεν μπορώ να ξέρω

▲ **Το «Murakami. Flowers»,** έργο από το NFT project του Takashi Murakami το οποίο εκτίθεται στην γκαλερί Gagosian στη Madison Avenue στη Νέα Υόρκη.

► **Το έργο του Jeff Koons «Ο Μάικλ Τζάκσον με τον Bubbles».**

εάν η αρχική μου εντύπωση ήταν αποτέλεσμα άγνοιας ή εάν η γνώση που απέκτησα με οδήγησε στην αλήθεια. Ενδέχεται απώτερος σκοπός και των δύο περιστατικών να μην ήταν μια ξεκάθαρη απάντηση. Αντιθέτως, στόχος ήταν να θέσω ερωτήματα και να επανεξετάσω τις αξιωματικές μου αλήθειες. Με άλλα λόγια, να αναγνωρίσω ότι η μη γνώση κάποιου πράγματος συνιστά από μόνη της πραγματικότητα και φέρει μια αλήθεια. Ήξερα ότι τα περιστατικά αυτά με είχαν ξυπνήσει από τον λήθαργο.

Πρόκειται για το ίδιο είδος αφύπνισης που βιώνω αυτή την περίοδο καθώς εμβαθύνω σε αυτό το νέο ψηφιακό σύμπαν που συνενώνει την τεχνολογία με την τέχνη, την ανθρωπότητα με τον αλγόριθμο, τα δεδομένα με την ουσία. Ευελπιστώ να χτίσω μια κοσμοθεωρία η οποία θα συνδέει τον κόσμο της μοντέρνας τέχνης –τη σφαίρα όπου κατοικούσα μέχρι σήμερα– με τον ψηφιακό κόσμο. Η τέχνη ανέκαθεν ωθούσε τον καλλιτέχνη να διευρύνει και να προσδιορίζει εκ νέου τις δομές του· το ίδιο κάνει και αυτός ο

νέος τεχνολογικός χώρος. Ανάμεσα στα bytes και τα blockchains, δίνει τη δυνατότητα στο καλλιτεχνικό έργο να παίρνει νέες μορφές, να υπάρχει σε νέα πεδία και να δημιουργεί νέους κόσμους. Αυτή είναι η ζωγραφική του μέλλοντος.

Ο **Takashi Murakami** είναι καλλιτέχνης.

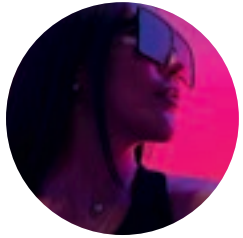
©2022 The New York Times Company and Takashi Murakami

FRED R. CONRAD/THE NEW YORK TIMES

Στο Metaverse η ζωή μιμείται την τέχνη

Ο ΨΗΦΙΑΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΘΑ ΑΛΛΑΞΕΙ ΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΠΟΥ ΒΙΩΝΟΥΜΕ ΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Γράφει η **Krista Kim**

Η τέχνη έχει τη δύναμη να διαμορφώνει την πραγματικότητά μας. Το Metaverse, με τη δυναμική των διαδραστικών εικονικών εμπειριών, μας αποκαλύπτει πιθανές εκδοχές του μέλλοντος.

Εδώ και χρόνια διαπιστώνω ότι το Web2 –ο σημερινός ψηφιακός μας κόσμος– προκαλεί δυσαρέσκεια στους χρήστες. Το ίδιο έκανε και σε εμένα. Οι επιπτώσεις των μέσων κοινωνικής δικτύωσης –με τον ναρκισσισμό των influencers, τον καπιταλισμό της επιτήρησης, τον εθισμό στα «like» και τα «echo chambers» των αλγορίθμων– κλώνιζαν την ψυχική μου υγεία. Στο Web2 οι άνθρωποι είναι προϊόντα. Ως καλλιτέχνις, έψαξα τρόπους προκειμένου να δημιουργήσω ανθρώπινες συνδέσεις που να έχουν νόημα για εμένα και για τους γύρω μου.

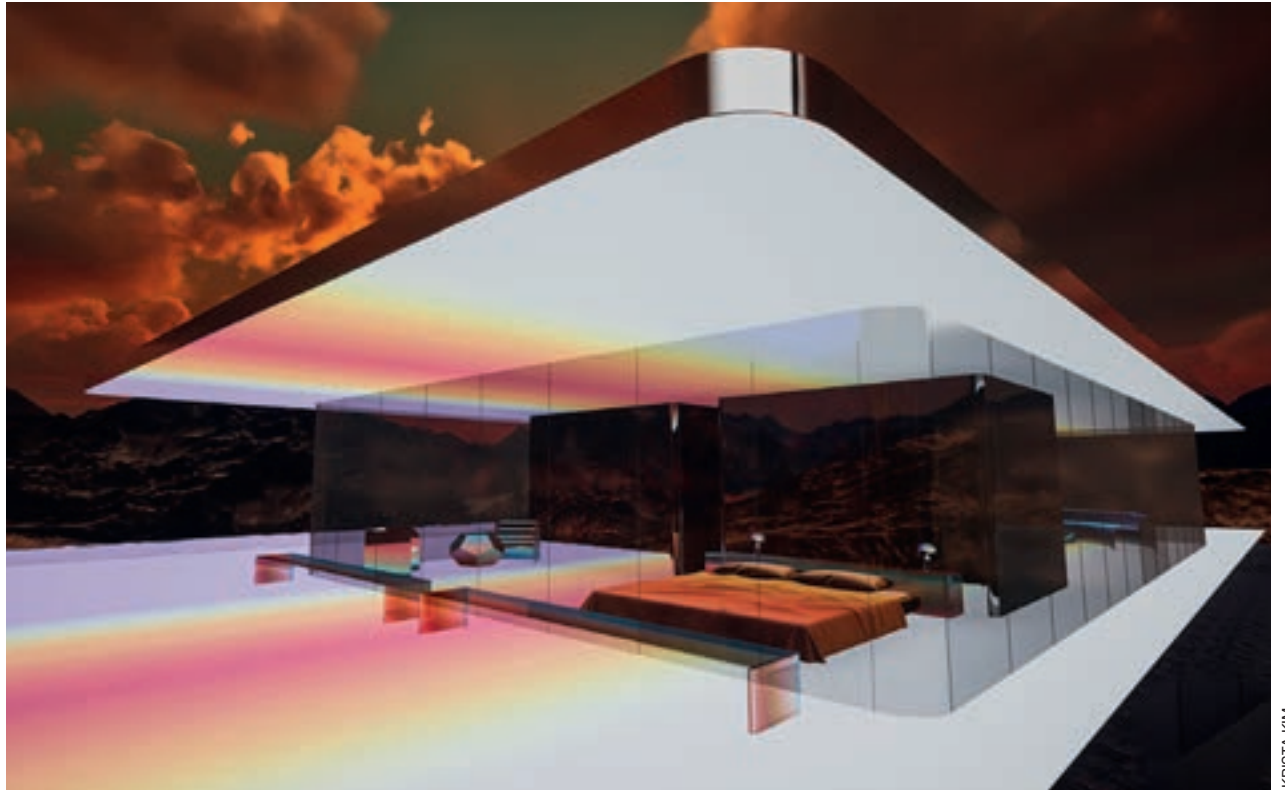
Ο κήπος του ναού Ryoanji στο Κιότο υπήρξε από τις κύριες πηγές έμπνευσής μου. Αυτός ο κήπος είναι ιδιαίτερος, σχεδιάστηκε κατά τέτοιο τρόπο ώστε να προάγει τις αρχές του Zen Βουδισμού. Κάθε πτυχή του κήπου, από την τοποθέτηση των πλακών μέχρι τη διάταξη των φυτών, σχεδιάστηκε προσεκτικά με σκοπό να διευκολύνει τον διαλογισμό. Εκεί συνειδητοποίησα πώς η τέχνη και το περιβάλλον επηρεάζουν την ψυχική μας κατάσταση και ανακάλυψα τι θα έδινε νόημα στη ζωή μου: να χρησιμοποιώ τα νέα ψηφιακά μέσα με στόχο να δημιουργώ πνευματικές εμπειρίες μέσα σε εικονικούς κόσμους.

Ξεκίνησα να δημιουργώ ψηφιακή τέχνη και ίδρυσα το κίνημα του Τεχνισμού [Techism], το οποίο προσβλέπει στη συνεργασία μεταξύ διαφόρων δημιουργικών ομάδων –π.χ. καλλιτέχνες, αρχιτέκτονες, μηχανικοί– με απώτερο σκοπό να ακμάσουν οι αρχές της ενσυναίσθησης, της ανθρωπιάς και της ορθολογικής ελεύθερης σκέψης στην πραγματικότητα του μέλλοντος. Εάν συνεργαστούμε, θα μπορούσαμε να διασφαλίσουμε ότι η τεχνολογία θα υπάρχει στο μέλλον προς όφελος της ανθρωπότητας και όχι για το κακό της.

Μια τέτοια τεχνολογία είναι το blockchain: ένα σύστημα το οποίο δεν εξαρτάται από τρίτους θεσμικούς φορείς για να λειτουργήσει. Το blockchain διασφαλίζει την κυριότητα των δεδομένων μας και διαφυλάσσει την αυτονομία μας. Οι συναλλαγές για NFTs στο blockchain καταχωρίζονται δημόσια, τις διέπει διαφάνεια και δεν αλλοιώνονται. Ήμουν βέβαιη ότι η τεχνολογία αυτή θα μου έδινε δύναμη να δημιουργώ και στους άλλους χρήστες θα έφερνε ψυχική ανάταση. Έτσι είναι το Web3, και πρόκειται για τη νέα μας πραγματικότητα.

Τα NFTs θα είναι τα ψηφιακά περιουσιακά στοιχεία που θα διαμορφώσουν το Metaverse. Πρόκειται για κομβική αλλαγή, στην οποία οι καλλιτέχνες πρέπει να πρωτοστατήσουν. Και τι καλύτερο για τα θεμέλια του μέλλοντος από το να χτίσουμε ένα εικονικό σπίτι;

Δημιούργησα το Mars House, ένα ακίνητο στο Metaverse, μες στο μεγάλο lockdown για τον κορονοϊό το 2020. Το έφτιαξα με το 3D εργαλείο σχεδι-

KRISTA KIM

▲ **Μια άποψη του Mars House της Krista Kim. Ήταν το πρώτο περιουσιακό στοιχείο του Metaverse που πωλήθηκε ως NFT.**

▼ **Το εσωτερικό του Mars House της Krista Kim: Πολύχρωμα επίπεδα και διαλογιστική βιντεοτέχνη δημιουργούν ένα ζεν περιβάλλον.**

ασμού «Unreal Engine», που σου δίνει τη δυνατότητα να παράγεις εκπληκτικές εικόνες και να βυθιστείς στην εικονική πραγματικότητα. Το Mars House ήταν το πρώτο περιουσιακό στοιχείο του Metaverse που πωλήθηκε ως NFT και το οποίο σύστησε στο κοινό το Web3 και το ίδιο το Metaverse. Το αγόρασε η Art on Internet έναντι 288 Ether, που άξιζαν 512.000 δολάρια τον Μάρτιο του 2021 – όταν, δηλαδή, έγινε η συναλλαγή.

Το Mars House δείχνει στον κόσμο πώς μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε το Metaverse για να φτιάξουμε θεραπευτικούς χώρους. Το σχεδίασα έτσι ώστε να προβάλλεται η διαλογιστική μου βιντεοτέχνη σε οροφές και δάπεδα LED, δημιουργώντας ένα περιβάλλον ηρεμίας και χαλάρωσης παρόμοιο με αυτό στον κήπο του ναού Ryoanji στο Κιότο.

Στο Metaverse η αγάπη και η συνειδητότητα υπερβαίνουν τον χώρο. Χάρη σε αυτό, γνώρισα τον συνεργάτη μου, Peter Martin, έναν πρωτοποριακό σκηνοθέτη. Ο Peter επικοινωνήθηκε μαζί μου μέσω Instagram, αφού πρώτα παρακολούθησε μια διαδικτυακή μου εκπομπή για το Metaverse. Η πρώτη μας εικονική συνάντηση έγινε στο Mars House μέσα από την πλατφόρμα του Spatial τον Μάιο του 2021. Τα 60 λεπτά συνομιλίας έγιναν 210, για να διακόψουμε –απρόθυμα– μόνο και μόνο επειδή τα γυαλιά μας εικονικής πραγματικότητας ξεφο-

τίστηκαν. Νιώσαμε έντονη και αμοιβαία σύνδεση στο Mars House, το μαγικά γαλίνιο περιβάλλον του οποίου επέδρασε ευεργετικά στον χρόνο που περάσαμε μαζί. Με έναν μυστηριώδη τρόπο, όλα έμοιαζαν πραγματικά.

Ο Peter και εγώ σύντομα θα ξεκινήσουμε το 0, ένα στούνιο και πλατφόρμα παραγωγής στο Metaverse, σε συνεργασία με τη Spatial. Εστιάζουμε στη δημιουργία ενός ανθρωποκεντρικού, δημιουργικού Metaverse, προσπλωμένου στο υψηλότερο επίπεδο καλλιτεχνικής δημιουργίας. Πιστεύουμε ότι οι καλές τέχνες, η συνειδητότητα και το πολιτισμικό κεφάλαιο είναι δομικά στοιχεία των επιτυχημένων οικοσυστημάτων του Metaverse. Η τέχνη, η εκπαίδευση, η υγεία και η ευεξία, ο τουρισμός και οι σχέσεις θα ευδοκιμήσουν στο δικό μας Metaverse. Οι αρχές του Τεχνισμού μπορούν να συμβάλουν στη διεύρυνση αυτού του νέου ορίου.

Μέσα στα επόμενα πέντε με δέκα χρόνια θα διαθέτουμε γραφικά υψηλής πιστότητας, ρεαλιστικά άβαταρ και ευρηματική ψηφιακή μόδα, με καθηλωτικές εμπειρίες που θα είναι δύσκολο να τις ξεχωρίσουμε από τις εμπειρίες της πραγματικής ζωής. Μόλις ξεκινήσει η μαζική παραγωγή γυαλιών εικονικής πραγματικότητας από την Apple και φακών επαφής AR από τη Mojo, ο κόσμος θα αλλάξει ακόμα περισσότερο.

Συμβάλλουμε στη δημιουργία ενός πολιτισμού Web3 και θα πρέπει να αντιληφθούμε το μέγεθος της ευθύνης απέναντι στις επόμενες γενιές. Το Metaverse θα αλλάξει τον τρόπο που βιώνουμε την πραγματικότητα. Θα μας οδηγήσει σε νέες αλληλεπιδράσεις, που θα εναρμονίζονται περισσότερο με το περιβάλλον και τους συνανθρώπους μας.

Μην διστάζετε να πλοηγηθείτε στο Metaverse και να εξερευνηήσετε μια νέα πραγματικότητα που θα σας συναρπάσει. Ποτέ δεν ξέρετε τι σχέσεις μπορεί να προκύψουν ή τι κόσμους θα ανακαλύψετε.

Η **Krista Kim** είναι καλλιτέχνις και ιδρύτρια του κινήματος του Τεχνισμού.

©2022 The New York Times Company and Krista Kim

KRISTA KIM

Η πραγματικότητα νικά όλες τις αυτοκρατορίες

Ο ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΣΦΑΛΜΕΝΗΣ ΜΑΣ ΑΝΤΙΛΗΨΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΧΡΕΙΑΖΕΤΑΙ ΜΙΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Γράφει ο **Ben Okri**

Από τι είναι φτιαγμένο το Σύμπαν; Η πραγματικότητα είναι άπειρη ή αποσπασματική; Είμαστε μέρος μιας ατέρμονης αλυσίδας πραγμάτων ή απομονωμένες οντότητες χωρίς αρμούς; Υπάρχει Θεός ή μήπως είμαστε εγκλωβισμένοι στην κενότητα του Σύμπαντος;

Όσοι διερευνούν το πώς ο άνθρωπος βιώνει αυτούς τους γρίφους μπορούν να δώσουν και τις πιο ικανοποιητικές απαντήσεις. Ο Πλάτωνας, με την αλληγορία του σπηλαίου, κατέδειξε ότι αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο μέσα από την ανεπάρκεια των αισθητήριων οργάνων μας. Ένα ινδικό παραδοσιακό παραμύθι μάς το αποκάλυψε μέσα από μια εικόνα: τρεις τυφλοί αγγίζουν έναν ελέφанта και προσπαθούν να καταλάβουν τι είναι. Ο ένας περνά τον ελέφанта για σκονί, ο άλλος για τοίχο και ο τρίτος για κλαδί δέντρου.

Το 1983 ο καλλιτέχνης David Hammons παρουσίασε μια ιδιαίτερη οπτική της πραγματικότητας πουλώντας χιονόμπαλες σε ένα πεζοδρόμιο της Νέας Υόρκης. Αυτές οι χιονόμπαλες ήταν ιδέα, αξία, στοιχείο της φύσης, κοινωνικό κατασκεύασμα ή όνειρο;

Πιθανόν, οι απόλυτοι διαμορφωτές της πραγματικότητας να είναι οι γονείς μας. Στο υπό έκδοση μυθιστόρημά μου, «The Last Gift of the Master Artists», παραθέτω τα λόγια της μητέρας μου: «Αυτό που κάνει τους άλλους να σε σέβονται δεν είναι αυτό που είσαι, αλλά η δύναμη που σε στηρίζει». Στην εποχή μας γίνονται επεκτατικοί πόλεμοι επειδή καμία δύναμη δεν στηρίζει τα ευάλωτα κράτη.

Η μητέρα μου μου έλεγε συχνά την εξής ιστορία: γίνεται μια γιορτή στον ουρανό και είναι καλεσμένα «όλα» τα πουλιά. Είναι και μια χελώνα, όμως, που θέλει να παραβρεθεί στη γιορτή, επειδή τα πουλιά της έχουν δανείσει τα φτερά τους. Η χελώνα, από την έντονη επιθυμία της, παρερμηνεύει εκείνο το «όλα» και θεωρεί ότι η γιορτή είναι «για όλους». Τελικά γκρεμίζεται από τον ουρανό, επειδή τα πουλιά της πήραν πίσω τα φτερά τους – γεγονός ολέθριο για τη χελώνα. Το τσακισμένο της καύκαλο συμβολίζει τις συνέπειες από την υφαρπαγή των παγκόσμιων φυσικών πόρων προς ίδιον όφελος.

Σήμερα όλοι βιώνουμε την πλάνη της περιορισμένης μας αντίληψης και των περιορισμένων επισημονικών γνώσεων. Δεν γνωρίζουμε τι πάει να πει ζωή, ούτε τι σημαίνει θάνατος. Δεν γνωρίζουμε ακριβώς τι είναι η συνείδηση. Το γεγονός ότι είμαστε ζωντανοί, ότι έχουμε κάποιου είδους συναίσθηση, είναι ένα από τα μεγαλύτερα μυστήρια του Σύμπαντος. Παρ' όλα αυτά, υπαγόμαστε στο Σύμπαν και στους νόμους του.

Το αποδεικνύει, εξάλλου, και η κλιματική αλλαγή. Υποβαθμίζοντας το περιβάλλον μας, υποβαθ-

MARIA MAVROPOULOU ΓΙΑ ΤΟΥΣ «THE NEW YORK TIMES»

▲ **Ο Πλάτωνας με την αλληγορία του σπηλαίου κατέδειξε ότι είμαστε αναξιόπιστοι μάρτυρες της πραγματικότητας.**

▼ **Στα ξερά χωράφια γύρω από την απομακρυσμένη αφγανική περιοχή Bala Murghab η κλιματική αλλαγή αποδεικνύεται περισσότερο θανατηφόρος εχθρός από τις πρόσφατες συγκρούσεις στη χώρα.**

μίζουμε τις ζωές μας. Ο νόμος του αιτίου και του αιτιατού ισχύει τόσο στην πηκή όσο και στο Σύμπαν. Η εσφαλμένη αντίληψη περί πραγματικότητας μας δίνει την εντύπωση ότι μπορούμε να ξεφύγουμε από τις συνέπειες των αλλαγών που εμείς έχουμε προκαλέσει.

Επιπλέον, καθένας μας νομίζει ότι η δική του αντίληψη περί πραγματικότητας έχει καθολική ισχύ. Κάποιοι, μάλιστα, θεωρούν ότι μπορούν να την ορίσουν. Εάν έχουμε εξουσία, επιβάλλουμε τις συνέπειες της αντίληψής μας στους άλλους. Έτσι δημιουργήσαμε αυτό το χάος που είναι ο κόσμος μας.

Επί αιώνες οι άνθρωποι που διέθεταν όπλα πίστευαν πως ήταν ανώτεροι έναντι αυτών που δεν είχαν. Εν συνεχεία βάλθηκαν να κατακτούν τους άοπλους ή αυτούς που είχαν υποδεέστερα όπλα. Θεωρούμε ότι η εξουσία καθιστά ανώτερη μια αντίληψη περί πραγματικότητας. Σε αυτόν τον απόλυτο παραλογισμό εδράζεται ο ρατσισμός, ο φασισμός, η Ιερά Εξέταση, η δουλεία, η γενοκτονία και κάθε είδους αδικία.

Εκείνοι που στο παρελθόν νόμιζαν ότι ήταν οι κυρίαρχοι της πραγματικότητας και επίδωξαν να εξουσιάσουν το ανθρώπινο γένος ήκμασαν για κάποια

περίοδο, κυβέρνησαν μια μερίδα του κόσμου για λίγο κι έπειτα ξαναβυθίστηκαν στην αφάνεια. Στο τέλος η πραγματικότητα νικά όλες τις αυτοκρατορίες.

Αγνοούμε εντελώς αυτή την αλήθεια. Ενεργούμε δίχως να αναλογιζόμαστε τις συνέπειες των πράξεών μας. Ούτε γνωρίζουμε τι επενεργεί πάνω μας. Αγνοούμε εκείνον τον απέραντο ιστό των πραγμάτων, τους αναρίθμητους δεσμούς τους. Η ιδέα ότι η ύπαρξη του Σύμπαντος εδράζεται στην τυχαίοτητα μας οδηγεί στην παράδοση σκέψη ότι ο κόσμος –στα όρια του οποίου δημιουργούμε πολιτισμούς και εκπληρώνουμε το πεπρωμένο μας– στερείται νοήματος. Από κει προκύπτει και η παράλογη απορία: Γιατί να νοιαζόμαστε για το σιδήποτε σε έναν κόσμο που κινείται με βάση την τυχαίοτητα; Αυτή η θέση θεωρώ πως αντιμάχεται την πραγματικότητα.

Τα πράγματα είναι όπως στην ιστορία με τη χελώνα που μου έλεγε η μητέρα μου: η ανθρωπότητα είναι κομμάτι μιας πραγματικότητας στην οποία ανεβαίνουμε όλοι μαζί και πέφτουμε όλοι μαζί – εφόσον ενεργούμε σε βάρος της ίδιας μας της επιβίωσης.

Γι' αυτό και ο πρώτος πραγματικός ανθρώπινος πολιτισμός θα πρέπει να είναι οικουμενικός. Η θα είμαστε όλοι ενωμένοι σε αυτή την ανθρώπινη ιστορία ή δεν θα υπάρξει ιστορία. Ο πρώτος πραγματικός ανθρώπινος πολιτισμός θα κατανοήσει ότι όλα τα πράγματα συνδέονται μεταξύ τους. Θα γνωρίζει ότι όπου υπάρχει αδικία δεν μπορεί να υπάρξει ειρήνη. Και θα στοχεύει στην ευημερία όλων των λαών.

Εάν δεν αλλάξουμε οπτική, δεν θα αναπτύξουμε ποτέ μια επαναστατική κατανόηση της πραγματικότητας. Μόνο τότε θα ξεκινήσουμε επιτέλους να χτίζουμε έναν κόσμο αντίξιο της μαγείας που διέπει τη συνείδηση και της υψηλής αξίας που έχει η ζωή. Η εμβριθής κατανόηση της πραγματικότητας θα καθορίσει ποιο θα είναι το μέλλον μας – ή αν θα έχουμε μέλλον.

Ο **Ben Okri** είναι ποιητής και μυθιστοριογράφος.

©2022 The New York Times Company and Ben Okri

HOSHANG HASHIMI/AGENCE FRANCE-PRESSE - GETTY IMAGES

Θεός και άλογα στην εποχή της Προ-Αποκάλυψης

Η ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ ΕΧΕΙ ΣΚΕΠΑΣΕΙ ΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ, ΟΜΩΣ ΥΠΑΡΧΕΙ ΕΛΠΙΔΑ

Γράφει ο **Tochi Onyebuchi**

Σενάριο 1: Τέλη της Ολοκαίνου. Η Γη εκδικείται το κορυφαίο της αρπακτικό είδος, βιομηχανικά ζγκουράτ καταρρέουν και μας θάβουν κάτω από αλλεπάλληλα τσουνάμι, φωτιές που κατακαίνε τα πάντα και δεν σβήνουν, παντού θειάφι. Εξαφάνιση του Homo sapiens.

Σενάριο 2: Σε μια κρίση μερκελικού τεχνοκρατικού οπτιμισμού, ο παγκόσμιος Βορράς αλλάζει νοτοτροπία προς τη σωστή κατεύθυνση και, με συντονισμένες πρωτοβουλίες που βασίζονται στους φυσικούς πόρους, προσπαθεί να μηδενίσει τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, μπαλώνει τις τρύπες του όζοντος, καθαρίζει τα ύδατα από πλαστικά και φυτοφάρμακα και η ξεραμένη σαβάννα γίνεται ξανά εύφορη και καταπράσινη. Τα σπίτια μας μας αγκαλιάζουν με ηλιακή, υδροηλεκτρική και αιολική ενέργεια και χαμογελούν.

Σενάριο 3: Ένας συνδυασμός των δύο πρώτων σεναρίων – θύλακες βιωσιμότητας και οικολογικής ανάκαμψης πασχίζουν να επιβιώσουν από την επερχόμενη μακροοικολογική συντριβή. Νησίδες ελπίδας ανά τον κόσμο κάνουν ό,τι περνά από το χέρι τους για να μην καταποντιστούν.

Αυτές είναι κάποιες πιθανές εκδοχές του μέλλοντος. Ίσως δεν διακρίνουμε σε αυτές στοιχεία από τη συγκαιρινή μας πραγματικότητα. (Εκτός, μάλλον, από το δεύτερο σενάριο.)

Καμιά φορά με ρωτάνε, με αφορμή το μυθιστόρημά μου «Γολιάθ»: «Γιατί άλογα;». Η ερώτηση αφορά μια δευτερεύουσα πλοκή σε ένα βιβλίο που εξελίσσεται στο «μετά» της κλιματικής κατάρρευσης και μιας πυρηνικής έκρηξης, όπου μια ομάδα από μαύρους και μιγάδες τουβλοσυλλέκτες στο Νιου Χέιβεν πρέπει να αντιμετωπίσει τους νεοαφιχθέντες από το Διάστημα. Κατά τη διάρκεια μιας επισιτιστικής κρίσης στο Φέρφιλντ του Κονέκτικατ, όπου οι τουβλοσυλλέκτες μπορούν να αγοράσουν τρόφιμα μόνο με δελτίο, μία τουβλοσυλλέκτρια οδηγεί τον σύντροφό

▶ **Ο Killian Johnson, 8 ετών, χαϊδεύει το άλογο ενός γείτονα στο Freedom του Wyoming.**

▼ **Ο Orion Tupper, 17 ετών, κρατάει το χέρι της μητέρας του, Autumn, στο Frisco του Τέξας, τον Μάρτιο.**

RYAN DORGAN ΓΙΑ ΤΟΥΣ «THE NEW YORK TIMES»

της σε ένα μονοπάτι μέσα στο ακινοβόλο δάσος για να του δείξει ένα κοπάδι άλογα που ανακάλυψε πριν από λίγο καιρό. Ακολουθεί συζήτηση: από πού ήρθαν τα άλογα, πώς βρέθηκαν εκεί· κανείς δεν ξέρει την απάντηση και, καταπώς φαίνεται, δεν υπάρχει απάντηση. Όμως, υπάρχουν άλογα: ένα θαύμα της ζωής ανάμεσα σε νεκρά και ετοιμοθάνατα πράγματα.

Γιατί άλογα, λοιπόν; Στο παρελθόν, έχω απαντήσει «αυτή είναι η μαγεία» και άλλοτε έχω επικαλεστεί

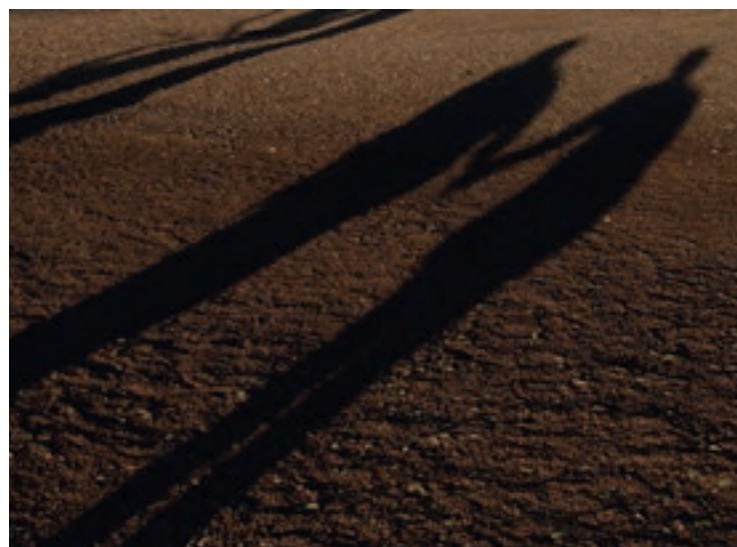
εκείνο το άρρητο «κάτι» που συμβαίνει ανάμεσα στον άνθρωπο και το μυστηριώδες αυτό ζώο όταν συναντηθούν. Ωστόσο η απάντηση, η αληθινή απάντηση, μάλλον βρίσκεται πιο κοντά στην έννοια «Θεός».

Η πραγματικότητα, εάν εμπλέξουμε σε αυτήν τον Θεό, μοιάζει με πατίνα που επικαλύπτει την ανθρωπινή συνθήκη – την παράδοση συνύπαρξη αφανισμού με μεγαλείο. Ο Θεός μπορεί να είναι η εξήγηση. Ο Θεός μπορεί να είναι το μέσο για αυτή την πνευματική συνήχηση. Δεν εννοώ μέσω της «θρησκείας», παρόλο που υπάρχει κάτι λυτρωτικό στην τελετουργία και στο συνανήκειν. Αναφέρομαι σε κάτι πιο αθόρυβο, που περισσότερο πιστεύεις ότι υπάρχει παρά το βλέπεις να γίνεται.

Και πάλι, τι κοινό έχει ο Θεός με το άλογο;

Και οι δύο κρύβουν ένα «μαύρο κουτί» κάτι αιώνια ασύλληπτο, όση πνευματική ή γνωστική εγγύτητα και να νομίζουμε ότι έχουμε μαζί τους. «Κάτι» γίνεται όποτε ο άνθρωπος βρίσκει τον Θεό ή το άλογο: γεμίζει το κενό της μοναξιάς του, έστω προς στιγμήν.

Ερευνώντας και γράφοντας ένα μυθιστόρημα για την κλιματική κατάρρευση και το «μετά» της, προβληματίστηκα βαθιά για την ικανότητα του ανθρωπίνου γένους να ανακόψει τη λαίλαπα που το οδηγεί στον αφανισμό του. Ακόμη προβληματίζομαι. Κάποιες ημέρες σκεφτόμουν ότι η επικείμενη καταστροφή της ανθρωπότητας θα έμοιαζε αρκετά με

EMIL LIPPE ΓΙΑ ΤΟΥΣ «THE NEW YORK TIMES»

MARK PALSTON/AGENCE FRANCE-PRESSE -- GETTY IMAGES

αυτή των Αιγυπτίων, όταν ο Φαραώ αρνήθηκε να απελευθερώσει τους Ισραηλίτες. Άλλες, πάλι, έτρεφα την ελπίδα ότι, μόλις η σημερινή γενιά ηγετών της παγκόσμιας πολιτικής και επιχειρηματικής σκηνής αποδημήσει, η νέα «φρουρά» θα μπορούσε να μας απαλλάξει –ως από μηχανής θεοί– από σκηνές που θα ανυκρίζαμε στα τελευταία στάδια πριν από τη συντέλεια του κόσμου. Σήμερα ταλαντεύομαι κάπου στο ενδιάμεσο – ή, μάλλον, έξω από αυτά τα άκρα. Αυτά παθαίνεις άμα συλλαμβάνεις με τη φαντασία σου μιαν άλλη πραγματικότητα και την αποτυπώνεις στο χαρτί.

Ίσως αυτό που άλλαξε μέσα μου να είναι ένα νέο και έντονο ενδιαφέρον για την τοπικότητα. Δεν γνωρίζω πολλά για το λιώσιμο των πάγων, αλλά ξέρω για τους ένοπλους νομάδες Φουλάνι που καταπατούν το σπίτι του θείου μου Τζος στη Νιγηρία. Δεν έχω γνώσεις για τα στάδια θαλάσσιων ισότοπων, αλλά έχω μάθει από τον πυροσβέστη ξάδελφό μου πόσο πολύπλοκη είναι μια επιχείρηση κατάσβεσης πυρκαγιάς. Ελάχιστα έχω γνωρίσει τον κόσμο, αλλά ξέρω πολύ καλά το κέντρο του Νιου Χέιβεν.

Μου έχουν ζητήσει –μένα, που πριν από μερικά χρόνια κανόμουν στο ζάπινγκ ώστε δεν προλάβαινα την έναρξη του Super Bowl– λύσεις για την κλιματική αλλαγή. Δεν έχω κάποια «συνταγή» με πολιτικές που πρέπει να υιοθετήσουμε, ούτε την πίστη

▲ **Κτίρια στις εγκαταστάσεις του νοσοκομείου Vista del Mar κάπκαν στην πυρκαγιά Thomas, που σάρωσε την Καλιφόρνια το 2017. Επιστήμονες εκτιμούν ότι στην Καλιφόρνια ξηρασία και ακραίες βροχοπτώσεις και πλημμύρες θα εναλλάσσονται πολύ συχνά στο μέλλον.**

ότι αυτές θα εφαρμόζονταν –έχω πίστη, όμως, στα άλογα. Ή, για να είμαι πιο ακριβής, στην επίδραση που μπορούν να έχουν επάνω μας τα άλογα μερικές φορές. Στη θετική επίδραση. Έχω πίστη στα βιβλία, στις ιστορίες, σε αυτή την αλχημική επικοινωνία με κάποιον που σε κάνει να μη νιώθεις μόνος.

Πριν από δεκαπέντε χρόνια περίπου εργαζόμουν σε ένα βιβλιοπωλείο των Barnes & Noble· ένας συνάδελφός μου μόλις είχε ολοκληρώσει το «The Road» του Cormac McCarthy. Μου είπε ότι δεν ήταν φανατικός αναγνώστης. Αλλά είχε αποκτήσει πρόσφατα έναν γιο και το βιβλίο εκείνο του άλλαξε την οπτική πάνω στον κόσμο, το πρίσμα μέσα από το οποίο έβλεπε τον νεογέννητο γιο του και το μέλλον της οικογένειάς του. Νομίζω ότι αυτό συνέβη επειδή στους χαρακτήρες του βιβλίου αναγνώρισε ένα κομμάτι του εαυτού του. Να διέκρινε τις μελλοντικές δυσκολίες σχετικά με την ανατροφή του παιδιού του; Να είδε ομοιότητες στη σχέση με τον πατέρα του; Κάτι άλλο; Δεν ξέρω· ό,τι και αν του κοινωθήκε πάντως, το γεγονός της επικοινωνίας καθαυτό σήμαινε ότι κατά την ανάγνωση δεν ήταν μόνος.

Υποσέθηκα στον εαυτό μου ότι δεν θα γράψω κάτι γλυκανάλατο απαντώντας στο «Τι είναι η πραγματικότητα;». Γι' αυτό και σας λέω πως, όπως και

να εξελιχθεί το μέλλον, το βέβαιο είναι πως θα υποφέρουμε. Το μέλλον της κλιματικής δυστοπίας είναι ήδη παρόν στον Ειρηνικό, στο Σαχέλ, στην Κεντρική Ευρώπη, στις ανατολικές και δυτικές ακτές της Βόρειας Αμερικής, παντού· και αυτό το συναισθάνεται κυρίως μια μειονότητα ανθρώπων: αυτοί που είναι πάντοτε μόντοι. Εάν αυτή ήταν η μόνη μου πραγματικότητα, η απόγνωση θα ήταν καθημερινότητα. Επιστρέφω, όμως, στον Θεό – όχι ως πατίνα, αλλά ως υπόστρωμα. Επιστρέφω στη σκέψη ότι υπάρχει μια τάξη πραγμάτων, ένας Συγγραφέας και άλογα. Κάποιος λόγος υπάρχει που εμφανίζονται στη Μετα-Αποκάλυψη του «Γολιάθ», ενώπιον των λίγων, των πάντοτε μόνων. Για να τους πουν: «Μπορεί να έχετε χάσει τα πάντα, όμως δεν έχετε χάσει εμένα, όποιος ή ό,τι κι αν είμαι. Υπάρχει μαγεία και εδώ, στο τέλος του κόσμου».

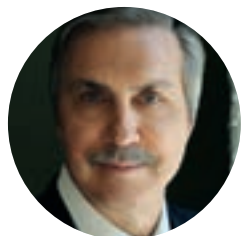
Δεν έχω να σας δώσω Θεό, ούτε και άλογα, αλλά έχω τα βιβλία μου, τις ιστορίες μου, την υπόσχεση ότι σήμερα, και για όσο διαρκεί αυτή η ανάγνωση, δεν είστε μόντοι· και την παράλογη ελπίδα πως ούτε αύριο θα είστε μόντοι.

Ο **Tochi Onyebuchi** είναι συγγραφέας του μυθιστορήματος επιστημονικής φαντασίας «Riot Baby» και, του πιο πρόσφατου, «Goliath».

©2022 The New York Times Company and Tochi Onyebuchi

Βρισκόμαστε ήδη στο μεταίχμιο του ψηφιακού σύμπαντος

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΥΠΟΔΕΙΚΝΥΕΙ ΜΙΑ ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΝΔΗΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ, ΤΗΝ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ, ΤΗΝ ΑΝΟΔΟ ΤΟΥ ΕΘΝΟΛΑΪΚΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΤΑΡΧΙΑΣ

Γράφει ο **Αντώνης Σ. Παπαδημητρίου**

Υπάρχει μία πραγματικότητα ή πολλές; Είναι σταθερές ή τη στιγμή που προφέρουμε το όνομά τους έχουν ήδη μεταμορφωθεί; Η αλήθεια την οποία πασχίζουμε να κρατήσουμε όρθια παραμένει αναλλοίωτη σε έναν άλλο πολιτισμό; Είναι αυτό το παιχνίδι των ερωτημάτων που βρίσκεται στην καρδιά κάθε πραγματικότητας. Και αυτό για το οποίο αξίζει να δίνει κανείς καθημερινά τη μάχη ώστε να μην υπάρχει μία τελεσίδικη απάντηση.

Οι άνθρωποι αλλάζουν και μαζί τους αλλάζουν και οι αντιλήψεις για την «πραγματικότητα». Η κορυφή ενός βουνού βρισκόταν κάποτε στον πυθμένα της θάλασσας. Αυτό που χθες ήταν σταθερό σήμερα μπορεί να μοιάζει ρευστό και αβέβαιο. Συνεχίζει, ωστόσο, να είναι δημιουργικό και, πάνω απ' όλα, ανθρώπινο. Τα φίλτρα με τα οποία διάβαζε κανείς την παλιά εποχή σαρώνονται και στη θέση τους προβάλλει ο πάντοτε γενναίος και θαυμαστός καινούργιος κόσμος. Βρισκόμαστε ήδη στο μεταίχμιο του ψηφιακού σύμπαντος, εκείνου που μεταμορφώνει την πραγματικότητα και εμπνέει από την πολιτική έως την τέχνη. Αν η πανδημική ζωή και ο οικειοθελής εγκλεισμός μάς άφησαν μία παρακαταθήκη, είναι ακριβώς αυτή: ότι η ψηφιακή εμπειρία και τέχνη δεν είναι απλώς η εναλλακτική στη γήινη πραγματικότητα. Είναι η άλλη όψη της κοινής μας ζωής. Το αντικαθρέφτισμα των ίδιων ιδεών που μπορούν να παρουσιάζονται με καινούργια γλώσσα και αφήγηση για να μαθαίνουν οι παλαιότεροι και να εξελίσσονται οι νεότεροι, αν επιτρέπεται μία παράφραση.

Η πραγματικότητα, λοιπόν, είναι αυτή που διαμορφώνουμε και ταυτόχρονα αφήνουμε να μας διαμορφώσει. Εκφράζεται μονίμως στον πληθυντικό αριθμό. Δεν είναι μία και απόλυτη, δεν είναι οριστική και τετελεσμένη. Παίρνει μορφή τη στιγμή που την περιγράφουμε, αλλάζει όσο η μία ιδέα διαδέχεται την άλλη, τρέφεται από τον διάλογο, τις σκέψεις και τα συναισθήματά μας. Δεν φοβάται την αλλαγή, αντιθέτως την προτείνει μαζί με τη συμπερίληψη και την ενσυναίσθηση, ώστε να περιλαμβάνει όσο το δυνατόν περισσότερους. Πραγματικότητα είναι η Ελλάδα όταν απελευθερώνονται οι δυνάμεις της για να ανεβεί λίγο ψηλότερα, πραγματικότητα είναι και η διαφορετικότητα που επιθυμεί να ανήκει στο παρόν και το μέλλον μας. Μια διαδικασία δυναμική που εξελίσσεται, αλλάζει, προσαρμόζεται χωρίς να φοβάται.

Περπατήσαμε κάποτε στη λεωφόρο που «άνοιγε» ο ερχομός του Διαδικτύου, συμμετείχαμε στα πολλαπλά κανάλια των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, είμαστε έτοιμοι να ανοιχτούμε στην πραγματικότητα του Metaverse. Συνήθως μένουν πίσω όλοι εκείνοι που δεν γνωρίζουν, αλλά εκείνοι που δεν τολμούν να πάρουν μέρος στο ταξίδι. Δεν πρόκειται, άλλωστε, για ένα ταξίδι με a priori θετική κα-

ΓΙΑΝΑΝΤΑ ΝΤΕΒΑ/ΕΥΡΟΚΙΝΗΣΙ

▲ **Οι διαφορετικοί τρόποι με τους οποίους η τεχνητή νοημοσύνη επηρεάζει ήδη την καθημερινότητα είναι το θέμα μιας σειράς από εγκαταστάσεις δημόσιου χώρου στην εντυπωσιακή έκθεση «You and AI», που διοργάνωσε η Στέγη του Ιδρύματος Ωνάση στο Πεδίο του Άρεως το 2021.**

τεύθυνση. Μόνο η τελευταία δεκαετία υποδεικνύει μια διαδρομή μέσα από την οικονομική και πανδημική κρίση, την κλιματική αλλαγή, την άνοδο του εθνολαϊκισμού και της απολυταρχίας. Οι προκλήσεις αυτές, όπως και οι αντιστάσεις μας απέναντί τους, διαμορφώνουν και αυτές τη νέα πραγματικότητα, η οποία μπορεί να εκδικηθεί όσους κλείνουν τα μάτια μπροστά της.

Τι μπορεί, άραγε, να επικαλεστεί κανείς μπροστά σε μια τέτοια ρευστότητα, όταν αναγνωρίζει ότι τίποτε δεν μένει σταθερό για πάντα; Μπορεί να επικαλεστεί την αξία που παρέχει το μέτρο για να διαμορφώνεται συνεχώς η πραγματικότητα – και αυτή δεν είναι άλλη από τον ανθρωποκεντρικό πολιτισμό μας. Στο επίκεντρο αυτής της εξέλιξης, όπου πολλά πράγματα αλλάζουν πιθανότατα για να μείνουν ίδια, ο άνθρωπος θέτει τα ερωτήματα ενώ την ίδια στιγμή αποτελεί την απάντηση, από την εποχή του Οιδίποδα και της Σφίγγας. Δεν υπάρχει τεχνητή νοημοσύνη αν δεν εξυπηρετεί την ανθρώπινη ανάγκη, δεν υπάρχει τεχνητό επίτευγμα που να συγκρίνεται με τον πολιτισμό ο οποίος περικλείεται σε ένα ανθρώπινο δάκρυ. Η τεχνολογία αλλάζει από την πρώτη στιγμή που ο άνθρωπος κατοίκησε τον αφιλόξενο πλανήτη του. Η πραγματικότητα σαρώνει και αποκαλύπτει τα επιτεύγματά της όπως η πλημμυρίδα και η άμπωτη. Δεν μπορεί, όμως, να σαρώσει τις ανθρω-

Δεν υπάρχει τεχνητή νοημοσύνη αν δεν εξυπηρετεί την ανθρώπινη ανάγκη, δεν υπάρχει τεχνητό επίτευγμα που να συγκρίνεται με τον πολιτισμό ο οποίος περικλείεται σε ένα ανθρώπινο δάκρυ

πινες προσδοκίες και τα όνειρα, την επιθυμία που γίνεται τέχνη, την κοινότητα που γίνεται πολιτισμός.

Το ερώτημα είναι εξαρχής δύσκολο, αλλά συγχρόνως συναρπαστικό, επειδή συμπυκνώνει την ανθρώπινη διαδρομή με τις κατακτήσεις και τις προσωρινές αποτυχίες, τις καινοτομίες και τους θριάμβους μέχρι να φτάσει στις Μεγάλες Ιδέες της εποχής, όπως επιγράφεται ο γενικός τίτλος του αφιερώματος. Η έμπνευση, για παράδειγμα, από την πολιτιστική κληρονομιά μαζί με την αξιοποίηση της σύγχρονης τεχνολογίας, τον σεβασμό στο περιβάλλον και στις ανάγκες των συνανθρώπων μας. Η απελευθέρωση των κρυμμένων δυνάμεων, το πείραμα, οι «γέφυρες» με το καλλιτεχνικό, ερευνητικό και επιστημονικό δυναμικό της χώρας, η προσωπική φωνή που μπορεί να γίνει κοινή συνείδηση, η υποδοχή του ψηφιακού πολιτισμού και της ψηφιακής τέχνης με λογική και ευαισθησία. Η συνέχιση της έρευνας μέσα από αρχεία ανοιχτής πρόσβασης. Η διαδρομή από την επιχειρηματική δραστηριότητα έως τις ανάγκες της κοινωνίας μέσα από τη λογική της κοινωφελείας. Όλα όσα υπηρετούν τον άνθρωπο στην προσπάθειά του να αλλάξει την κοινωνία όπου ανήκει. Διαφορετικά, το «πραγματικό» παραμένει εγκλωβισμένο στις προσωπικές επιθυμίες του καθενός από εμάς χωρίς να συναντάει το ευρύτερο σύνολο – καταλήγει, έτσι, «ψεύτικο».

Η πραγματικότητα την οποία περιγράφουμε έχει ανάγκη από ενεργούς πολίτες με τολμηρές ιδέες και αισιόδοξα όνειρα, που αγκαλιάζουν τον πειραματισμό, την ελευθερία, τη δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η πραγματικότητα την οποία καλούμαστε να διαβάσουμε κάθε μέρα δεν είναι δική μας, ούτε μπορούμε να νιώσουμε «ιδιοκτήτες» της. Ανήκει κάθε στιγμή σε όλους. Μόνοι μας μπορούμε μόνο να τη φανταζόμαστε. Για να τη διαμορφώσουμε, χρειαζόμαστε τις συνεργασίες, τις συμπράξεις, τις συμμαχίες. Η νέα πραγματικότητα είναι οι Άλλοι.

Ο **Αντώνης Σ. Παπαδημητρίου** είναι πρόεδρος του Ιδρύματος Ωνάση.

CAMILLO JIMENEZ/UNSPASH

Για το ανώτατο αγαθό του Αριστοτέλη

ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΠΟΥ ΠΑΙΡΝΕΙ Η ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟΤΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΟΠΤΕΙΑ ΤΗΣ

Γράφει ο **Χριστόφορος Πισσαρίδης**

Στα «Ηθικά Νικομάχεια», ο Αριστοτέλης όρισε την «ευδαιμονία» ως το υψηλότερο ανθρώπινο αγαθό. Πρόσφατα, πολλοί οικονομολόγοι στρέφονται στις συγγενείς έννοιες της «υποκειμενικής ευημερίας» (subjective well-being) και της «άνθησης» (flourishing), ως τα ανθρώπινα αγαθά τα οποία θα πρέπει να αποτελούν στόχο πολιτικής στις σύγχρονες οικονομίες. Πιστεύω ότι, σε μεγάλο βαθμό, η τεχνολογία σήμερα μπορεί να μας δώσει τα αγαθά αυτά. Κατά την τελευταία εκατονταετία έχουμε προχωρήσει σε τέτοιο βαθμό στην τεχνολογία και στην κατανόηση των οικονομικών θεσμών, που μας επιτρέπει να χρησιμοποιήσουμε τις γνώσεις αυτές για να αυξηθεί η ευημερία όλης της ανθρωπότητας: η ευδαιμονία είναι προσβάσιμη για όλους. Είναι, όμως; Ποια είναι η πραγματικότητα;

Οι εμπειρίες της Σοβιετικής Ένωσης, της Κίνας υπό την ηγεσία του Προέδρου Μάο Τσετούνγκ και η τρέχουσα αντίθεση ανάμεσα στη Βόρεια και τη Νότια Κορέα έχουν καταστήσει σαφές πως, αν υπάρχει κάποια ελπίδα για τη χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας για την αύξηση της ευημερίας, τότε αυτή εδράζεται στην οργάνωση της παραγωγής υπό τους κανόνες της ελεύθερης αγοράς.

Όμως, από τις έρευνες πάνω στην υποκειμενική ευτυχία, μαθαίνουμε επίσης πως οι πολίτες των πλούσιων καπιταλιστικών χωρών δεν είναι απαραίτητα πιο ικανοποιημένοι από τη ζωή τους από

τους πολίτες φτωχότερων χωρών. Φυσικά, αυτό ισχύει εντός κάποιων ορίων. Οι πολίτες των εξαιρετικά φτωχών χωρών είναι εξαιρετικά δυστυχείς. Ένα συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί από τις έρευνες αυτές είναι ότι οι πολίτες προτιμούν χώρες όπου υπάρχει καλή κοινωνική υποστήριξη για τα μη προνομιούχα τμήματα του πληθυσμού και όπου οι κυβερνήσεις καταπολεμούν αποτελεσματικά τη φτώχεια και τη διαφθορά. Στο πιο πρόσφατο «World Happiness Report», πέντε από τις δέκα πρώτες θέσεις στην κατάταξη υποκειμενικής ευτυχίας καταλαμβάνονται από τις Σκανδιναβικές χώρες. Κι όμως, στον πλανήτη, αυτές οι δομές αποτελούν την εξαίρεση και όχι τον κανόνα.

Αν δεν υπάρξει κάποια παρέμβαση, η ελεύθερη οικονομία της αγοράς δεν θα μας δώσει το «υψηλότερο ανθρώπινο αγαθό». Οι κοινωνίες έχουν επιλογή για τον τύπο της οικονομικής οργάνωσης που επιλέγουν. Οι διαμορφωτές της πολιτικής είναι ανάγκη να κατευθύνουν τις προσπάθειές τους προς μια κοινωνικά συμπεριληπτική και βιώσιμη ανάπτυξη, με δουλειές καλής ποιότητας, τις οποίες οι κάτοχοί τους να απολαμβάνουν, και να μη βασίζονται αποκλειστικά στην ελεύθερη αγορά για τη δημιουργία τους.

Ας πάρουμε ως παράδειγμα την πλουσιότερη και πιο ανεπτυγμένη τεχνολογικά χώρα, τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, η οποία έχει επίσης τις πιο ελεύθερες αγορές στον κόσμο. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία, από το 1970 έως και σήμερα το ποσοστό των ατόμων που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας κυμαίνεται σταθερά μεταξύ 10% και 15% του πληθυσμού. Δεν πέφτει. Το ποσοστό των ατόμων που ζουν σε κατάσταση «ακράιας φτώχειας» – το οποίο ορίζεται ως το εισόδημα που δεν ξεπερνά το μισό του ορίου της φτώχειας (περίπου 11.000 δολάρια) – είναι 6,7%, το υψηλότερο ποσοστό που έχει καταγραφεί από το 1975, όταν ξεκίνησαν να συλλέγονται δεδομένα. Έκτοτε, από το 1970 έως σήμερα, το κατά κεφαλήν εισόδημα της χώρας έχει πολλαπλασιαστεί κατά 2,5 φορές. Όμως οι μισθοί των ατόμων με χαμηλά εισοδήματα έχουν αυξηθεί ελά-

▲ Τα social media, αντί να προωθούν τη δημοκρατία και τις ατομικές ελευθερίες, όπως οι δημιουργοί τους ήλπιζαν, σύντομα έγιναν εργαλεία παρακολούθησης, πηγές ψευδών ειδήσεων και αποθήκες γιγαντιαίου όγκου προσωπικών δεδομένων.

χιστα, όχι παραπάνω από 20%.

Ο καθηγητής Angus Deaton έχει ασχοληθεί εκτενώς με την απελπισία πολλών Αμερικανών που δεν μπορούν να βρουν καλή δουλειά. Βασικός λόγος είναι η αποτυχία των μισθών να συμβαδίζουν με την οικονομική μεγέθυνση των πενήντα τελευταίων ετών. Τα άτομα αυτά στρέφονται στα οποιεσδήποτε και σε άλλα ναρκωτικά, νόμιμα και μη, προκαλώντας πτώση του προσδόκιμου ζωής. Μαζί με τη Ρωσία, η Αμερική είναι η μόνη ανεπτυγμένη χώρα στην οποία το μέσο προσδόκιμο ζωής έχει πέσει τα τελευταία χρόνια.

Ή να πάρουμε ως παράδειγμα μια άλλη τεχνολογική καινοτομία των τελευταίων τριάντα ετών: αυτήν που βιώνεται και χρησιμοποιείται συστηματικά από παραπάνω άτομα από ό,τι κάθε άλλη, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Είναι εξαιρετικά πολύτιμα ως πηγές πληροφόρησης και επικοινωνίας και έχουν φτάσει στα χέρια τμημάτων του πληθυσμού που στο παρελθόν ήταν αποκλεισμένα από την κοινωνία. Όμως, αντί να προωθούν τη δημοκρατία και τις ατομικές ελευθερίες, όπως οι δημιουργοί τους ήλπιζαν, σύντομα έγιναν εργαλεία παρακολούθησης, πηγές ψευδών ειδήσεων και αποθήκες γιγαντιαίου όγκου προσωπικών δεδομένων που μπορούν και έχουν χρησιμοποιηθεί σε βάρος των χρηστών.

Η περιβαλλοντική παρακμή είναι ακόμα μία συνέπεια των οικονομικών της ελεύθερης αγοράς. Πολλοί επιστήμονες έχουν πειστικά επιχειρηματολογήσει πως οι ανεξέλεγκτες οικονομίες της αγοράς προκαλούν την υπερθέρμανση του πλανήτη και αυξάνουν το ρίσκο για φυσικές καταστροφές. Οι δύο μεγαλύτερες οικονομίες του κόσμου, οι ΗΠΑ και η Κίνα, είναι επίσης οι μεγαλύτεροι ρυπαίνοντες. Τα κύματα καύσωνα που έγιναν αισθητά στην Ευρώπη το τελευταίο καλοκαίρι είναι απλώς ένα δείγμα τού τι έχουμε μπροστά μας.

Αντί να ανεπιθύμητες καταστάσεις μπορούν να αποτραπούν αν εμείς –κυβερνήσεις, επιχειρήσεις, και ιδιώτες– χρησιμοποιήσουμε με σύνεση τις επιλογές που έχουμε σχετικά με τις νέες τεχνολογίες, προς όφελος όλων. Η τεχνολογία μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως συμπλήρωμα της ανθρώπινης εργασίας, βελτιώνοντας τις διαθέσιμες επιλογές των ατόμων με χαμηλά εισοδήματα. Η φτώχεια πρέπει να καταπολεμηθεί μέσω της δημιουργίας καλών θέσεων εργασίας για τους οικονομικά αδύναμους και όχι μέσω απεριόριστων χρηματικών παροχών από πλευράς της κυβέρνησης. Οι εταιρείες καλό θα ήταν να αντιμετωπίζουν τους εργαζομένους τους ως συνεταίρους και όχι ως έναν αριθμό στον ισολογισμό τους. Και οι κυβερνήσεις πρέπει να υποστηρίξουν τη μετάβαση των εργαζομένων σε καλύτερη εκπαίδευση και εξειδίκευση και, κατ'επέκταση, σε καλύτερες δουλειές.

Η προσπάθεια για τους στόχους αυτούς ίσως και να μη μας δώσει την ταχύτερη δυνατή οικονομική μεγέθυνση βραχυπρόθεσμα, όμως θα μας εξασφαλίσει μια πραγματικότητα όπου θα ζούμε και θα εργαζόμαστε σε περισσότερο ευημερούσες και υποκειμενικά ευτυχείς κοινότητες. Η σημασία του ΑΕΠ για τις έρευνες που μετράνε τα επίπεδα υποκειμενικής ευημερίας μειώνεται και αυτό συμβαίνει για καλό λόγο. Η παρούσα κατάσταση στις χώρες που εκλαμβάνονται ως ηγέτες του ελεύθερου κόσμου δεν είναι ικανοποιητική. Πρέπει να γίνεται περισσότερη δημόσια συζήτηση για την κατεύθυνση που παίρνει η τεχνολογία και να εμπλακούμε ουσιαστικότερα στην πολιτική εποπτεία της, προκειμένου να μας οδηγήσει στην επίτευξη του ανώτατου αγαθού του Αριστοτέλη.

Ο Χριστόφορος Πισσαρίδης είναι ο Regius Professor of Economics στο London School of Economics, ο Καθηγητής Ευρωπαϊκών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο Κύπρου και ο Πρόεδρος του Institute for the Future of Work. Το 2010 τιμήθηκε με το βραβείο Νόμπελ Οικονομικών και το 2013 με τον τίτλο Σερ από τη Βασίλισσα Ελισάβετ.

Μια πηγή παρηγοριάς αναζητώντας το νόημα της κβαντομηχανικής

Η ΦΥΣΙΚΗ, ΜΕ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ, ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΜΑΣ ΒΟΗΘΗΣΕΙ ΝΑ ΑΠΟΤΥΠΩΣΟΥΜΕ ΚΑΙ ΝΑ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΟΥΜΕ ΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ, ΜΟΛΟΝΟΤΙ ΑΚΟΜΗ ΑΓΝΟΟΥΜΕ ΠΟΛΛΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ

Γράφει η **Lisa Randall**

Κάτι αυτά που εξαγγέλλουν οι δισεκατομμυριούχοι της τεχνολογίας τον τελευταίο καιρό, κάτι οι εντυπωσιακές εξελίξεις στην κβαντομηχανική συν το γεγονός ότι οι άνθρωποι είναι πολύ δυσαρεστημένοι με τα παγκόσμια τεκταινόμενα, και τα ερωτήματα για την πραγματικότητα και το νόημά της πληθαίνουν.

Ανάλογα ερωτήματα πάντοτε βρίσκονταν λίγο-πολύ στο προσκήνιο· όμως, μιας και προκύπτουν όλο και πιο ευφάνταστες απαντήσεις τις οποίες οι άνθρωποι ενστερνίζονται, ίσως είναι η κατάλληλη εποχή να αναλογιστούμε τι γνωρίζουμε, τι μπορούμε να μάθουμε και τι δεν μπορούμε να ξέρουμε.

Ένας πιο συστηματικός τρόπος για να απαντήσουμε στα ερωτήματα αυτά είναι οι θεωρίες της αποτελεσματικότητας: ενδελεχείς και συγχρόνως απλές προσεγγίσεις της πραγματικότητας, τις οποίες εφαρμόζουν οι φυσικοί εδώ και χρόνια. Οι θεωρίες της αποτελεσματικότητας αξιοποιούν οποιοδήποτε μετρήσιμο στοιχείο προκειμένου να δημιουργήσουν φυσικούς νόμους των οποίων η εφαρμογή αφορά μονάχα τις συνθήκες υπό τις οποίες έχει δοκιμαστεί η θεωρία. Οι εν λόγω θεωρίες προβλέπουν και καταγράφουν μετρήσεις, αναγνωρίζοντας ότι υπάρχει η δυνατότητα μιας βαθύτερης ανατομίας της φύσης, εφόσον βελτιστοποιηθούν τα όργανα μέτρησης και τα αποτελέσματά τους.

Λογικό· αφού η πρωταρχική καταγραφή συνήθως δεν είναι και η πλέον διαφωτιστική. Σύμφωνα με τη Σωματιδιακή Φυσική, τα στοιχειώδη σωματίδια αποτελούν τα δομικά συστατικά της φύσης. Η «Θεωρία των χορδών» πηγαίνει ένα βήμα παραπέρα, υποστηρίζοντας ότι τα σωματίδια αντικαθίστανται από παλλόμενες χορδές. Και οι δύο θεωρίες συμφωνούν στο ότι, χωρίς στοιχειώδη σωματίδια, δεν υπάρχει ύλη.

Ωστόσο, ακόμα και ο πιο «κολλημένος» θεωρητικός φυσικός θα έλεγε ότι αυτό δεν σημαίνει πως μπορούμε εύκολα να ερμηνεύσουμε το καθετί βάσει αυτών των δομικών συστατικών. Το γεγονός ότι η μουσική προέρχεται από παλλόμενες χορδές δεν μας εξηγεί τι είναι μουσική. Ένας μουσικολόγος θα περιέγραφε τη μουσική πολύ διαφορετικά από ό,τι ένας επιστήμονας Ατομικής Φυσικής. Και οι δύο έχουν δίκιο, όμως απαντούν σε διαφορετικά ερωτήματα που αφορούν διαφορετικά πεδία.

Οι αποτελεσματικές θεωρίες πεδίου είναι μια παρηγοριά. Σου λένε ότι δεν χρειάζεται να ξέρεις όλες τις απαντήσεις για να βρεις το νόημα ή για να διατυπώσεις εκτιμήσεις που μπορείς να τεστάρεις. Δεν χρειάζεται να ξέρεις τα δομικά συστατικά κάτω από την επιφάνεια των εικόνων που αντικρίζεις, εάν δεν μπορούν να μετρηθούν οι επιπτώσεις τους.

LESLIE DAVIS/THE NEW YORK TIMES

▲ **Ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Πυρηνικών Ερευνών, γνωστός ως CERN, είναι το μεγαλύτερο εργαστήριο πυρηνικής και σωματιδιακής φυσικής. Στο εργαστήριο συμμετέχουν εκπρόσωποι από 23 κράτη-μέλη και οι έννοιες της φυσικής που μελετούν μπορούν να μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε την πραγματικότητα μας.**

▶ **Το παγκόσμιο υπολογιστικό δίκτυο LHC Computing Grid στο CERN ενσωματώνει δεδομένα από περίπου 900.000 πυρήνες υπολογιστών προκειμένου να παράσχει στους φυσικούς πληροφορίες σε πραγματικό χρόνο.**

Αυτός ο τρόπος σκέψης διέπει σχεδόν τα πάντα – άλλωστε, δεν μπορούμε να πούμε και πολλά για πράγματα που δεν γνωρίζουμε καν ότι υπάρχουν. Όμως η Φυσική πηγαίνει ένα βήμα πιο πέρα: μας λέει ότι μια θεωρία δεν είναι απαραίτητως ατελής όταν οι προβλέψεις πέφτουν έξω, έστω και με ελάχιστη απόκλιση. Μπορεί να εμφανιστεί και να επικρατήσει μια νέα θεωρία· αυτό δεν σημαίνει ότι αναιρείται η υπάρχουσα, αλλά μας δείχνει ότι η θεωρία είναι μια προσέγγιση – και, συχνά, πολύ ικανοποιητική. Για παράδειγμα, οι φυσικοί νόμοι του Isaac Newton έστειλαν τον άνθρωπο στη Σελήνη, όμως η κβαντομηχανική και η «Θεωρία της σχετικότητας» αποτελούν πιο θεμελιώδεις νόμους της φύσης.

Πρέπει να έχουμε κατά νου τις θεωρίες της αποτελεσματικότητας, διότι οι νέες ιδέες θα ξεπηδήσουν σε αυτό το πλαίσιο. Δεν χρειάζεται να ξεχάσετε όλα όσα ξέρετε για τον κόσμο. Και οι φυσικοί μπορούν να συνεχίσουν να εμπιστεύονται τις προβλέψεις τους. Μπορεί να πρόκειται για προσεγγίσεις, ωστόσο περιγράφουν με ακρίβεια αυτό που παρατηρούμε στο παρόν.

Και αυτό μας οδηγεί σε μια σπουδαία γνώση: ότι οι μικρές αποκλίσεις φέρνουν στο φως τις με-

γάλες ιδέες. Αποκλίσεις που αφορούν μετρήσεις – οι οποίες είτε διαψεύδουν τις προβλέψεις είτε είναι εντελώς θεωρητικές.

Η περιγραφή της πραγματικότητας δεν είναι μία και μοναδική. Η θεωρία της αποτελεσματικότητας αποτελεί παρηγοριά καθώς αναζητούμε το νόημα. Ακόμα και αν δεν γνωρίζουμε όλα τα δομικά συστατικά, ακόμα και αν η ζωή, ο πλανήτης μας, το ηλιακό σύστημα και το Σύμπαν, όπως το ξέρουμε, είναι όλα εφήμερα, μπορούμε να συλλογιστούμε τον κόσμο ως σύστημα και να βρούμε το νόημά του.

Ας μην ξεχνάμε ότι, όπως τα σύνθετα φαινόμενα χρειάζονται τα δομικά συστατικά για να υπάρχουν, έτσι ακριβώς περίπου 8 δισεκατομμύρια άνθρωποι χρειάζονται έναν κόσμο –τον κόσμο μας– για να ζήσουν. Ακόμα κι αν υπάρχουν και άλλες πραγματικότητες, οι θεωρίες της αποτελεσματικότητας μας υπενθυμίζουν ότι οφείλουμε να διαφυλάξουμε ως κόρην οφθαλμού την ομορφιά της πραγματικότητας που περικλείει την ύπαρξή μας στο σήμερα.

Η **Lisa Randall** είναι καθηγήτρια Φυσικής στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ. Πιο πρόσφατο βιβλίο της το «Dark Matter and the Dinosaurs».

©2022 The New York Times Company and Lisa Randall

LESLIE DAVIS/THE NEW YORK TIMES

Οι μικρές αποκλίσεις φέρνουν στο φως τις μεγάλες ιδέες. Αποκλίσεις που αφορούν μετρήσεις – οι οποίες είτε διαψεύδουν τις προβλέψεις είτε είναι εντελώς θεωρητικές

Πώς αμφισβητεί την πραγματικότητα ένα cyborg

ΜΕ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΟΜΟΤΕΧΝΟ, Η ΠΟΙΗΤΡΙΑ ΑΝΑΛΥΕΙ ΛΕΠΤΟΜΕΡΩΣ ΜΙΑ ΚΟΙΝΗ ΑΛΗΘΕΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ

Γράφει η **Cy. Jillian Weise**

Αγαππτέ Canese Jarboe, ομότεχνε cyborg,
Γεια σου. Αυτή η επιστολή είναι ένα μέσο για να μιλήσω για την πραγματικότητα. Δεν ξέρω τι να πω για την πραγματικότητα στο ευρύ κοινό. Ξέρω, όμως, τι να γράψω σε εσένα.

Ζήσαμε και οι δύο σε φάρμες επί χρόνια –εσύ στο Κάνσας κι εγώ στην Αλαμπάμα–, επομένως γνωρίζουμε ότι οι εποχές έρχονται και φεύγουν. Το ίδιο συμβαίνει με τις λέξεις: έρχονται και φεύγουν από τη μόδα. Είμαστε και οι δύο ποιητές, άρα τρόπον τινά έχουμε αφιερώσει τις ζωές μας στις λέξεις – όσι σε οποιοσδήποτε λέξεις, αλλά στις ακριβείς λέξεις που «απαιτεί» το ποίημα, στις ακριβείς λέξεις που «απαιτεί» η ζωή.

Δεν ξέρω εάν αυτοπροσδιορίζεσαι ως cyborg. Θα μπορούσες, εάν ήθελες. Για να είσαι cyborg, προϋποτίθεται πως είσαι ανάπηρος. Ίσως δεν το σκέφτηκες ποτέ έτσι. Ιστορικά, τα cyborgs ήταν άτομα με αναπηρία – από την εποχή του Ήφαιστου ακόμη. Το υποστηρίζω αυτό εδώ και τουλάχιστον μία δεκαετία που προσπαθώ να καθιερώσω αυτή την ταυτότητα, και ακόμη ακούω αντιρρήσεις. Η πλειονότητα θεωρεί ότι τα cyborgs είναι πλάσματα που υπάρχουν μονάχα σε βιβλία και σε ταινίες επιστημονικής φαντασίας. Όχι, τα cyborgs υπάρχουν στην πραγματικότητα: είμαστε εμείς. Ακόμη προσπαθώ να πείσω τους ανθρώπους για αυτή την αλήθεια. Είναι μια έκφραση της πραγματικότητας – και οφείλω να την κοινωνήσω.

«Γιατί χρησιμοποιείτε το όνομα “Το Cyborg Jillian Weise”»;», με ρώτησε πρόσφατα ένας δημοσιογράφος.

«Εσείς γιατί χρησιμοποιείτε το όνομα “Steve”»;», σκέφτηκα να του απαντήσω. Αλλά δεν ήθελα να φανώ αγενής.

«Δεν πιστεύετε ότι επιβάλλετε στον κόσμο να σας αποκαλεί έτσι;», επέμεινε.

«Η ερώτησή σας», είπα, «προϋποθέτει ότι γνωρίζουμε ήδη την απάντηση ως προς το ποιος είναι αυτός που ονομαζομαστε και ποιος αυτός που παίρνει το όνομα;».

Αισθάνομαι άνετα που σου γράφω, γιατί εσύ δεν θα νομίζεις ότι προσπαθώ να σου επιβάλω την ταυτότητά μου. Σε αυτή την επιστολή, από ποιήτρια προς ποιητή, δεν υπάρχει φόβος. Εμείς ξέρουμε πως η πραγματικότητά μας ορίζεται πολύ συχνά από το «έξω».

Προφανώς, τα cyborgs είναι πρωτίστως άτομα με αναπηρία* μα εγώ έχω εγκλωβιστεί σε μια «άλλη» πραγματικότητα, αυτήν που ορίζουν άτομα χωρίς αναπηρία, και από κει διεκδικώ την ταυτότητά μου. Με έχει κουράσει όλη αυτή η κατάσταση: να είμαι πάντοτε η ικέτις, να εκλιπαρώ για μία θέση στο τραπέζι – στο τραπέζι των ατόμων χωρίς αναπηρία, στις

VERSACE KAI FENDI/ANOMH MESSO TOY REUTERS

▲ **H Lila Grace Moss Hack ανέβηκε στην πασαρέλα στην επίδειξη Fendi by Versace, στην εβδομάδα μόδας του Μιλάνου τον Σεπτέμβριο του 2021, φορώντας στο πόδι της αντίλη ινσουλίνης.**

► **O Ethan Brown, 8 ετών, από την πόλη Opelika της Αλαμπάμα, οδηγεί το ποδήλατό του χρησιμοποιώντας το τεχνητό του χέρι, το οποίο είναι τυπωμένο σε τρισδιάστατο εκτυπωτή.**

λέξεις των ατόμων χωρίς αναπηρία. Και δεν είναι καν το τραπέζι μου. Είναι το δικό τους τραπέζι, η δική τους πραγματικότητα. Και αυτοί θέτουν τους όρους:

1. Το σώμα του ατόμου θα χαρακτηρίζεται «ψεύτικο». «Ο τάδε έχει ένα ψεύτικο πόδι», φέρ' ειπείν.
2. Το σώμα του ατόμου θα ανήκει σε πολυεθνική εταιρεία.
3. Το σώμα του ατόμου θα υπόκειται σε εγγύηση, αμφισβήτηση και επανεκτίμηση.

Επομένως, όταν γράφω πως είμαι cyborg, αμφισβητώ την πραγματικότητα. Ορισμένοι αντιδρούν και τους έκλειψα. Άλλοι νομίζουν ότι πρόκειται για φάρσα ή για... φάση. Μπορώ να λέω ότι «είμαι cyborg», αλλά η φράση αυτή δεν σημαίνει τίποτα εκτός και εάν η εν λόγω λέξη κερδίσει έδαφος και καθιερωθεί. Αφού κουράστηκα να υπερασπιζομαι τη λέξη cyborg, πέρασα στην επίθεση επινώντας τη λέξη «tryborg» – όρος «πολυμορφικός», για όποιον προσπαθεί να αφομοιώσει μια ταυτότητα που ουδέποτε ήταν η δική του.

KEVIN LILES ΓΙΑ ΤΟΥΣ «THE NEW YORK TIMES»

Στα cyborgs συγκαταλέγω σχεδόν όλους όσους έχουν κάποιο μεταλλικό στοιχείο μέσα ή πάνω στο σώμα τους: βηματοδότες, ακουστικά βαρηκοΐας, αναπνευστήρες, και όποιος παίρνει φαρμακευτική αγωγή που επηρεάζει τις εγκεφαλικές λειτουργίες; Πιο cyborg. Και όποιο άτομο με αναπηρία έχει ενσωματώσει κάποιο τεχνολογικό στοιχείο; Πιο cyborg. Το σούπερ μόντελ Lila Moss, που φορούσε αντίλη ινσουλίνης και μόνιτορ στο Met Gala; Πιο cyborg.

Σύμφωνα με τον Ρωμαίο ποιητή Οράτιο, «όπως τα φύλλα πέφτουν στην ώρα τους, έτσι κι οι λέξεις χάνονται με το γήρας, και νέες φυτρώνουν κι ευδοκίμούν». Αυτή είναι η δική μου μετάφραση, ίσως δεν είναι καλή, αφού δεν γνωρίζω λατινικά, ωστόσο σε αυτούς τους στίχους έχω φυτέψει έναν σπόρο. Αφήστε μας να είμαστε cyborg και ελεύθεροι. Η εκδοχή της Σαπφούς για την πραγματικότητα ήταν τόσο σκανδαλώδης, ώστε έκαψαν τα ποιήματά της. Ένα ποίημα διασώθηκε, όμως.

Canese, αυτήν τη στιγμή σκέφτομαι τους στίχους σου:

«Μπορείς να διώξεις τη μέλισσα από τα μαλλιά μου;

Απλώς διώξε τη μέλισσα από τα μαλλιά μου».

Τον τελευταίο καιρό μια μέλισσα έχει καθίσει στα μαλλιά μου, τη λένε «Γιατρός». Υποτίθεται ότι είναι ένας τίτλος τιμητικός, γιατί όμως να είναι τιμητικός στην περίπτωσή μου;

Όταν γεννήθηκα, ο γιατρός είπε στη μητέρα μου: «Μην ανησυχείτε. Αν σκοπεύετε να ξαναμεινετε έγκυος, θα το κοιτάξουμε αυτό εδώ. Και θα το τακτοποιήσουμε». Να το το «αυτό». Μακάρι να μην το μάθαινα.

Με όλα όσα έχω υποστεί από τους γιατρούς, γιατί να θέλω το «γιατρός» μπροστά από το όνομά μου;

Τέλος πάντων, απέκτησα τον τίτλο. Ωστόσο θεωρώ πλέον ότι δεν μου ταιριάζει. Τώρα με λένε «Cy. Jillian Weise». Μπορεί να καθιερωθεί; Εννοώ, για τον υπόλοιπο κόσμο – όχι για εσένα κι εμένα. Θέλω το προσωνύμιο «Cy» να υποδηλώνει τιμή και αναπηρία. Έχουμε διακριτικούς τίτλους για κάθε λογής άτομο: παντρεμένο και ανύπαντρο, που προσδιορίζεται από το φύλο ή άφυλο, για τον γιατρό και τον δικηγόρο. Γιατί να μην υπάρχει ένας τιμητικός τίτλος και για την πραγματικότητα των ατόμων με αναπηρία;

Μόλις αποκτήσετε τον διδακτορικό σας τίτλο στα αγγλικά, δεν θα εκπλαγώ εάν σας αποκαλούν «Dr. Canese Jarboe». Δεν «συνταγογραφώ» από ένα νέο τιμητικό προσωνύμιο για κάθε cyborg, για κάθε άτομο με αναπηρία. Θα ήταν ισοπεδωτικό εάν πρότεινα να εγκαταλείψουμε τον διακριτικό τίτλο «Dr.». Άλλωστε, πολλοί άνθρωποι είναι οι πρώτοι στην οικογένειά τους που αποκτούν αυτόν τον τίτλο. Εγώ είμαι η πρώτη στην οικογένειά μου.

Κι όμως, κάθε φορά που μπαίνω στην τάξη και γράφω «Cy. Jillian Weise» στον πίνακα, αισθάνομαι ζωντανή και μακριά από τον βόμβο της δικής τους πραγματικότητας. Επιτέλους, εκείνη η μέλισσα έφυγε από τα μαλλιά μου. Το όνομά μου δεν με «τσιμπάει» πια.

Με εκτίμηση,
Cy. Jillian Weise

Η **Cy. Jillian Weise** είναι συγγραφέας τεσσάρων βιβλίων. Πιο πρόσφατο, η ποιητική συλλογή «Cyborg Detective».

©2022 The New York Times Company and Jillian Weise

Είμαστε οι αρχιτέκτονες του εαυτού μας

ΤΕΙΝΟΥΝ ΝΑ ΜΑΣ ΕΛΚΥΟΥΝ ΙΔΕΕΣ ΠΟΥ ΣΥΝΑΔΟΥΝ ΜΕ ΤΗΝ ΗΛΗ ΕΛΡΑΙΩΜΕΝΗ ΕΙΚΟΝΑ ΠΟΥ ΕΧΟΥΜΕ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ. ΑΛΛΑ ΠΟΤΕ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΡΓΑ ΝΑ ΑΛΛΑΞΟΥΜΕ

Γράφει ο **Ev Williams**

Τριγυρίζοντας στο σπίτι μου, βλέπω στα ράφια ορισμένα σκονισμένα βιβλία προγραμματισμού. Νιώθω μια νοσταλγία, ενθυμούμενος την εποχή που μάθαινα να γράφω κώδικα και είχα ενθουσιαστεί με το μέλλον του Διαδικτύου. Κοιτάζω τριγύρω και βλέπω ένα ακόμα πιο σκονισμένο πιάνο. Με λίγη προσπάθεια, μπορώ ακόμη να διαβάσω και να παίξω ορισμένες νότες.

Προχωρώ πιο μέσα, από δωμάτιο σε δωμάτιο, που μοιάζουν ατελείωτα. Ορισμένα φανερώνουν ότι υπάρχει ζωή και άλλα μοιάζουν ανέγγιχτα. Διάφορα αντικείμενα είναι στοιβαγμένα μέχρι το ταβάνι σε ράφια και τραπέζια. Οι τοίχοι είναι καλυμμένοι με εικόνες από όλο τον κόσμο.

Το μέρος που περιγράφω δεν είναι το πραγματικό μου σπίτι. Εκεί κατοικεί το μυαλό μου – είναι δικό του δημιούργημα. Σε αυτό το σπίτι υπάρχει ένας ολόκληρος κόσμος, όπως τον καταλαβαίνω – με άλλα λόγια, αυτό το σπίτι αποτελεί ένα αφηρημένο πολύ μικρό κομμάτι του κόσμου. Το χτίζω εδώ και περισσότερο από πέντε δεκαετίες. Τα πρώτα χρόνια έκανα ακούσια, αλλά σημαντικά, δουλειά με τα θεμέλιά του – χαρτογραφώντας τις αισθήσεις του πραγματικού κόσμου, μαθαίνοντας να προβλέπω πώς θα πετούσε μια μπάλα και να αντιλαμβάνομαι αν κάποιος είναι αναστατωμένος μπαίνο-

ντας στο δωμάτιο.

Στην αρχή έπιασα το σπίτι μου με τον τρόπο που έπιασαν η οικογένειά μου και οι γείτονές μου τα δικά τους. Οι εμπειρίες μου και οι προτιμήσεις μου το έκαναν βέβαια μοναδικό, αλλά σε γενικές γραμμές ακολουθούσε τα μοτίβα των γύρω μου. Εκεί που μεγάλωσα, στην επαρχία της Νεμπράσκα, δεν υπήρχε μεγάλη ποικιλία προσωπικοτήτων, με διαφορετικά στυλ, ιδέες, επαγγέλματα, υπόβαθρο – διότι απλώς δεν υπήρχαν πολλοί άνθρωποι. Στο σχολείο, είχα στην τάξη μου τα ίδια 12-14 παιδιά από το νηπιαγωγείο έως και το γυμνάσιο. Όπως σε κάθε κοινότητα, ενισχύαμε ο ένας τις ιδέες και τις παραδοχές του άλλου για τον έξω κόσμο (από τον οποίο είχαμε πολύ μικρή εμπειρία). Και, απ' ό,τι θυμάμαι, αυτές οι παραδοχές δεν ήταν πολύ θετικές.

Την εποχή που ήμουν στο γυμνάσιο, αναζητούσα απεγνωσμένα τη διαφοροποίηση. Άρχισα να ντύνομαι περίεργα, να ακούω μουσική που δεν άκουγαν οι φίλοι μου, να αναζητώ νέα κόμπι. Εκείνη την εποχή, ένας μεγαλύτερος εξάδελφός μου από το Κάνσας Σίτι (από τη μεγάλη πόλη) είδε τον «αγώνα» μου και με διαβεβαίωσε ότι υπάρχει ένας μεγαλύτερος κόσμος εκεί έξω. Μου έδωσε ένα αντίτυπο του βιβλίου «Ο γλάρος Ιωνάθαν Λίβινγκστον» του Ρίτσαρντ Μπακ. Το βιβλίο αφηγείται την ιστορία ενός γλάρου που είχε βαρεθεί την εξομίωση και τα περιορισμένα ενδιαφέροντα του σμήνους του. Ενός γλάρου που ωθεί τον εαυτό του να μάθει ό,τι μπορεί για το πέταγμα. Η εντεινόμενη δυσανεμία του να συμμορφωθεί τελικά οδηγεί το ίδιο του το σμήνος να τον εξορίσει. Αυτός, όμως, συνεχίζει να επιδιώκει τη γνώση και τελικά φτάνει σε ένα «υψηλότερο επίπεδο ύπαρξης».

Συνειδητοποιώ ότι, αν και δεν είχα κανένα ενδιαφέρον για τα βιβλία του σχολείου (ίσως επειδή τα ίδια διάβαζαν όλοι), η μελέτη ήταν ένας τρόπος για να διευρύνω την άποψή μου για τον κόσμο. Σε φυσικό επίπεδο ήμουν περιορισμένος, αλλά διανοητικά ήμουν ελεύθερος. Μέσα από τη μαγεία του γραπτού λόγου, ανακάλυψα προοπτικές, ανθρώπους και ιδέες που με ενθουσίασαν και με βοήθησαν να δημιουργήσω μια μεγαλύτερη (και δραματικά διαφορετική από αυτήν των συμμαθητών μου) εικόνα για τον κόσμο.

Καθέννας μας δημιουργεί μια εικόνα της πραγματικότητας διά μέσου των εμπειριών του, των σχέσεων και της γνώσης που αποκτά στις τυχαίες περιπλανήσεις του στον κόσμο. Από τα πρώτα χρόνια της ζωής μας είμαστε πρόθυμοι να μάθουμε – να συλλέξουμε έννοιες, ιδέες και προοπτικές. Είναι ενθαρρυντικό να προσθέτεις «εργαλεία» στη «φαρέτρα» σου, ακόμα και χωρίς να κάνεις διακρίσεις. Ύστερα από λίγο, όμως, γίνεται πιο δύσκολο να κάνεις αλλαγές και προσθήκες. Εξοικειώνεσαι με αυτά που έχεις και γίνεσαι ευαίσθητος όσον αφορά την εικό-

να που έχεις φτιάξει. Αν το σπίτι σου διαθέτει ένα συγκεκριμένο στυλ, δεν είναι ταιριαστή οποιαδήποτε προσθήκη. Δεν θέλεις έναν μοντέρνο καναπέ στο παλιό βικτωριανό καθιστικό σου.

Δεν μπορούμε παρά να προτιμήσουμε ιδέες που ταιριάζουν με αυτές που έχουμε ήδη – διαφορετικά, ο διανοητικός μας κόσμος θα έμοιαζε χαοτικός. Περιστασιακά, μπορεί να αλλάξουμε κάποιες παρωχημένες απόψεις, όπως τις παλιές κουρτίνες, ειδικά εάν συνειδητοποιήσουμε ότι οι γείτονές μας έχουν αλλάξει τις δικές τους. Ωστόσο, σπάνια επιλέγουμε την ταλαιπωρία της πλήρους αναμόρφωσης προκειμένου να επιτρέψουμε σε μια νέα ιδέα ή γνώση να ταιριάζει. Η διαδικασία είναι πολύ άβολη και αποπροσανατολιστική, ιδίως όσο μεγαλώνουμε. Εξάλλου, ποιο το όφελος; Μπορεί να είσαι απόλυτα ικανοποιημένος με το βικτωριανό σου καθιστικό, νιώθοντας σίγουρος ότι έχεις κάνει τη σωστή επιλογή μέσω της αποδοχής που λαμβάνεις από τους άλλους οπαδούς του βικτωριανού στυλ στη γειτονιά σου, οι οποίοι όλοι συμφωνούν ότι το σύγχρονο νιζάνι είναι πολύ ψυχρό και ότι σε όσους αρέσει ο μοντερνισμός των μέσων του 20ού αιώνα είναι χίπστερς.

Η δουλειά του μυαλού μας δεν είναι να αποδομή την πραγματικότητα – είναι να μας παρέχει ένα μέρος λειτουργικό και άνετο για να υπάρχουμε, ανεξάρτητα από την αλήθεια του έξω κόσμου.

Πήγα στο πανεπιστήμιο, αλλά το παράτησα νωρίς. Ήταν ένας μεγαλύτερος κόσμος, αλλά και πάλι ήταν πολύ εξομοιωτικός για μένα. Διαβάζοντας, έμαθα για τις επιχειρήσεις και πώς να γράφω κώδικα. Όταν διάβασα για το Διαδίκτυο στις αρχές της δεκαετίας του 1990, μου φάνηκε η μεγαλύτερη εφεύρεση που έγινε ποτέ. Υποσχόταν να ανοίξει άπειρες πόρτες σε νέες ιδέες και γνώσεις.

Εξακολουθώ να νιώθω έτσι. Για παράδειγμα, στα επόμενα λίγα δευτερόλεπτα, αντί να διαβάζετε το παρόν, θα μπορούσατε να διαβάζετε την ιστορία της αρχαίας Αιγύπτου, να δείτε ένα βίντεο για τους λεμούριους ή να μάθετε πώς να δημιουργήσετε μια εφαρμογή για κινητά τηλέφωνα – και όλα αυτά δωρεάν. Όλα αυτά μας δίνουν την ευκαιρία να αποκτήσουμε μια διευρυμένη άποψη για τον κόσμο. Εάν δεν μας αρέσει το στυλ των γειτόνων μας, έχουμε άπειρα άλλα να μιμηθούμε.

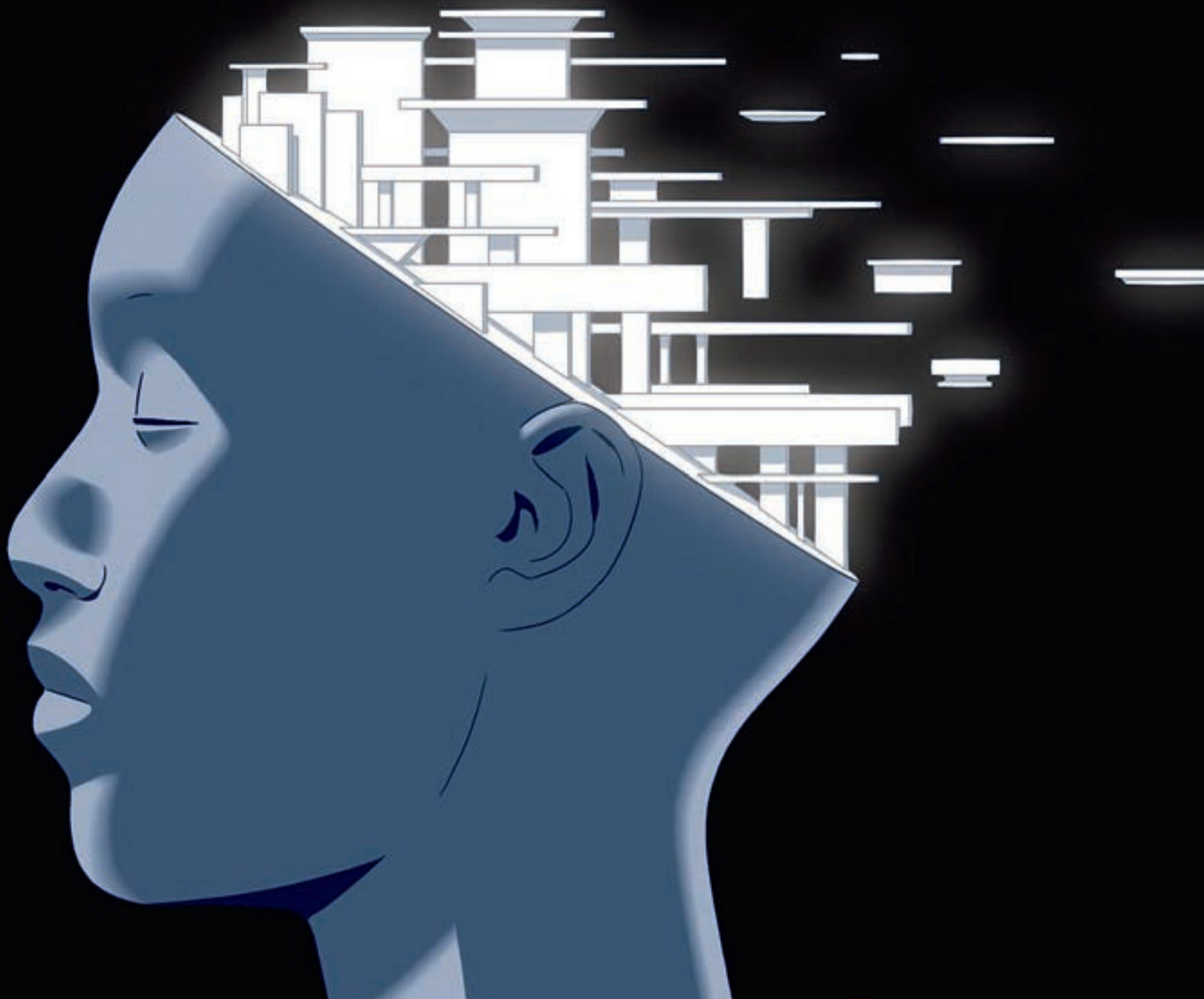
Το Διαδίκτυο δεν είναι μόνο ένα εργαλείο για να διευρύνουμε την πνευματική μας οπτική, αλλά και για να διευρύνουμε το μυαλό μας. Γεγονότα, υπολογισμοί και το πώς πας από δω εκεί, είναι τόσο εύκολα διαθέσιμα, που δεν μπαίνουμε στη διαδικασία να ξοδέψουμε φαιά ουσία σε αυτά – όπως με τα CDs που είχαμε κάποτε στα ράφια μας, τα αναζητούμε μόνο όταν τα χρειαζόμαστε.

Έχουμε εξοικειωθεί με αυτή την υπερδύναμη.

▼ **Ένα χάρτινο ουράνιο τόξο διακοσμεί παράθυρο σπιτιού στο Greenwood Heights, στο Μπρούκλιν.**

ΚΑΡΣΤΕΝ ΜΟΡΑΝ ΓΙΑ ΤΟΥΣ «THE NEW YORK TIMES»

JONATHAN D. JOB NKONDO

Καθένας μας δημιουργεί μια εικόνα της πραγματικότητας διά μέσου των εμπειριών του, των σχέσεων και της γνώσης που αποκτά στις τυχαίες περιπλανήσεις του στον κόσμο

Έχουμε, όμως, συνειδητοποιήσει και το μειονέκτημά της. Στο βιβλίο του με τίτλο «Fantasyland: How America Went Haywire: A 500-Year History», ο συγγραφέας Kurt Andersen γράφει: «Πριν από το Διαδίκτυο, οι εκκεντρικοί ήταν συνήθως απομονωμένοι και σίγουρα δυσκολεύονταν να παραμείνουν πιστοί στις εναλλακτικές τους πραγματικότητες. Τώρα οι ευσεβείς πεποιθήσεις τους βρίσκονται στα ραδιοκύματα και στον ιστό, ακριβώς όπως οι πραγματικές ειδήσεις. Πλέον, όλες οι φαντασιώσεις μοιάζουν αληθινές».

Πρόσβαση σε άπειρες ιδέες σημαίνει πρόσβαση και σε πολλές κακές ιδέες – όχι μόνο σε αυτές που δεν αντικατοπτρίζουν την πραγματικότητα, αλλά και σε αυτές που καθιστούν τους γείτονές μας εχθρούς και βλάπτουν τον πραγματικό κόσμο. Η επιθυμία μας για οικειότητα – αποδεχόμενοι μόνο τα πράγματα που ταιριάζουν με όσα ήδη έχουμε στο μυαλό μας –

καθιστά πολύ δελεαστικό να κλειστούμε στο νοητικό μας καβούκι, συλλέγοντας, επιλεκτικά, αποδείξεις που αποδεικνύουν ότι η εικόνα που έχουμε για τον κόσμο είναι όσο το δυνατόν πιο ακριβής.

Είμαστε όλοι επιρρεπείς σε αυτό. Ωστόσο, αν κάνουμε ένα βήμα πίσω, είναι εύκολο να αναγνωρίσουμε ότι η πνευματική μας οπτική είναι θλιβερά ελλιπής – και συχνά λανθασμένη. Είμαι πολύ υπερήφανος για τον κόσμο που έχω φτιάξει στο μυαλό μου τις τελευταίες δεκαετίες. Έχω κάνει πολλές προσθήκες και αναθεωρήσεις. Ωστόσο τα πράγματα που δεν γνωρίζω είναι πολύ περισσότερα από αυτά που καταλαβαίνω. Ακόμα και με τις έννοιες που μπορώ να κατανοήσω, υπεργενικεύω και κάνω μεταφορές (όπως αυτή που χρησιμοποιώ εδώ), οι οποίες καθιστούν τη σκέψη ευκολότερη, αλλά διαστρεβλώνουν την πραγματικότητα. Επιπρόσθετα, η οπτική μου περιέχει λάθη και σαφή επινοήματα. Ελπίζω να ανακαλύψω ορισμένα από αυτά κατά τύχη ή αναλογιζόμενος. Με άλλα θα ζω για πάντα.

Εσείς έχετε τη δική σας οπτική, φυσικά, και σίγουρα είναι διαφορετική από τη δική μου. Αυτό είναι καλό, δεδομένου ότι η δική μου δεν θα λειτουργούσε στην περίπτωση σας. Εάν μπορούσα να «επισκεφθώ» το δικό σας πνευματικό σπίτι, είμαι σίγουρος ότι θα εκτιμούσα το δημιούργημά σας και θα έβρισκα ορισμένες ιδέες που θα μπορούσα να πάρω μαζί μου. Ωστόσο – και λυπάμαι που σας το χαλάω –

η οπτική σας αποτελεί εξίσου μια ανακριβή εικόνα της πραγματικότητας. Όπως και στη δική μου, λείπουν πληροφορίες και υπάρχουν πολλά ελαττώματα, απλώς σε διαφορετικά σημεία.

Αυτά τα τρία γεγονότα –ότι όλοι λειτουργούμε έχοντας διαφορετική οπτική της πραγματικότητας, ότι αυτό είναι καλό και ότι αυτές οι πραγματικότητες είναι ανακριβείς– συνήθως δεν αμφισβητούνται, αλλά είναι πολύ εύκολο να ξεχαστούν. Σπανίως, δε, συμπεριφερόμαστε ωσάν να ισχύουν. Αν το κάναμε αυτό, θα ήμασταν πολύ πιο μετρίοφρονες, περισσότερο ειλικρινείς και λιγότερο επικριτικοί.

Το θετικό είναι ότι, ανεξάρτητα από την ηλικία μας, μπορούμε ακόμη να ανακατασκευάσουμε το πνευματικό μας σπίτι. Έχουμε πρόσβαση σε γνώση και ιδέες, καθώς και σε άλλους ανθρώπους που οι πρόγονοί μας δεν μπορούσαν να κατανοήσουν. Και είμαστε οι αρχιτέκτονες και οι διακοσμητές του εαυτού μας. Μπορούμε να επιλέξουμε να αναθεωρήσουμε τις προοπτικές μας, να καλωσορίσουμε νέες ιδέες και να ξεφορτωθούμε αυτές που δεν μας προσφέρουν πλέον ικανοποίηση.

Δεν είναι πάντοτε εύκολο. Αλλά είναι το μόνο «σπίτι» που έχουμε.

Ο Ev Williams είναι συνιδρυτής του Twitter και ιδρυτής των πλατφορμών Blogger και Medium.

©2022 The New York Times Company and Evan Williams

PIRAEUS BANK
EQUALL

Η γλώσσα που χρησιμοποιούμε είναι η αλήθεια του κόσμου μας

Τα αρσενικά άρθρα που αναπαράγονται στον λόγο, ως ένα έμφυλο στερεότυπο, αντικατοπτρίζουν την άνιση εκπροσώπηση των γυναικών σε θέσεις ευθύνης.

Στην Τράπεζα Πειραιώς σχεδιάσαμε το πρόγραμμα EQUALL και δεσμευόμαστε ότι μέσα από δράσεις για την:

- ενίσχυση της γυναικείας επιχειρηματικότητας
- πλήρη ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας
- ευαισθητοποίηση της νέας γενιάς για τα κοινωνικά στερεότυπα

θα συμβάλλουμε στη διαμόρφωση μιας κοινωνίας ισότιμων ανθρώπων.

Μάθετε περισσότερα στο www.equall.gr

ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΣΤΗΡΙΖΕΙ ΚΑΘΕ ΑΥΡΙΟ